

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ
СУВЕРЕНІТЕТ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ
НОВІТНІХ ІНФОРМАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ**

Київ 2011

УДК 303.6:004.77:351.746.1
ББК Ч239+ Ч62с51+Ф4(4Укр),30
Н-354

Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 2011. – 160 с.

ISBN 978-966-02-6166-2

У монографії розглядається поняття національного інформаційного суверенітету, інфраструктура його забезпечення, організаційно-методологічна база використання, збереження й поповнення суверенних інформаційних ресурсів.

Орієнтована на науковців, практиків у сфері інформатизації, широкий загал читачів, що цікавляться даною проблемою.

Авторський колектив:

О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик, Ю. М. Половинчак,
Л. А. Чуприна, О. В. Ворошилов, Т. Г. Керекеза

Рецензенти

Л. А. Дубровіна, чл.-кор. НАНУ, д-р іст. наук, проф.
С. Г. Кулешов, д-р іст. наук, проф.
В. Д. Гавловський, канд. юрид. наук

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

© Онищенко О. С., Горовий В. М.,
Попик В. І., Половинчак Ю. М.,
Чуприна Л. А., Ворошилов О. В.,
Керекеза Т. Г., 2011

© Національна академія наук України,
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського, 2011

ISBN 978-966-02-6166-2

ПЕРЕДМОВА

Активізація глобалізаційних процесів у світі стала найважливішою ознакою сучасного розвитку цивілізації. Ці процеси спираються на інтенсифікацію науково-технологічного прогресу. Вони базуються на розвитку інформаційних технологій, насамперед електронних, на активному проникненні їх в усі сфери людського життя, на розширенні доступу до нової інформації всіх категорій населення, на формуванні в людей на основі цієї інформації нових світоглядних і всіх інших стереотипів суспільної поведінки, корегування духовно-ціннісних орієнтирів, планів і перспектив.

Зростаюче значення інформаційних ресурсів у суспільному житті, об'єктивна потреба підвищення ефективності використання інформації як суттєвого фактора прискорення суспільного прогресу – все це дало підстави до визначення нинішнього етапу розвитку людства як інформаційного, постіндустріального.

З розвитком глобального інформаційного простору на основі зростання обсягів загальноцивілізаційних інформаційних ресурсів спостерігається інтенсифікація його впливу на інформаційний простір, що формується та контролюється наявними засобами, правовими, технічними та іншими, кожною окремою державою, кожною нацією. Як і будь-яке інше суспільно значуще явище, даний вплив має і позитивне, і негативне значення.

Позитивне, при цьому, пов'язане з оперативним поширенням нових знань, ефективним інформаційним супроводом усіх видів міжнародної діяльності, зростанням впливу міжнародних гуманітарних організацій, координацією міжнародних зусиль щодо нейтралізації наслідків катаклізмів глобального значення, як економічних, так і масштабних техногенних катастроф, епідемій, погодних аномалій та ін.

Негативне значення цих впливів пов'язане з загрозою інформаційної уніфікації, що звужує можливості багатоваріантного інформаційного виробництва, заснованого на регіональній, національній специфіці, збіднює можливості національного

культурного розвитку, у кінцевому підсумку обмежує розвиток суспільного прогресу єдиною концепцією, що під впливом зміни об'єктивних умов існування обіцяє цивілізації кризу в глобальному вимірі. До негативних впливів, пов'язаних з розвитком сучасних інформаційних технологій, слід віднести також концентровані інформаційні атаки на той чи інший регіон, на ту чи іншу країну ТНК, могутніх наднаціональних економічних структур, що формують у певних країнах сприятливу для своєї діяльності громадську думку, здійснюють відповідний вплив на діючу правову базу, нейтралізують опір місцевих конкурентів. І, нарешті, із вдосконаленням цих технологій розвиваються методики ведення інформаційних воєн, що вже в наш час нерідко за своїми результатами є більш ефективними від воєн традиційних. Удосконалюється здійснення спеціально орієнтованих впливів на інформаційний простір об'єкта агресії, ураження інформаційної основи його діяльності.

У даній ситуації забезпечення національного інформаційного суверенітету для України і як для об'єкта глобальних інформаційних впливів, і як для повноправного суб'єкта міжнародної діяльності, міжнародних інформаційних обмінів має надзвичайно велике значення. Адже суверенні інформаційні ресурси – надбання нинішнього і всіх попередніх поколінь українського народу – є основою його існування й розвитку, забезпечення національно-культурної самобутності в глобалізованому світі, орієнтиром розвитку сучасного національного інформованості. Набутий уже практичний досвід у цій сфері діяльності, у сфері розвитку сучасних інформаційних комунікацій, організації інформаційної безпеки потребує узагальнення, наукового осмислення. Він має стати внеском у вдосконалення національної інформаційної концепції, правової бази інформатизації в Українській державі.

Дана колективна монографія є кроком у цьому напрямі. Її автори сподіваються, що розглянуті в цій праці проблеми активізують зростання суспільної уваги стосовно збереження й розвитку національного інформаційного суверенітету. Подальші теоретичні дослідження в цьому напрямі сприятимуть удосконаленню процесу ефективного формування й використання національних інформаційних ресурсів в інтересах розвитку України.

I. ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ

Активізація глобальних процесів, що базується на масовій інформатизації, на розширенні доступу всіх категорій користувачів до інформаційних ресурсів і технологій, на стрімкій технологічній революції, що постійно прискорюється щораз новими здобутками науково-технічного прогресу, створює якісно нову ситуацію в уявленнях про суверенітет у інформаційній сфері суспільної діяльності. Уявлення про нього дедалі більше відходить від традиційних підходів до визначення змісту й особливостей, заснованих, зокрема, на територіальних засадах.

Накладання традиційних уявлень про суверенітет на сучасну інформаційну сферу суспільної діяльності стає дедалі менш адекватним стосовно реальних процесів, пов'язаних з розвитком цієї сфери і насамперед інтернет-середовища. Це, зокрема, демонструє не досить переконлива й ефективна практика формування відповідної правової бази, заснованої на традиційних підходах, що є характерною сьогодні для ряду країн світу.

У межах територіальної юрисдикції деяких з них робляться спроби встановлення контролю за певними сферами інформаційної діяльності. Певні обмеження в користуванні Інтернетом вводилися в Китаї, деяких мусульманських країнах. Правові норми національного законодавства вимагають реєстрації центрів зберігання інформаційних ресурсів у Швеції, місця обробки даних державного значення в Німеччині, контролюють використання комп'ютерного устаткування й комунікацій у Бразилії і т. ін.

Однак такі заходи, як правило, не забезпечують високої ефективності, особливо з урахуванням стрімкості суспільного прогресу, а також зростаючого опору процесам становлення сучасного інформаційного суверенітету з боку транснаціональних економічних структур. Вони намагаються добитися

створення максимально комфортного інформаційного середовища для своєї діяльності на території всіх країн світу¹.

Вважається, що формування поняття інформаційного суверенітету було актуалізоване розвитком інтернет-технологій, глобальних ЗМІ та електронної пошти. На території країн СНД зі спільною 80-річною історією і досить подібним рівнем технологічного розвитку даний процес проходив на межі тисячоліть, коли вже досить потужним став вплив глобального інформаційного простору, що формувався на базі зростаючої інформаційної активності провідних країн світу і насамперед – США. Нові інформаційні технології прискореними темпами входили в життя громадян нещодавно створених молодих країн, що декларували свою прихильність до демократичних форм розвитку на основі ринкової економіки. При цьому нові держави без відповідного досвіду лише створювали свої далеко не завжди успішні законодавчі системи, що мали забезпечувати національний суверенітет у цілому і відповідати необхідності задоволення нагальних потреб нейтралізації якісно нових викликів негативних впливів глобального інформаційного простору на суспільство у стадії його становлення, формування його інформаційного суверенітету, особливо важливого саме для цієї стадії суспільного розвитку.

Зважаючи на ситуацію, що розвивається, професор дипломатичної академії Міністерства закордонних справ Росії, академік Академії воєнних наук І. М. Панарін сьогодні справедливо формулює питання про те, «до яких меж має функціонувати інформація, що надходить з інших країн, який обсяг вона має займати в національному інформаційному просторі, яким чином у правовому полі регулювати ці інформаційні потоки». І цей аспект став дуже важливим у зв'язку з появою нових видів зброї, так званої, інформаційної зброї².

У зв'язку з останнім І. М. Панарін ставить питання про відсутність у РФ інформаційної контррозвідки, про неупорядкованість процесу прихованого фінансування (купівлі) ЗМІ через оплату рекламних послуг, про відсутність практичного реагування на той факт, що значна частина інформаційних матеріалів Інтернету, виставлених насамперед у США (на сьогодні близько 62 %

¹ Див. про це: *Батурін Ю. М., Жодзижский А. М.* Компьютерная безопасность. – М.: Юрид. лит. – 1991. – С. 101.

² Проблемы информационной безопасности, как одна из основ государственного суверенитета. – Режим доступа: <http://panarin.com/comment/1053>.

контент-змісту всіх матеріалів мережі є американськими), спрямовані на розмивання духовних цінностей народів донедавна наших спільних територій. На підкріплення своїх тверджень він цитує екс-заступника держсекретаря США С. Телботта, що закликав «заставити росіян якомога менше згадувати про Олександра Невського».

У зв'язку з цим дослідник пропонує: «Перше – це захист власного інформаційного простору від чужих нам негативних впливів. І, одночасно, донесення істини, правдивої точки зору Росії до населення не лише СНД та європейських країн, а й усього світу»³.

Такий детальний виклад поглядів І. М. Панаріна обумовлений тим, що в них, власне, відображається достатньою мірою точка зору дослідників Росії на питання інформаційного суверенітету в умовах входження до нового, інформаційного суспільства.

При цьому, однак, не можна погодитись із односторонньою, критичною позицією дослідника стосовно значення глобальних інформаційних впливів. Адже будь-яке явище у своїх проявах неоднозначне. Очевидно, критикуючи негативні прояви інтернет-ресурсів на сучасну аудиторію користувачів, доцільно уважно вивчати та говорити також і про можливості, які надаються у сфері інформаційних обмінів, інформаційного розвитку при використанні постійно оновлюваних інтернет-технологій. Справа тут не лише у використанні нових, перспективних технологій «для донесення істини» до населення СНД і всього світу. Справа в уважному вивченні сучасного глобального інформаційного ресурсу, можливостей сучасних електронних інформаційних технологій при використанні їх для оперативного, якісного відбору актуальної саме для даного суспільства інформації, відбору з обов'язковою адаптацією до потреб та інтересів свого суспільства, в інтересах національного розвитку, для зміцнення національного інформаційного суверенітету.

Оскільки проблеми забезпечення інформаційного суверенітету виникли як проблеми нового інформаційного суспільства, що проходить процес свого становлення в наш час, набувають дедалі більшої актуальності, стають щораз більш насущними питання, пов'язані з необхідністю конкретизації уявлень про цей вид суверенітету, уточнення його характеристик для виявлення практичної відповіді на питання про методики й засоби його збереження та вдосконалення.

³ Там само.

Досліджуючи дану проблему з урахуванням вітчизняної практики, маємо зауважити, що сучасні уявлення про зміст інформаційного суверенітету певною мірою гальмуються традиційними поняттями про суверенітет як такий. Якщо, наприклад, розглядати лише сучасну українську групу словників, то суверенітет у них (нім. *souveränität*, франц. *souverainete* – верховна влада, похідні від латин. *super* – над) найчастіше розтлумачується як «верховенство влади всередині країни та її незалежність від влади будь-якої іншої держави»⁴; «незалежність держави від інших держав у зовнішній і внутрішній політиці»⁵; «політична незалежність і самостійність держави у внутрішній та зовнішньо-політичній діяльності, що не допускає втручання інших держав»⁶ та ін.

У кожному з цих визначень, як бачимо, ідеться про забезпечення впливу влади на певній території, обмеженій, як правило, кордонами незалежних держав. Щоправда, останнє з цитованих формулювань передбачає також й інші значення в напрямі відображення характерних особливостей соціальної структури суспільства, що розвивається. У ньому суверенітет розглядається також і як «належність влади народів, нації (народний суверенітет, національний суверенітет), здійснення державної влади через народних представників або безпосередньо шляхом референдуму», а також «здійснення етнічною спільністю, етнічною меншістю, етнічною групою своїх прав та свобод відповідно до Конституції і законів держави...»⁷.

Наведені типові визначення суверенітету в словникових виданнях, таким чином, мають характерну особливість, пов'язану з окресленням меж суверенітету, як правило, кордонами держав, певними географічними параметрами. Однак якщо повернутися до розгляду суверенітету інформаційного, то слід зазначити, що сучасні технології поширення інформації, потужні інформаційні обміни в рамках уже сформованого глобального інформаційного простору со-

⁴ Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко; за ред.: Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К.: Генеза, 2004. – С. 643.

⁵ Словник іншомовних слів / уклад. Л. О. Пустовіт [та ін.]. – К.: Довіра, 2000. – С. 865. – (Б-ка держслужбовця. Держ. мова і діловодство).

⁶ Соціологія: короткий енциклопедичний словник / уклад.: В. І. Волович, В. І. Тарасенко, М. В. Захарченко [та ін.]; за заг. ред. В. І. Воловича. – К.: Укр. центр духовн. культури, 1998. – С. 614.

⁷ Там само.

годні значною мірою нівелюють територіально-географічні особливості суверенітету як такого.

Варто зауважити також, що про будь-який суверенітет доцільно говорити лише за умови наявних можливостей його контролю й захисту. У даному випадку йдеться не так про правові, моральні аспекти його регулювання, освячення традицією, забезпечення науковим обґрунтуванням, як про наявність реальних засобів впливу на ситуацію, технічних, технологічних, аж до використання наявних силових можливостей, що можуть забезпечити підтримання впливу всіх інших соціальних інструментів зміцнення й розвитку інформаційного суверенітету. Без ефективного впливу на процеси забезпечення суверенності розмови на дану тему є безплідними, демагогічними.

Інформаційний суверенітет, перефразовуючи відомий вислів, вартий чогось лише за умови, коли він може бути захищеним. У зв'язку з цим сьогодні можна констатувати, що ефективні технічні й всі інші засоби для його забезпечення в територіальних рамках існуючих на сьогодні держав відсутні. Це демонструє не лише малоефективна практика глушіння різноманітних західних голосів у соціалістичний період нашої історії. Це демонструють і незграбні методи боротьби з користуванням Інтернетом у деяких країнах сучасності. Це, урешті, демонструє і висока ефективність інформаційних воєн останнього часу, в яких нападаюча сторона, як правило, отримує перевагу над недостатньо підготовленими об'єктами інформаційного впливу, що намагаються організувати територіальний захист (згадаймо інформаційну складову югославського, іранського та інших протистоянь).

Таким чином, спроби територіального захисту в системі сучасних інформаційних впливів, використання наявних можливостей для забезпечення суверенності інформаційного простору в певних географічних рамках є в сучасних умовах мало-перспективними. Прояв закономірностей сучасного суспільного розвитку, пов'язаний із входженням у період інформатизації, зростаючою ефективністю процесу виробництва й використання інформаційних ресурсів, посиленням інтенсивності циркуляції інформації в системі сучасних інформаційних комунікацій, що, у цілому, є характерними рисами становлення глобального інформаційного суспільства, – це беззаперечний доказ незворотного загальноцивілізаційного процесу.

Однак при цьому сучасні особливості глобального розвитку, у тому числі і в інформаційній сфері, жодною мірою не обумовлюють обов'язкового обмеження суверенних прав народів, держав, усіх соціальних складових

суспільства на самобутній розвиток, у тому числі й у сфері інформаційній. Точніше буде підкреслити, що насамперед у сфері інформаційній, що є основою для всіх інших форм суспільної діяльності.

При цьому, як зауважує С. Краснер, один з найбільш авторитетних авторів у питаннях державного суверенітету на Заході, «глобалізація не підриває фундаментальні основи суверенітету держав. Глобалізація – це виклик ефективності державного контролю, але це не є доказом того, що нові виклики суттєво відрізняються від старих»⁸.

С. Краснер, таким чином, говорить не про загрозу фундаментальним основам суверенітету з боку глобалізації. Він акцентує увагу на ефективності діяльності щодо забезпечення суверенітету на рівні, якого вимагають запити сьогодення. В інформаційній сфері практика сьогоднішнього дня вже нині обумовлює потребу ґрунтовного осмислення проблеми інформаційного суверенітету для проєкції відповідних результатів у методах конкретної діяльності як у інтересах націй, держав, усіх соціальних структур суспільства (основою існування й розвитку яких є суверенні інформаційні бази), так і відповідно до розвитку загальноцивілізаційних тенденцій у інформаційній сфері.

Серед напрацювань у цьому напрямі заслуговує на увагу також і внесок вітчизняних дослідників. Значною мірою це обумовлюється об'єктивними причинами, тим, що питання оформлення інформаційного суверенітету актуалізувалися в період формування правової бази нової суверенної Української держави. Розробка даної проблеми ґрунтується насамперед на системі положень Конституції України, зокрема пов'язаних з реалізацією положень ст. 17, в якій ідеться про захист суверенітету й територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки як найважливішої функції держави, справи всього українського народу⁹.

Поняття інформаційного суверенітету вперше було введено в Законі України «Про інформацію», де окреслюється матеріальна база та форми гарантування його забезпечення¹⁰.

На сьогодні забезпечення інформаційного суверенітету тією чи іншою мірою

⁸ Цит. за: States and Sovereignty in the Global Economy / edited by David A. Smith, Dorothy J. Solinger and Steven C. Topik. – London, 1999. – P. 34.

⁹ Конституція України: Офіц. видання Верховної Ради України. – К.: ІАВ. – С. 5.

¹⁰ Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ // Відом. Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – С. 650.

визначається цілим рядом законодавчих актів, зокрема «Про інформаційний суверенітет та інформаційну безпеку України», Законами України «Про телебачення і радіомовлення», «Про авторське право та суміжні права», «Про державну таємницю», «Про захист інформації в автоматизованих сферах», «Про національний архівний фонд та архівні установи», «Про охорону і використання пам'яток історії культури», «Про інформаційні агентства», «Про зв'язок», «Про рекламу», «Про видавничу сферу», «Про професійних творчих працівників та творчі спілки», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про кінематографію», «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення», «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України», основами законодавства України про культуру, а також міжнародними правовими актами, що стосуються регулювання відносин у інформаційній сфері діяльності, як, скажімо, «Конвенція про кіберзлочинність», міждержавні угоди та ін.

Необхідно, однак, зауважити, що наявні законодавчі акти на сьогодні швидше декларують відповідні наміри, окреслюють ті чи інші межі, вказують на напрями розв'язання проблеми, однак позбавлені того рівня нормативної конкретики, що дійсно могла б забезпечити діяльність правової основи функціонування інформаційного суверенітету в Україні. Так, у Законі України «Про Національну програму інформатизації» під інформаційним суверенітетом держави розуміється лише «здатність держави контролювати й регулювати потоки інформації з-поза меж держави з метою додержання законів України, прав і свобод громадян, гарантування національної безпеки держави»¹¹, тобто регламентуються лише зовнішні інформаційні впливи.

У Законі України «Про інформацію» фіксуються важливі положення про те, що основою інформаційного суверенітету України є національні інформаційні ресурси, про створення національної системи та регламентується відповідна міжнародна діяльність¹². При цьому, однак, згідно з Законом, інформаційний суверенітет в Україні поширюється лише на ті з продуктованих у наш час

¹¹ Про Національну програму інформатизації: Закон України від 4 лютого 1998 р. № 74/98-ВР // Відом. Верховної Ради України. – 1998. – № 27–28. – С. 182.

¹² Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII // Відом. Верховної Ради України.

ресурси, що формуються за рахунок коштів державного бюджету.

Таким чином, якщо говорити про рівень охоплення сучасними нормативними актами в Україні проблеми інформаційного суверенітету, можна зробити правомірний висновок про суттєві прогалини в даному напрямі правотворення. Це, зокрема, демонструють і наведені приклади. Вони показують також і те, що сучасний законотворчий процес, як, до речі, і практика інформаційної діяльності, яку він має регламентувати, потребує розширення наукових досліджень у сфері сучасного інформаційного суверенітету, напрацювання міцної теоретичної бази у сфері даної проблематики спеціалістів суміжних галузей сучасної інформаційної науки. Особливо – з урахуванням невідкладних глобальних процесів у сучасному світі.

Варто зазначити, що в даному напрямі наукової роботи протягом останніх років досягнуто суттєвих результатів. Так, у сучасних наукових дослідженнях поглиблено розгляд, здійснено уточнення і, таким чином, розмежовано такі системоутворюючі для інформаційної теорії поняття, як «інформаційний суверенітет», «інформаційний простір», «інформаційна безпека» і, відповідно, принципи внутрішнього й міжнародного співробітництва та ін. Дані напрацювання зі сфери теоретичного обґрунтування інформаційних процесів поступово входять і у сферу методики організації сучасної інформаційної діяльності, і у сферу законотворчості, у практику формування системи інформаційного права, важливість і актуальність якої на етапі входження українського суспільства в інформаційний етап розвитку важко переоцінити.

Як уже можна було переконатися з наведених вище прикладів, процес удосконалення визначення інформаційного суверенітету досить швидко розвивається від тісно ув'язаного уявлення про суверенітет територіальний, державний до просторового уявлення, характеризованого відмінними від топографічних параметрами, від схематичних, лінією «держава – громадянин» до більш багатогранних, що повніше охоплюють характерні особливості даного явища.

Серед останніх напрацювань своєю вичерпністю на сьогодні (що в той же час розкриває перспективи для подальших досліджень) привертає до себе увагу визначення, запропоноване В. О. Олійником, О. В. Сосніним, Л. Є. Шиманським. У ньому інформаційний суверенітет Української держави розглядається як «виключне право України відповідно до Конституції і законодавства України та норм міжнародного права самостійно і незалежно, з додержанням балансу інтересів

особи, суспільства і держави визначати й здійснювати внутрішні і геополітичні національні інтереси в інформаційній сфері, державну внутрішню і зовнішню інформаційну політику, розпоряджатися власними інформаційними ресурсами, формувати інфраструктуру національного інформаційного простору, створювати умови для його інтегрування у світовий інформаційний простір та гарантувати інформаційну безпеку держави»¹³.

Попри його розлогість, дане формулювання має суттєві переваги перед багатьма іншими, відомими на сьогодні.

По-перше, воно відходить від прив'язки до територіально-географічних уявлень, засноване на якісно нових, просторових уявленнях про суверенітет, не пов'язаних з намаганням втиснути функціонування сучасних інформаційних технологій у межі офіційних державних кордонів, що вносить плутанину в змістовні характеристики описуваних явищ.

По-друге, дане формулювання чітко розмежовує його із суміжними, насамперед поняттям інформаційного простору як простору, «у якому циркулюють інформаційні потоки, типологічні властивості якого задаються інформаційною структурою», розуміючи при цьому інформаційний потік як інформацію, що «переміщується в просторі й часі»¹⁴.

По-третє, воно передбачає «додержання балансу інтересів особи, суспільства і держави, визначення внутрішніх і геополітичних національних інтересів у інформаційній справі»¹⁵. З огляду на необхідність розвитку досліджень у даному напрямі наведена думка має суттєву перспективу, оскільки дає можливість для поглиблення уявлень у сфері забезпечення інформаційного суверенітету держави та суверенітету сучасного суспільства з урахуванням всієї складності його сучасної структури.

Актуальною проблемою наукових досліджень дедалі більшою мірою стає, крім теми забезпечення суверенітету державного, як це зафіксовано в багатьох нормотворчих документах, також і суверенітет особи та суспільства. Що стосується суспільства, варто зауважити, що напрацьовані формулювання слабо відображають його еволюцію і насамперед – структурне вдосконалення, особливо характерне для останніх десятиріч.

¹³ Олійник О. В., Соснін О. В., Шиманський Л. Є. Політико-правові аспекти формування інформаційного суспільства суверенної і незалежної держави. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/book/Sosnin_2.htm. – С. 2.

¹⁴ Там само. – С. 3.

¹⁵ Там само.

Процес суспільної структуризації ставить нові проблеми, пов'язані з дослідженнями теми інформаційного суверенітету. Адже з деференціацією основного поняття потрібний відповідний підхід до аналізу інформаційної структури базових інформаційних ресурсів, відповідної системи соціальних інформаційних баз, на основі яких існують і розвиваються всі соціальні складові суспільства як єдиного цілого.

Таким чином, якщо представити сьогоднішні уявлення про інформаційний суверенітет у більш концентрованому вигляді, не використовуючи у визначенні як опорний елемент посилань на суверенітет державний, дане визначення можна представити як межі контролю необхідних для існування й розвитку соціальних структур інформаційних ресурсів, обумовлені специфікою призначення цих структур, характерними для них засобами досягнення суспільно значущих цілей, відповідною самотутністю і підтверженою суспільною практикою традицією.

По-перше, таке формулювання є досить універсальним і охоплює всі рівні суверенності над інформаційними ресурсами та можливостями їх використання на рівні державному, національному, на рівні соціальних структур сучасного суспільства, надає можливість формування конструктивної ієрархії цих рівнів.

По-друге, крім інформаційних ресурсів, пов'язаних з організацією безпеки й розвитку суверенів цих ресурсів, дане визначення є перспективним для вдосконалення правової бази, пов'язаної з гарантуванням інтелектуальної власності, прав на використання інформаційних, інформаційно-аналітичних продуктів на внутрішньому і зарубіжних ринках інформації.

По-третє, воно відображає сучасний підхід до уявлень про межі й можливості контролю над суверенними інформаційними ресурсами, що визначаються не просторовими обмеженнями, а розвитком відповідної правової системи на базі організаційно-технічних, технологічних засобів контролю інформаційного суверенітету, а також формами інформаційної протидії проявам інформаційного тиску в мережі соціальних комунікацій.

По-четверте, дане визначення пов'язує сучасний інформаційний суверенітет з відповідною інформаційною традицією, збереженням самотутності суверенів інформаційних ресурсів в умовах розвитку глобального інформаційного простору.

Варто також зазначити, що збереження й зміцнення інформаційного суверенітету в умовах розвитку глобальних процесів, у тому числі впливів глобаль-

ного інформаційного простору, пов'язане з наповненням, збереженням і підвищенням ефективності використання системи соціальних інформаційних баз українського суспільства, що в сукупності становлять інформаційну основу його існування й розвитку.

Продовжуючи дослідження інформаційних процесів у сучасному суспільстві за сукупністю цілого ряду ознак, доцільно окреслити характерні особливості інформаційної бази стійкої людської (соціальної) спільності, у структурі якої суверенні інформаційні ресурси відіграють дуже важливу, орієнтаційну роль.

По-перше, інформаційна база є однією з найважливіших ознак існування й розвитку кожної людської спільності як відносно самостійної, сталої складової в загальносуспільному процесі. Суверенні інформаційні ресурси якраз і відображають особливості цієї самотності.

По-друге, інформаційна база містить у собі обсяги інформації, необхідні для її існування, самоідентифікації, розвитку в соціальному середовищі. Суверенні обсяги інформації при цьому відіграють роль орієнтиру, дороговказу подальшого самотнього розвитку.

По-третє, інформаційна база – це певним чином організовані обсяги інформації, керовані, розміщені у сфері впливу наявних пошукових систем даної спільності й готові до використання в її інтересах. Вони у своїй структурі логічно обумовлюються змістом наявних суверенних обсягів інформації.

По-четверте, інформаційна база своїм наповненням має інформацію, що визначається як результат відображення, позначення змісту, одержаного з зовнішнього для даної людської спільності світу, та результат відображення внутрішніх процесів у даній спільності.

По-п'яте, інформаційна база створюється разом з розвитком суверенних масивів інформації, що виконують подвійну функцію. Вони є і дороговказом руху вперед, і відображають становлення даної людської спільності:

а) шляхом відбору необхідної інформації з більш загальних, включаючи загальносуспільну, інформаційних баз. У наш час найбільш загальні інформаційні бази пов'язані з глобальним інформаційним простором, інформаційними ресурсами Інтернету;

б) шляхом творення нової інформації в інтересах розвитку даної людської спільності.

Під соціальною інформаційною базою людської спільності, таким чином, розуміється весь необхідний обсяг соціально значущої інформації, керований,

постійно поповнюваний, призначений для самоідентифікації, збереження і розвитку цієї людської спільності¹⁶.

Змістовною основою цієї бази є суверенні інформаційні ресурси.

Треба підкреслити, що в даному випадку мова йде саме про соціальні інформаційні бази. Саме в них суверенні інформаційні масиви є визначальними. У цільових інформаційних базах, що відображають певний напрям суспільно значущої діяльності, суверенна складова може бути присутня пропорційно внеску тих чи інших соціальних груп до загального процесу. Напрямок самого процесу при цьому, структура бази визначається загальною суспільною значущістю.

Розглядаючи систему основних інформаційних баз сучасної України, очевидно, найбільш загальною серед них потрібно вважати базу, пов'язану з людською спільністю, об'єднаною поняттям «український народ» – носій суверенітету і єдине джерело її влади¹⁷, тобто загальноукраїнську інформаційну базу.

У структурі цієї бази найбільшими за обсягами охопленої інформації і значенням є бази: «Україна – суверенна, незалежна, демократична, соціальна, правова держава»¹⁸, «Громадяни України»¹⁹, «Українська нація»²⁰. Певними частинами свого інформаційного наповнення дані інформаційні бази, а також деякі інші з числа рівноправних, у структурі загальноукраїнської можуть накладатись одна на одну, зберігаючи певну своєрідність у використанні. Найбільш загальні бази містять у собі всю багатогранну, багаторівневу систему інформаційних баз, що відповідають структурі даного суспільства.

Цей процес пов'язаний також із розвитком системи соціальних інформаційних комунікацій, з організацією безпечного, ефективного використання інформаційних ресурсів, і особливо – суверенних.

Слід при цьому зауважити, що суверенні масиви інформації, ті, без яких не може повноцінно існувати відповідна соціальна структура-суверен, масиви, що пройшли відповідну адаптацію і є власністю цього суверена, не містять

¹⁶ Див. про це: *Горовий В. М.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства. – К.: НБУВ, 2005. – С. 9–58.

¹⁷ Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Офіц. видання Верховної Ради України. – 1996. – С. 4.

¹⁸ Там само. – С. 3.

¹⁹ Там само. – С. 10–26.

²⁰ Там само. – С. 6.

у собі всієї наявної у базі інформації. Поза суверенними масивами в базах міститься інформація загального призначення, що виконує службову роль, є, фактично, інформаційним полем зв'язків між базами в загальносуспільному вимірі. Така інформація має бути актуальною, достовірною, універсальною в тлумаченні при використанні в інформаційних обмінах. Якщо комплектування баз обсягами суверенної інформації здійснюється без обмежень, то службовою інформацією бази комплектуються згідно з необхідною доцільністю. Надмірна її кількість невиправдано ускладнює користування базою.

Забезпечення інформаційного суверенітету, продуктивного функціонування соціальних інформаційних баз пов'язане з необхідністю ефективного використання сучасних інформаційних комунікацій. Узагальнюючи сучасні уявлення про ці комунікації, слід зауважити таке:

- вони первинною своєю основою мають інформаційний ресурс, що забезпечує функціонування виробничих відносин, і залежать як від їх рівня розвитку, так і від розвитку відповідних продуктивних сил суспільства;

- метою їх функціонування є об'єднання необхідних для існування суспільства видів діяльності, координація в цілеспрямованій, згідно з його інтересами, діяльності наявних соціальних інститутів, окремих членів суспільства, забезпечення необхідного внутрішньосуспільного обміну результатами матеріального та духовного виробництва;

- вони сприяють формуванню загальносуспільної інформаційної бази – як основи всіх видів суспільної діяльності;

- схема функціонування соціальних інформаційних комунікацій містить в собі два або ж будь-яку зацікавлену множину суб'єктів, кожен з яких може, у свою чергу, містити в собі окрему людину, групу людей аж до суспільства в цілому, а також інформацію у вигляді об'єкта, що передається й приймається під час спілкування. У соціальних інформаційних комунікаціях об'єктом є соціальна інформація – та інформація, що функціонує в суспільстві;

- засобами передачі соціальної інформації в комунікаціях можуть бути будь-які з відомих на сьогодні матеріальних носіїв інформації: до носіїв електронної інформації включно, а також технічні та інші пристрої, що забезпечують доставку інформації на тих чи інших носіях;

- формами передачі інформації є всі вироблені практикою соціального інформування жанри електронної інформації, друкованого слова, мови, науки, всіх видів мистецтв і т. ін.

Під соціальними інформаційними комунікаціями таким чином розуміються комунікації, призначені для забезпечення суспільно значущою інформацією всіх елементів соціальної структури суспільства, налагодження загально-суспільних інформаційних обмінів у інтересах існування і розвитку суспільства²¹.

Як засоби інформаційних обмінів соціальні інформаційні комунікації у той же час є каналами використання всіх сучасних механізмів забезпечення інформаційного суверенітету. На нинішньому етапі розвитку інформаційного суспільства найбільш ефективними серед них є:

- механізми аналізу й змістовного наповнення соціальних інформаційних баз, особливо – суверенних масивів інформації в них, визначення відповідності наявного ресурсу потребам розвитку соціальних структур;

- механізми вдосконалення інформаційних обмінів між соціальними базами, що забезпечують життєздатність інформаційного суверенітету, у тому числі розвиток кооперативних зв'язків між центрами зберігання інформації на основі сучасних інформаційних технологій, розвитку дистантних форм поширення, утвердження суверенних масивів інформації серед замовників, оптимізація прямих і зворотних зв'язків у системі «користувач – база» та ін.;

- механізми контролю за оптимальним структуруванням, збереженням і організацією оптимального використання суверенних інформаційних ресурсів;

- механізми адаптації різних форм інформаційної безпеки до специфіки організації інформаційного суверенітету та ін.

Засоби масової інформації усіх видів, як друковані, так і електронні, виступають у цьому ряду у самостійній якості з огляду на найбільші масиви охоплення всіх категорій користувачів і специфіку організації інформаційного ресурсу. Вони сприяють розвитку самосвідомості суспільного організму, визначенню місця, самоідентифікації в структурі цього найбільш загального поняття суверенних масивів інформації – з одного боку. З іншого – вони виступають і як інструмент утвердження інформаційного суверенітету, і як джерело його поповнення оперативною інформацією.

Варто зауважити також, що формування суверенних інформаційних ресурсів спирається на традиції, випробувані практикою орієнтири. І водночас утвер-

²¹ *Горовий В.* Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс. – К.: НБУВ, 2010. – С. 7–55.

дження інформаційного суверенітету значною мірою залежить від своєчасного впровадження здобутків науково-технічного прогресу в інформаційній сфері.

У процесі активізації глобального інформаційного простору, розвитку інформатизації в Україні актуалізуються найважливіші проблеми регулювання правовідносин у інформаційній сфері. Дедалі більшої гостроти при цьому з огляду на загрозу можливої інформаційної уніфікації набуває об'єктивна потреба законодавчого оформлення різних аспектів проблеми забезпечення інформаційного суверенітету України. Необхідна правова основа при цьому має регламентувати процеси формування, зберігання та використання суверенних інформаційних ресурсів, регулювати діяльність відповідних суспільних механізмів, відповідним чином впливати на функціонування соціальних інформаційних комунікацій, забезпечувати реалізацію права на інформацію для всіх категорій користувачів.

У цьому відповідна правова база має регламентувати суверенний інформаційний простір України. Інформаційний простір як такий на сьогодні вже є предметом дослідження ряду вітчизняних учених і розглядається як «простір, у якому циркулюють інформаційні потоки, топологічні властивості яких задаються інформаційною інфраструктурою»²².

Коли ж мова йде про простір, окреслений інформаційним суверенітетом, очевидно, ми маємо справу з уявленнями про простір вільного використання суверенних інформаційних ресурсів. Використання цих ресурсів за межами даного простору, очевидно, має регламентуватися відповідними правовими актами.

Такий підхід до проблеми інформаційного суверенітету, його реалізації в сучасних умовах створює можливості гармонійного, ефективного розвитку суспільства в усій різноманітності його соціальних складових, зміцнює його життєздатність і перспективу.

²² Там само. – С. 2.

II. ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ І РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Розглядаючи процес забезпечення інформаційного суверенітету українського суспільства, доцільно особливу увагу приділити визначенню найбільш суттєвих факторів, що впливають на три основні аспекти проблеми:

- верховенство інститутів українського суспільства над процесом національного виробництва й використання інформаційних ресурсів;

- забезпечення незалежності, умов для рівноправного міжнародного співробітництва в інформаційній сфері;

- забезпечення перспектив:

- а) розвитку вітчизняного інформаційного виробництва, широкого використання глобальних інформаційних масивів для задоволення потреб вітчизняних користувачів;

- б) прискорене підвищення ефективності використання інформаційних ресурсів, забезпечення зростання творчого потенціалу українського суспільства у використанні інформаційних ресурсів, удосконаленні інформатизації суспільства.

Сучасний національний інформаційний простір як сфера інформаційних обмінів національного значення містить у собі розгалужену систему структур, що забезпечують виробництво нової інформації, зберігання наявної на різних видах носіїв, а також організацію її використання за допомогою мережі соціальних комунікацій усередині суспільства і на міжнародній арені. Даний комплекс інформаційних структур становить національний інформаційний ресурс – інформаційний потенціал суспільства. Від рівня цього потенціалу в нинішньому світі значною мірою залежить збереження розвитку національної інформаційної бази – інформаційної основи розвитку нашого суспільства, внесок українського народу в загальноцивілізаційний розвиток.

Забезпечення належного рівня цього потенціалу прямо пов'язане з заходами з захисту національних інформаційних ресурсів, процесів інформатизації – забезпечення належного рівня інформаційного суверенітету.

Сучасна тенденція еволюції інформаційного простору залежить від цілого ряду внутрішніх і зовнішніх факторів, пов'язаних, у свою чергу, з усіма іншими характерними особливостями життя суспільства. Серед внутрішньосуспільних факторів на розвиток вітчизняного інформаційного простору насамперед впливає якість формування й ступінь усвідомлення всією системою соціальних складових суспільства основних засад і цілей його розвитку, об'єднання навколо них основного загальносуспільного інтересу, розвиток демократизації, ефективного державного управління, техніко-технологічний, освітній розвиток, організація суспільних стимулів для ефективного, творчого використання наявних і створення нових суспільних ресурсів, включення вітчизняного інформаційного виробництва у статусі рівноправного в систему міжнародного виробництва й використання інформації.

До зовнішніх факторів впливу на розвиток вітчизняного інформаційного простору належить зростаючий тиск глобального інформаційного простору, а також вся глобалізована на сьогодні предметно-комунікативна сфера впливів на громадян українського суспільства, що в процесі розвитку ринкових відносин стає дедалі відчутнішою, сприяє формуванню відповідних стереотипів і уявлень, впливаючи, таким чином, на суспільну свідомість.

Серед актуальних напрямів удосконалення діяльності щодо розвитку національного інформаційного простору, ефективної інформатизації суспільства в сучасних умовах першочергового значення набуває сфера виробництва інформації.

Організація приросту наукового знання в умовах реалізації національного пріоритету – інноваційного розвитку суспільства – є головним напрямом виробництва нової інформації в сучасній Україні. У зв'язку з цим особливої ваги набуває організація наукової діяльності з урахуванням необхідного науково-інформаційного супроводу реалізації державних програм національного розвитку, інтеграція у структуру міжнародної наукової діяльності, забезпечення українського внеску в цю діяльність, відродження на цих засадах позицій вітчизняної науки на міжнародній арені і в Україні, розвиток науково-прикладних досліджень, пов'язаних з інтересами вітчизняних економічних структур та з їх участю, налагодження співробітництва, виходячи з національних інтересів,

із зарубіжними суб'єктами економічної діяльності на внутрішніх і зарубіжних ринках і особливо – при реалізації спільних проектів, при створенні спільних підприємств з вітчизняними економічними структурами. Важливо підкреслити, що перспектива вдосконалення наукової підтримки в реалізації масштабних планів загальнонаціонального значення вітчизняною наукою в тривалій перспективі можлива лише при відновленні й розвитку фундаментальних наукових досліджень у контексті актуальних проблем сучасності.

При цьому набирає особливої актуальності проблема більш тісного наближення процесу продукування наукової інформації до потреб, пов'язаних з розвитком суспільства, розвиток прогностичних підходів при плануванні наукових досліджень з метою постановки завдань на випередження, що даватимуть відповіді на суспільні проблеми, характерні для суспільства в перспективі (наприклад, суспільні проблеми періоду виходу із всесвітньої кризи, післякризового періоду, проблеми техногенних катастроф унаслідок технічної зношеності устаткування, прогресуючої технологічної відсталості, проблеми інформаційного етапу розвитку суспільства і т. ін.), потребує серйозної уваги організація маркетингу у сфері представлення наукових ресурсів на внутрішньому і зарубіжних інформаційних ринках.

У процесі розвитку українського суспільства набуває актуальності проблема поглиблення наукового аналізу специфіки розвитку внутрішньосуспільних процесів у сучасній Україні, об'єктивного виявлення характерних особливостей, закономірностей цього розвитку, проблем національного розвитку в умовах глобалізації, впливів активізації глобальних процесів на розвиток українського суспільства, на забезпечення належного інформаційного суверенітету держави і суспільства.

Заслуговує на увагу думка експертів про те, що нині в Україні є малоефективним загальнодержавний (національний) фонд НТІ з найважливішої для соціально-економічного розвитку держави проблематики, дуже недосконалим є технологічний цикл від створення до використання наявного ресурсу науково-технічної інформації. Система збору, обробки, збереження та поширення НТІ регулюється відомчими нормативними документами. Вони, за результатами дослідницької чи практичної діяльності, відбивають суперечливі погляди певних установ на використання НТІ. Через брак належного інформування відчувається складність у наукових установах при визначенні об'єктивної потреби створення та визначення необхідних обсягів виробництва асортименту НТІ як на внутрішньому, так і представленні на зовнішні ринки.

Зростаючі обсяги інформаційних потоків уже тепер потребують від користувачів, у тому числі в науковій сфері, дедалі більше специфічних професійних якостей, пов'язаних з використанням систем пошуку, комп'ютерної обробки, аналізу інформаційних масивів. Спеціалісти інформаційної сфери сьогодні вже мають справу зі складними процесами, що вимагають високоінтелектуального реагування на швидкоплинні, складні процеси розвитку інформаційного простору. І вторгнення в цю сферу неспеціалістів, навіть кваліфікованих учених, що вирішують конкретні проблеми тієї чи іншої галузі науки, з кожним днем стає щораз менш ефективним, наближається до низькопробного аматорства. Водночас участь кваліфікованих, підготовлених до роботи в сучасних умовах бібліотечних працівників як повноправних учасників конкретних наукових досліджень у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення, супроводу наукового пошуку сприяє підвищенню ефективності цих досліджень, дає змогу знизити гостроту цілого ряду супутніх проблем.

Найперша з цих проблем пов'язана з необхідністю досягнення обсягів наявної у розпорядженні суспільства інформації під особливим кутом зору: наукового аналізу, можливості використання як базису для нових наукових досліджень, активізації орієнтуючого значення суверенної частини у складі цих ресурсів на даний вид суспільної діяльності.

Сам факт прискореного зростання обсягів нової інформації як матеріалу для оперативного використання й поповнення обсягів суверенної потребує адекватної реакції: оновлення, удосконалення методів її обробки й аналізу. Комп'ютеризація у сфері обробки інформації підвищила продуктивність роботи в трудомістких операціях, пов'язаних з її структуризацією, зберіганням і розповсюдженням, однак, як уже зазначалося вище, не лише не зняла значення людського фактора, а навпаки – постійно піднімає його значення. Адже не потребує особливої аргументації сьогодні теза про те, що у сфері сучасної інформаційної діяльності набувають дедалі більшого значення морально-етичні фактори.

Серед інших можна вказати на ще одну проблему в системі інформаційного забезпечення наукової діяльності і – ширше – суспільного розвитку в цілому, що є основою оновлення сучасної суверенної інформації. Вона пов'язана з особливістю нинішнього періоду наукової діяльності в Україні. Ця діяльність характеризується, як правило, веденням вузькоспеціальних наукових досліджень. Неповне використання наукового потенціалу країни зумовлене

насамперед економічними та деякими іншими причинами. Однак важливою є також та обставина, що такі дослідження хоча й «підтягують» певною мірою розвиток інформаційного базису науки до сучасного рівня, але лише певною мірою. І що проблему різко вираженої нерівномірності розвитку інформаційного забезпечення науки можна кваліфікувати не лише як суттєву сьогодні, але і як таку, що обіцяє неприсмні наслідки в недалекому майбутньому.

Адже, по-перше, унаслідок складних економічних реалій в Україні є небагато напрямів наукових досліджень, що розвиваються, сприяючи зростанню масивів супроводжувачої суверенної інформації. У цілому такі масиви не впливають відчутно на зростання загального інформаційного базису науки, суспільства.

Водночас інформаційний базис є основою розвитку, за визначенням академіка О. С. Онищенко, стратегічним ресурсом держави. Він стає основним показником самоідентифікації суспільства в умовах розвитку глобального інформаційного простору. Відставання в його розвитку – це шлях у небуття, вихід з числа розвинутих країн.

Крім того, відставання в розвитку нині слабо розроблюваного інформаційного базису наукових досліджень при розширенні тематики цих досліджень ставитиме вітчизняних учених у нерівноправне становище з конкуруючими колегами за рубежом, послаблює суверенні, визнані у світі позиції української науки.

По-друге, дуже нерівномірний нинішній розвиток інформаційного базису наукових досліджень із провалами в тих секторах, що не мають сьогодні фінансування, негативно впливає на розвиток науки в цілому, оскільки при цьому не розвиваються, а інколи й просто руйнуються внутрішні зв'язки в глибокій структурі інформаційного базису вітчизняної наукової діяльності, у суверенних її масивах. У процесі трансформацій цей негативний фактор бумерангом відбиватиметься на якості інформаційного забезпечення нових, перспективних досліджень.

По-третє, з цілого ряду причин (мовних, технологічних, часових, матеріальних та ін.) сучасні наукові дослідження переважно ґрунтуються на новій інформації з недостатнім використанням наявної суверенної – напрацьованих минулих поколінь, що зберігаються, в основному, у друкованій формі. При цьому поза науковим обігом залишаються значні пласти наукової інформації, набуті попередніми поколіннями і розміщені в бібліотечних фондах. Поза науковим обігом вони не можуть сприяти розвитку науки, продов-

женню розвитку національних традицій наукової діяльності, зіставлення нових результатів наукового пошуку з перевіреними практикою результатами раніше досягнутих здобутків.

У процесі вдосконалення українського державотворення протягом двох останніх десятиріч набули якісно нового змісту процеси продукування ресурсів для обслуговування інформаційної вертикалі органів державної влади та місцевого самоврядування. Налагоджується розвиток механізмів своєчасного, якісного інформування значною частиною владних структур усіх рівнів громадян про зміст своєї діяльності, організація системи зворотного зв'язку з оцінками цієї діяльності, залучення до співпраці в інформаційно-аналітичному забезпеченні діяльності вітчизняних інформаційно-аналітичних центрів, сприяння розвитку творчої ініціативи громадян у сфері вдосконалення суспільного поступу шляхом реалізації проектів типу «електронний уряд» та ін., розробка концепції функціонування державних ЗМІ в сучасних умовах як основи розвитку українського сегмента глобального інформаційного простору, удосконалення правової основи функціонування всіх видів ЗМІ та книговидавництва, інших джерел суспільного інформування, забезпечення принципу рівноправності про діяльності цих джерел відповідно до чинного законодавства, державна підтримка (політична, фінансова, правова) діяльності національних ЗМІ за рубежом, удосконалення правової бази стосовно інформаційної діяльності національних політичних та інших громадських організацій, а також зарубіжних інформаційних структур в Україні.

Сьогодні в Україні вдосконалюється організація продукування суспільно значущої інформації на всіх рівнях соціальної структури. Хоча цей процес і не набув якості чітко суспільно організованого. Важливою умовою розвитку інформаційної діяльності є вдосконалення державної політики у сфері засобів масової інформації, спрямованої на осучаснення нормативно-правової бази в даній сфері, пріоритетність підтримки вітчизняного виробника інформаційного продукту в цілому і впровадження системи заходів, спрямованих на підтримку розвитку україномовних засобів масової інформації, створення сприятливих умов для залучення інвестицій, кредитів на придбання передових технологій та обладнання для інформаційного виробництва в підприємствах, установах, організаціях інформаційної сфери, посилення ролі українських ЗМІ в утвердженні позитивного іміджу України в глобальному інформаційному просторі, для розвитку телерадіоінформаційної структури та ін.

Джерелами наповнення соціальних інформаційних комунікацій у процесі свого розвитку стають навчальні заклади, розвиваючи дистанційні методи навчання та консультивання студентів, представників різних груп удосконалення кваліфікації, інших категорій громадян, що бажають підвищувати свій культурно-освітній рівень. Поступово усвідомлюючи необхідність ведення постійної, а не від виборів до виборів, політичної діяльності, удосконалюють свою інформаційну, пропагандистську роботу, використовуючи електронні інформаційні технології, політичні та інші громадські об'єднання. Об'єктивно в такий спосіб відбувається активізація процесу збагачення соціальних інформаційних баз.

Із розвитком соціальної структури суспільства, посиленням запитів на потрібну інформацію, а також у межах розвитку процесів національної самоідентифікації активізується робота з введення в суспільний обіг матеріалів національних інформаційних фондів, суверенної інформації. Бібліотечні, архівні, музейні та інші центри зберігання інформаційних ресурсів удосконалюють роботу, пов'язану з введенням в обіг дедалі більш широких пластів своїх інформаційних фондів у середовище потенційних користувачів, започатковують різноманітні форми реферативної продукції, інформаційно-аналітичну продукцію в режимі «інформація на базі інформації», аналітичні дослідження на актуальну суспільно значущу тематику, що базуються на ефективному використанні широких інформаційних масивів наявних фондів.

Важливим є також формування, зберігання та використання відомчих електронних інформаційних ресурсів за місцем їх створення в тих органах державної влади, органах місцевого самоврядування, які відповідають за ведення таких ресурсів з одночасною передачею їх для зберігання та використання іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, державними підприємствами та установами у сфері їх управління до централізованої системи баз даних, як елемента загальнонаціонального об'єднання електронних інформаційних ресурсів. Дана тенденція обумовлює також необхідність нових підходів до проблеми збереження електронних інформаційних ресурсів, забезпечення суверенітету над ними.

Останнім часом привертає увагу ще одна нова і в той же час така, що набуває значної суспільної ваги, проблема. У зв'язку з розвитком комп'ютеризації, масовим впровадженням щільникового зв'язку, зростаючим доступом до вітчизняних і зарубіжних інформаційних ресурсів окремих верств населення, у зв'язку з досягнутими вже результатами інформатизації

українського суспільства актуалізується необхідність розробки концепції певного раціонального використання сучасного неконтрольованого процесу в середовищі неорганізованого інфотворення для орієнтації його в напрямі суспільно значущої інформаційної діяльності. У зв'язку з цим видається за доцільне узагальнити наявний досвід організації певної виробничої діяльності в Інтернеті, розробити напрями й форми стимулювання цього виду діяльності (обробка масивів інформаційних ресурсів, конкурси щодо розв'язання певних технічних та інших проблем тощо). Розробка відповідних методик дасть змогу ввести до процесу суспільно необхідного інформаційного виробництва не використовуваний творчий потенціал активної частини населення, сприяти зростанню громадянської активності, солідарності, а також зниженню рівня циркуляції непрофесійно створеної, неякісної інформації – інформаційних шумів у соціальних інформаційних комунікаціях.

Особливістю ринкових перетворень в Україні став розвиток рекламної справи. Рекламна інформація є також істотним джерелом наповнення соціальних інформаційних баз і їх суверенних складових. Від розвитку цього процесу значною мірою в сучасних умовах залежить просування виробленої в Україні продукції на внутрішніх і зовнішніх ринках, її конкурентоспроможність. Протягом останнього десятиріччя Українській державі довелося вживати цілої системи заходів для створення національних засобів виробництва реклами фактично з нуля. Було організовано процес формування відповідної правової бази, кадрів, елементів методики використання реклами в засобах масової інформації та інших напрямів рекламної діяльності.

При збільшенні впливу глобального інформаційного простору на національний, життєздатність останнього забезпечується зростаючою якістю виробництва власної інформації з урахуванням національної традиції в даній сфері діяльності, логіки розвитку, активного використання необхідних зовнішніх інформаційних зв'язків, забезпечення оптимального рівня організації внутрішніх ресурсів і захисту від несанкціонованого зовнішнього проникнення, наявності можливостей для генерування інформації вищого рівня – аналітичної, найефективнішого продукту на сучасному ринку інформації.

Для ефективного використання національних інформаційних ресурсів необхідне вдосконалення методик відповідно до специфіки сьогодення. Серед основних напрямів цієї діяльності – уніфікація інформаційних ресурсів за формою їх вираження, згідно з вимогами сучасності – оцифрування

інформаційних масивів на всіх наявних видах носіїв, розвиток кооперації інформаційних фондів, баз даних, удосконалення методів керування цими масивами, налагодження суспільно доступної інформації про їх зміст, підготовка інформаційними працівниками відповідних ресурсів для найбільш зручного використання замовником, удосконалення дистантних форм обслуговування користувачів як перспективний шлях розвитку й організації використання інформації, удосконалення діяльності електронних бібліотек та інших форм відкритого доступу до інформаційних ресурсів, удосконалення системи правового забезпечення використання вітчизняних інформаційних ресурсів України і в глобальному інформаційному просторі.

Сьогодні зросла потреба в користуванні інформацією всіх рівнів складності в управлінських структурах, від яких у нових умовах вимагалось прийняття самостійних, точних і ефективних рішень. Нової організації інформаційного забезпечення потребували ринкові перетворення. У зв'язку з демократичними перетвореннями в суспільстві, швидкою розбудовою численних політичних партій, появою значної кількості інших громадських організацій, зростають їх інформаційні запити, формуються інформаційні бази цих структур і, відповідно, розвивається інформаційний ринок.

Звертає на себе увагу той факт, що цей ринок в Україні в процесі свого становлення не зміг не набути певних негативних тенденцій. Вони характеризуються відсутністю стабільності при пріоритеті на ньому зарубіжного виробника, неоднорідністю по регіонах країни, слабким розвитком сфери особистого споживання і, відповідно, індустрії послуг, орієнтованої на задоволення потреб населення. Сьогодні держава на цьому ринку виступає як головний споживач, тобто формує ринок, і лише незначною мірою виступає на ньому як виробник. Такий стан справ мав бути виправленим у результаті розробки кількох варіантів концепцій національної інформаційної політики, що мали охопити всі сфери життєдіяльності українського суспільства і збалансувати відповідні інформаційні процеси. Але на сьогодні ці документи ще дуже складно знаходять шляхи для практичної реалізації в суспільстві. У свідомості значної частини користувачів під впливом Інтернету розвинулися погляди, що сприяють уніфікації в інформаційній сфері, що послаблює уявлення про національні інтереси в даній сфері діяльності.

Із зростанням запитів на інформацію в період переходу до постіндустріального, інформаційного суспільства, у долученні до неї дедалі ширшого кола людей зростає потреба в удосконаленні загальносуспільних інформаційних

центрів, у т. ч. архівних, бібліотечних та інших, у залученні до роботи в них кваліфікованих інформаційних працівників. Такі заклади мають стати посередниками між виробниками й користувачами інформацією, між наявним у суспільстві інформаційним ресурсом і соціальною структурою, що на ньому базується.

Концентрованою формою утвердження електронних технологій у бібліотечній сфері стали електронні бібліотеки, що є, як правило, структурною складовою великих бібліотечних закладів. Це структури, що дають можливість керувати ресурсами за допомогою комп'ютера, а працівникам – бути посередниками в електронній взаємодії; це набір електронних ресурсів і супутніх технічних можливостей для створення, пошуку й використання інформації; це база даних, яка містить цифрові інформаційні об'єкти в різних формах і надає безпосередній доступ користувачам; це складові системи інформації, які допомагають задовольняти інформаційні потреби користувачів, надавати інформаційні послуги, організовувати інформацію в зручній для користувача формі, керувати місцезнаходженням інформації і т. ін.

Активізація електронних бібліотек, як і взагалі всіх бібліотечних закладів у роботі з користувачами, є вимогою сьогодення. В умовах зростаючого значення впливів інформаційних процесів на інтенсифікацію суспільної діяльності робота оновлюваних бібліотечних установ набуває небаченого раніше в суспільстві значення. У зв'язку з цим абсолютно правомірною є думка спеціалістів про необхідність розширення спектра послуг цих установ як у сфері інформації, так і у сфері дозвілля з наданням користувачам доступу до сучасних видів документів і при цьому укорінення в інформаційний бізнес, залучення, таким чином, для свого розвитку фінансових ресурсів з комерційної сфери, кошти підприємств і організацій та особисті кошти громадян.

Уже практика сьогодення показує, що цей шлях є поза всяким сумнівом продуктивним, незважаючи на дуже серйозні правові, організаційні, матеріальні проблеми для такої діяльності.

На інформаційному етапі розвитку людства обсяги виробництва якісної суспільно значущої інформації, обсяги реалізації її на міжнародних інформаційних ринках стають важливим показником життєздатності кожної сучасної держави, нації. У зв'язку з цим нарізла необхідність розробки стратегії представлення національних інформаційних ресурсів, у тому числі суверенних (представлення цієї категорії ресурсу є дуже важливим з огляду на іміджеву політику,

однак вимагає вдумливої концептуальної розробки), у глобальному інформаційному просторі, входження в процеси міжнародної торгівлі інформацією, а також організація рекламної діяльності для вдосконалення рівня позиціонування України на міжнародній арені. Виходячи з потреб національних інтересів України, така концепція має бути розроблена під керівництвом уряду, реалізовуватись із активною участю державних структур, української науки, великих економічних та громадських організацій. Її реалізація має забезпечити у світі уявлення про державу Україну, про національну історію і культуру, демократичні перетворення, про здобутки й потенційні можливості економіки, науки, перспективи технологічного переоснащення, інформатизацію, про можливості для розвитку співробітництва, враховуючи в тому числі географічні, кліматичні та інші особливості, про успішний досвід міжнародного співробітництва українських економічних та інших структур.

Використання наявного інформаційного потенціалу України для розвитку українського суспільства, необхідність утвердження його в глобальному інформаційному просторі як активного сегмента цього простору зумовлює залучення в цю сферу суспільної діяльності зростаючих обсягів матеріальних ресурсів. Оскільки в сьогоденних умовах Україна не може конкурувати у фінансуванні інформатизації з країнами «золотого мільярда», забезпечити собі прийнятне місце в новій світовій ієрархії, що формується як інформаційна, вона має зосередитись на кількох основних напрямках розвитку. Це, по-перше, концентрація матеріальних ресурсів на розвитку тих напрямів інформаційної діяльності, що є найбільш перспективними для України та відповідають умовам міжнародної спеціалізації у виробництві й використанні інформації. По-друге, розвиток власної інформатизації на базі передових технологій. І, по-третє, кооперація наявних у країні інформаційних ресурсів в об'єднану систему для виходу в глобальний інформаційний простір потужною, багатофункціональною системою.

Відбір актуальної інформації глобального інформаційного простору в інтересах розвитку національної науки, економіки, інших сфер суспільної діяльності в сучасних умовах набуває особливої актуальності. Водночас зростаючі обсяги глобальних ресурсів роблять якісний відбір інформації дедалі проблемнішим. У зв'язку з цим набуває гостроти проблема вироблення ефективних методик використання глобальних інформаційних ресурсів у інтересах різних груп вітчизняних користувачів: владних структур, наукових центрів, суб'єктів

економічної діяльності, політичних об'єднань і т. ін. Потребує глибокого наукового опрацювання пов'язана з цим проблема впливу такої категорії ресурсів на національний інформаційний суверенітет.

У зв'язку з цим сьогодні, як ніколи, потрібне вироблення чіткої стратегії відбору ресурсів глобального інформаційного простору в інтересах нашого національного користувача. Це зумовлено рядом причин.

По-перше, комплектування всіма наявними інформаційними ресурсами вже неможливе і з економічної, і з фізичної, і навіть із суто прикладної точки зору: при розв'язанні будь-якої проблеми ефективніше оперувати лише потрібною інформацією, без включення в процес обробки непотрібних інформаційних обсягів (інформаційного шуму).

По-друге, комплектуючи національну систему інформаційних баз, потрібно враховувати наявність у глобальному інформаційному просторі масивів інформації, створених у відмінному від українського культурному середовищі, що можуть негативно вплинути на національний культурний розвиток, на його самобутність і унікальність. Сьогодні це особливо наочно видно на процесах поширення масової культури, новітніх релігійних течій, культу сили на телеекрані тощо. За твердженням дослідників, «народження нового світового порядку базується не так на економічних трансформаціях, як на радикальних зсувах у духовній сфері. Ці зсуви базуються на цілому комплексі проблем, нерідко досить далеких від безпосередньо інформаційних процесів, однак, вони обов'язково відображаються в цих процесах і, у цілому, при некритичному сприйнятті можуть створювати небезпеку для українського національного розвитку.

По-третє, глобальний інформаційний простір із зростанням обсягів наявної в ньому готової до використання інформації дедалі більше впливає на спонукальні мотиви для виробництва нової інформації, і не лише позитивно. Особливо наочно видно це на прикладі наукової діяльності. Ще два десятиліття тому конкуруючі наукові школи Сходу (насамперед радянські) і Заходу забезпечували багатоваріантність у розв'язанні багатьох загальноцивілізаційних проблем, що сприяло ефективності наукового пошуку й розвитку національних механізмів виробництва наукової інформації. Різкий спад у наукових дослідженнях на Сході та швидке зростання інформаційних технологій на Заході сприяло фактичному диктату західної наукової інформації в науково-практичній сфері в багатьох галузях суспільного життя. Якщо говорити про виробничу

сферу, можна зазначити, що на сьогодні Україна, у минулому визнаний лідер у дослідженні кібернетичних систем, користується в основному зарубіжним програмним забезпеченням, комп'ютерною технікою, технологіями комп'ютерного виробництва і т. ін. Інформаційне витіснення українських досягнень у літакобудуванні, ракетній техніці, інших сферах науково-прикладної реалізації здобутків українських учених, інженерної думки, крім наявних фактів економічної дискримінації зумовлене й недостатнім просуванням на відповідні ринки вітчизняної реклами, особливо з огляду на великі обсяги наукової, рекламної інформації конкуруючих західних наукових центрів. На сьогодні це одна з причин слабкої конкурентоспроможності українських проектів на світовому ринку, що, у свою чергу, обертається фінансовими проблемами, зуженням можливостей для розвитку української науки. І хоча з зростанням економічної могутності Китаю, Індії, ряду інших країн, у них виникають нові наукові школи, нові центри виробництва наукової інформації, доки вони не будуть у змозі спиратися на власну наукову традицію, вирізнятися самобутністю, оригінальністю підходів, доти в загальноцивілізаційному вимірі не зможуть відігравати у більшості напрямів інформаційного виробництва провідних ролей.

По-четверте, глобальні масиви інформації незалежно від бажання своїх творців несуть відомості про досвід суспільних перетворень у їх середовищі, про їх соціально-економічний, політичний, культурний розвиток. Некритичне сприйняття такої інформації може також вплинути негативно на торування власного шляху національного розвитку і, відповідно, розвитку системи інформаційних баз.

Ще один вид інформаційного тиску на національний інформаційний простір, зумовлений свідомою інформаційною діяльністю, спрямованою на реалізацію власниками могутніх інформаційних арсеналів, технологічних, економічних, політичних та інших, завдань, пов'язаних з головною метою – досягти домінування в глобальному масштабі. Сьогодні цей вид інформаційного тиску посилюється зі зростанням влади ТНК над державами, націями, цілими регіонами сучасного суспільства. На рівні інформаційному він виявляється в інформаційній експансії у систему інформаційних баз, що сприяє реалізації спочатку економічних, а потім політичних та інших цілей. Таким чином, послаблення позицій у сфері інформаційного суверенітету веде до безпосередніх втрат у суверенітеті національному.

Практика останніх десятиріч демонструє дедалі відчутніше значення інформаційних операцій, інформаційних війн, що передують силовим діям у відносинах між державами, або ж інколи, певною мірою, замінюють їх, стаючи успішними з точки зору отримання кінцевого результату. На інформаційному рівні при цьому мова йде про чітко спрямовані операції, що мають на меті вплив на свідомість населення і зміст тієї частини інформаційних баз, яка перебуває постійно в суспільному обігу, у тому числі – бібліотечних.

Поряд із зазначеними вище потрібно мати на увазі також й інші, у наш час ще малопомітні в суспільній практиці фактори можливого зовнішнього інформаційного тиску на систему загальнодержавних, національних та інших баз. Вони пов'язані з зафіксованою на сьогодні «не вивченою, не визначеною і не вираженою» стратегією розвитку інформатизації в сучасному суспільстві. Як зауважується у вітчизняних дослідженнях, «непрогнозований характер реальної інформаційної політики у світі викликає певну стурбованість. Адже вирішення проблем сучасної інформатизації нерозривно пов'язане з гуманітарними проблемами, із психікою і станом моральності людей».

Збереження національно-культурної своєрідності, реалізація власного потенціалу суспільного розвитку для Української держави, як і для всіх інших, в умовах глобалізації потребує розробки й впровадження системи організаційно-правових заходів для забезпечення інформаційного суверенітету, захисту власних інформаційних баз від шкідливих впливів зовні і забезпечення їх розвитку відповідно до зростаючих суспільних потреб. В умовах активізації процесів глобалізації, входження України в систему міжнародних інформаційних зв'язків, ці заходи мають забезпечити нейтралізацію можливих загроз її існуванню й розвитку, сприяти захисту економічного, політичного та інформаційного суверенітету, власної соціокультурної ідентичності на шляху досягнення балансу між відкритістю інформації, що є вимогою сучасного демократичного суспільства та суспільно виправданими необхідними обмеженнями на її поширення.

Одним з основних шляхів зменшення зовнішніх інформаційних загроз є розвиток власної інформаційної діяльності, спрямованої на задоволення потреб патріотичного виховання громадян власної держави, усіх категорій населення. Комплектування вітчизняних бібліотек саме цією продукцією – дуже важливе завдання на нинішньому етапі розвитку. Сприяння всіх суспільних інститутів процесу виробництва інформації в руслі загальнодержавних, загальнонаціональних духовних цінностей, донесення її як до всієї системи інформаційних баз

суспільства, так і безпосередньо до людей, користувачів існуючої і творців нової інформації – це запорука нової перспективи українського суспільства. У загальнонаціональному масштабі для забезпечення стійкості від зовнішніх впливів, зміцнення внутрішньої консолідації українського суспільства важливим є введення в загальносуспільний обіг наявної в системі бібліотечних закладів інформації, спрямованої на утвердження толерантності, злагоди, міжетнічного та міжрелігійного миру, суспільної солідарності. Переконаливість такої інформації зумовлюється спадкоємністю духовних традицій народу. Вона ув'язує вироблені попередніми поколіннями духовно-ціннісні орієнтири з актуальними проблемами сьогодення.

Враховуючи здійснювані в процесі сучасних інформаційних війн свідомі атаки на інформаційні бази сторін, що піддаються впливу в процесі таких протистоянь, а також факти інформаційно-диверсійної діяльності терористичних організацій, груп, окремих осіб з метою дестабілізації суспільного життя в тих чи інших країнах та завдання шкоди громадянам, державі, введення в систему інформаційних ресурсів спеціально організованої, неправдивої інформації, заходи інформаційної безпеки мають передбачати надійне збереження інформаційних баз від умисних негативних зовнішніх впливів, а також вироблення механізмів, своєрідних фільтрів, для безпечного введення нової інформації в структуру баз.

З розвитком впливу глобального інформаційного простору на українське суспільство зростає актуальність удосконалення правової основи інформаційної діяльності в Україні, починаючи з питань інтелектуальної власності, у тому числі у сфері використання електронних технологій, організації інформаційної безпеки всіх видів суспільної діяльності, до правових форм запобігання різноманітним проявам протиправної, ворожої діяльності в інформаційній сфері.

В інтересах прискороного суспільного розвитку необхідне вдосконалення інформаційної інфраструктури, впровадження новітніх інформаційних технологій, модернізація та реформування державних засобів масової інформації, зокрема комунальних і державних друкованих засобів масової інформації як державного інформаційного базису в інформаційній діяльності серед громадян, удосконалення електронних інформаційних комунікацій органів державної влади та місцевого самоврядування.

Для розвитку системи соціальних інформаційних комунікацій в українському суспільстві, надійного доступу до необхідних інформаційних ресурсів науковими та навчальними установами, суб'єктами економічної діяльності, політичними та іншими громадськими об'єднаннями, усіма видами корис-

тувачів з урахуванням швидкоплинного розвитку національного інформаційного простору необхідне сприяння фундаментальним та прикладним науковим дослідженням у галузі інформаційної діяльності, нових інформаційно-комунікаційних технологій, удосконалення нормативно-правового регулювання питань користування каналами мовлення, ретрансляції програм, використання частотних діапазонів, стандартів діяльності телерадіоорганізацій, розвитку супутникового та кабельного телерадіомовлення, використання шорокосмугових телекомунікаційних мереж із високою пропускнуою здатністю для забезпечення інтернет-мовлення, використання всіх інших можливостей для збагачення наявної системи соціальних інформаційних комунікацій.

Варто при цьому зазначити, що недостатньо керований розвиток вітчизняних телекомунікаційних систем і мереж призводить до небажаних тенденцій впливу на інформаційний суверенітет, що позначаються на стратегічних інтересах держави. Серед них слід згадати про те, що комп'ютерні інформаційні системи стратегічного загальнодержавного значення базуються на телекомунікаційних засобах, на які держава має обмежений вплив і які можуть не відповідати вимогам інформаційної безпеки. Саме телекомунікаційне середовище на сьогодні представляє набір окремих телекомунікаційних систем, технологічно не контрольованих з боку держави. Це впливає на загальну надійність і життєстійкість телекомунікаційної системи, не дає можливості контролю рівня запроваджуваних тарифів за інформаційні послуги. Інформаційні послуги, ресурси й програмні продукти поширені територією України нерівномірно, не враховують достатньою мірою потреб населення та органів управління.

Складності з розвитком інтернет-послуг в Україні пояснюються також недостатнім рівнем розвитку ринкових відносин у більшості секторів економіки, що не стимулює впровадження прогресивних вискоєфективних інформаційних технологій; відсутністю достатнього обсягу вільних фінансових засобів у вітчизняних підприємств та фінансових установ, а також низькою платіжною спроможністю населення; низьким рівнем використання інформаційних технологій на підприємствах, організаціях та органах державної влади й неосдатньою нормативно-правовою базою в питаннях розвитку Інтернету, інформаційних ресурсів та інтелектуальної власності. Актуальним є також питання надання статусу ЗМІ веб-ресурсам вітчизняного сегмента Інтернету.

Важливим питанням розвитку вітчизняного інформаційного простору є організація ефективного використання наявної техніко-технологічної бази

для виробництва й організації використання необхідних суспільству інформаційних ресурсів. Україна вже має досвід формування комп'ютерної інфраструктури на основі грид та інших перспективних технологій. У НАН створено 21 суперкомп'ютерний кластер. На сьогодні актуальним є завдання створення загальнодержавного інтегрованого комунікаційного середовища.

Видається за необхідне також створення програмно-апаратного комплексу, що забезпечив би функціонування централізованої системи баз даних з метою збереження та ефективного використання електронних інформаційних ресурсів у інформаційному обміні між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та для надання електронних інформаційних та адміністративних послуг юридичним і фізичним особам.

Варто також зазначити, що серед операційних систем, що використовуються в Україні, домінують продукти сімейства MS Windows. Доцільною в даній ситуації є реалізація загальнодержавної програми зменшення монопольного впливу даної корпорації в комп'ютерному забезпеченні, поступовий перехід на програмне забезпечення з відкритими кодами.

Очевидно слухним має стати впровадження здобутків національної науки. Так, Україна має успіхи у сфері комп'ютерної лінгвістики та створення систем інтелектуальної обробки текстів. У Київському національному університеті імені Тараса Шевченка на факультеті кібернетики та в Міжнародному науково-навчальному центрі інформаційних технологій та систем проведено розроблення та програмну реалізацію нових ефективних лінгвістичних алгоритмів, які базуються на онтологічному аналізі текстів на природній мові з застосуванням семантичних онтологічних баз знань, створення алгоритмів семантичного контекстного аналізу текстів, розробляються системи смислової тематичної рубрикації, класифікації, якісного моніторингу та семантичного аналізу текстових документів.

Видається також слухним обговорюване і в державних органах, і в колах спеціалістів, практичних користувачів інформаційними технологіями питання стосовно необхідності визначення і реалізації оптимальних форм об'єднання електронних інформаційних ресурсів України, досягнення необхідного рівня інформаційної взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування в цій справі, чим можна буде забезпечити надання якісних інформаційних та інших послуг юридичним і фізичним особам, сприяти вдосконаленню правового регулювання, зміцнення інформаційної основи розвитку українського суспільства.

III. РОЗВИТОК СУВЕРЕНІТЕТУ І ЕЛЕКТРОННЕ УРЯДУВАННЯ

Важливим фактором забезпечення національного інформаційного суверенітету в умовах розвитку нинішнього етапу формування сучасного українського суспільства є впровадження електронного урядування, введення систем електронного документообігу в його управлінській сфері. Даний напрям розвитку інформаційної діяльності сприяє:

- підвищенню дієвості демократичних інститутів українського суспільства;
- виведенню на рівень сучасних потреб інформаційних обмінів у сфері організації суспільного життя, управлінської діяльності;
- розширенню доступу до інформації про зміст управлінської діяльності, про права й можливості кожного громадянина як суб'єкта й об'єкта цієї діяльності;
- прискоренню процесу введення інноваційних технологій у систему державного управління;
- налагодженню оперативного зворотного зв'язку органів державної влади і місцевого самоврядування з метою об'єктивного аналізу ефективності своєї діяльності, удосконалення прогностно-рекомендаційної складової такого аналізу;
- забезпеченню на сучасному рівні документообігу в процесі розвитку партнерських відносин у сфері міжнародного співробітництва;
- оперативному та якісному архівуванню документних ресурсів сфери управлінської діяльності, формуванню відповідних інформаційних баз, що, у свою чергу, стають основою подальшого розвитку управлінської діяльності;
- забезпеченню можливостей оперативного реагування на негативні зовнішні й внутрішні впливи в структуру управлінської діяльності з метою її дезорганізації, знищення ефективності функціонування.

У цілому, створюваний інформаційний ресурс електронного урядування стає важливим джерелом становлення, збагачення суверенних інформаційних

ресурсів, в яких фіксуються особливості, своєрідність, самобутність процесу сучасної організації українського суспільства.

При розгляді питання забезпечення національного інформаційного суверенітету через поповнення відповідними інформаційними ресурсами сфери електронного урядування істотне значення має формування відповідного понятійного апарату. На сьогодні уявлення про зміст електронного урядування є дуже багатоаспектними. Вони розвивались з кінця минулого століття разом з процесом входження електронних інформаційних технологій у сферу управлінської діяльності і фактично відбивають цей процес.

Так, М. Бонем згідно з аналізом управлінської практики 90-х років робить висновок про те, що зміст цього поняття пов'язаний з важливими технологічними операціями, пов'язаними з впровадженням електронних інформаційних технологій у сферу зв'язку для повідомлення про вакансії для працевлаштування, удосконалення доступу до інформації про пільги, створення баз і відповідних комунікацій для міжвідомчого інформування і т. ін.²³

На думку І. В. Клименка, на більш високому рівні узагальнення, електронний уряд – це «автоматизація процесу надання державних послуг»²⁴. Дане формулювання підіймається над узагальненням окремих технологічних процесів, дослідженням певних технологічних рішень, інструментів реалізації конкретних завдань сфери управління, однак воно видається надміру статичним, таким, що не передбачає розвитку процесу в умовах збагачення суспільних можливостей, пов'язаних з інформатизацією.

Під електронним урядом П. С. Клімушин розуміє інноваційну форму державного управління, що дає можливість взаємодії владних структур, громадських організацій, підприємств бізнесу й громадян у процесі керування суспільством на базі наявних у суспільстві інформаційних структур і ефективно діє в умовах інформаційного суспільства²⁵.

²³ Бонэм М. Потенциал электронного правительства // Государственное управление: Электр. вестн. – 2003. – Вып. 2. – Режим доступа: http://www.spa.msu.ru/e-journal/3/35_1.php.

²⁴ Клименко І. В. Технології електронного врядування. – К.: Центр сприяння інституційному розвитку державної служби. – 2006. – С. 42 (192 с.).

²⁵ Клімушин П. С. Інформаційні представництва органів державної влади України // Теорія та практика державного управління: зб наук. пр. – Х.: Вид-во ХарРІНАДУ «Магістр». – 2007. – Вип. 1 (16). – С. 31–36.

Аналізуючи дане визначення, можна погодитись із більш пізньою оцінкою його, даною самим автором і його співавтором у наступній роботі, де, зокрема, зазначається, що «дане визначення електронного уряду не міняє суті державного управління, а подає лише інструмент органам управління для оптимального і ефективного вирішення проблем суспільства»²⁶.

Автори останнього дослідження справедливо зауважують, що від повноти взаємодії всіх суспільних структур, громадян і влади залежить оптимальність прийняття рішень і ефективність управлінської діяльності. Недоліком наведеного визначення є також упущення в «повноті, взаємодії» таких важливих для сучасного суспільства інфотворчих структур як наукові установи, інформаційно-аналітичні центри, що дедалі більше залучаються до науково-інформаційного забезпечення сучасної управлінської діяльності.

У монографії П. С. Клімушина і А. О. Серенка «Електронне урядування в інформаційному суспільстві» справедливо увага звертається на факт зростання громадської активності, пов'язаної з вдосконаленням управлінської діяльності, необхідністю орієнтації владної мережевої інфраструктури на реалізацію права громадян на доступ до відкритої державної інформації, взаємодію і постійний діалог держави з громадянами й громадськими інституціями, а також забезпечення необхідного рівня суспільного контролю за діяльністю державних органів і організацій, розгляд у кінцевому підсумку нинішнього рівня владної діяльності з використанням електронних інформаційних технологій як форми цього виду діяльності, при якій «відбувається активна взаємодія органів державної влади та місцевого самоврядування між собою, із суспільством, людиною та громадянином, бізнесом...»²⁷.

Для даного дослідження важливою є думка авторів про необхідність за допомогою даної системи управління об'єднання інформаційних ресурсів і послуг органів державної влади і місцевого самоврядування з метою зміцнення загальнонаціонального інформаційного простору²⁸. Такий підхід відкриває можливості для подальших узагальнень, пов'язаних з вивченням розвитку сучасної інфотворчої діяльності на базі використання сучасних, насамперед

²⁶ Клімушин П. С., Серенко А. О. Електронне урядування в інформаційному суспільстві. – Х.: Вид-во ХарРІНАДУ «Магістр». – 2010. – С. 27.

²⁷ Там само. – С. 28.

²⁸ Там само.

електронних інформаційних, технологій, акумуляції творчого потенціалу середовища учасників цього процесу, що постійно розширюються, в інтересах удосконалення управлінської діяльності, забезпечення національного інформаційного суверенітету в його соціальноорганізаційному аспекті.

Якщо звернутися до практики, то слід особливу увагу звернути на розвиток процесу розбудови інформаційної системи «Електронний уряд», що підтримує принципи й процедури електронного врядування. Вона повинна містити інформаційні системи та ресурси всіх органів влади, взаємодія яких відбувається за допомогою електронного документообігу (з використанням цифрового підпису). Доступ до інформації й послуг органів влади має забезпечуватися через Єдиний портал органів влади (єдине вікно). В інформаційному просторі найважливіші ресурси мають зберігатися в національному депозитарії електронних інформаційних ресурсів, до складу яких повинні входити бази даних, реєстри та кадастри державних органів, електронні бібліотечні фонди, електронні копії та зображення музейних фондів, друкованих засобів інформації, цифрові архіви телевізійних та радіопрограм, інтернет-сайти тощо. У пріоритетному порядку необхідно формувати та вести державний інформаційний реєстр, що містить відомості про утримувачів державних, недержавних і змішаних інформаційних ресурсів, а також види інформаційної продукції і послуг. Це може бути забезпечено шляхом створення:

– мережі центральних, галузевих, регіональних центрів інформатизації для накопичення відомостей про державні інформаційні ресурси та умови доступу до них користувача, а також для сертифікації інформаційних систем і мереж, баз і банків даних;

– регіональних і міжрегіональних державних та комерційних центрів інформатизації для довідково-інформаційного обслуговування юридичних і фізичних осіб.

Формування й використання державних інформаційних ресурсів повинно організовуватися за принципом прямого доступу до банків даних центрального рівня. У цих банках даних необхідно забезпечити виділення з інформаційних ресурсів центральних органів державної влади відкритої частини інформації, що належить до державних інформаційних ресурсів, які доступні всім організаціям і громадянам.

У регіонах ефективно інформаційне обслуговування населення, як показує наявний досвід, може забезпечуватися розподіленою мережею бібліотек-

депозитаріїв, спеціалізованих центрів, агентств тощо, що накопичують інформаційні ресурси даної території, а також відомості про інформаційні ресурси інших територій та про порядок доступу до них.

У міру оснащення бібліотек-депозитаріїв відповідними програмно-технічними засобами необхідно забезпечити їх роботу в дистанційному режимі.

Порядок комерційного використання державних інформаційних ресурсів і включення в депозитарії недержавних інформаційних ресурсів потребує законодавчого забезпечення.

Центральною ланкою «Електронного уряду» має стати аналітична система, що спеціалізуватиметься на підтримці процесів прийняття управлінських рішень, розробці прогнозів та моделюванні розвитку подій (ситуаційний центр). Для цього мають використовуватися всі наявні інформаційні ресурси держави.

Отже, створення системи «Електронний уряд» потребує впровадження національного центру електронного урядування в складі:

- Національного депозитарію електронних інформаційних ресурсів;
- Єдиного порталу органів влади;
- удосконаленого технічного комплексу Центрального засвідчувального органу інфраструктури ЕЦП;
- служби єдиного часу із синхронізацією із Всесвітнім часом;
- системи електронного документообігу для органів влади на базі єдиних форматів та протоколів з використанням відкритого програмного забезпечення;
- програмно-апаратного комплексу технічного адміністрування домену UA;
- єдиної інформаційної системи обліку звернень громадян;
- міжгалузевого процесингового центру для забезпечення взаємодії постачальників послуг для пільгових категорій громадян.

Крім того, необхідно забезпечити:

- Створення загальнодержавного реєстру громадян України.
- Впровадження загальнодержавної системи геопросторових даних.
- Створення земельного кадастру України.
- Упровадження «Електронної соціальної картки» для отримання пільговими категоріями громадян відповідних послуг та адресної допомоги.
- Виконання розробки та впровадження «Єдиного електронного квитка» для різних видів транспорту.
- Упровадження системи «Електронна митниця».

- Виконання проекту «Електронний регіон» і «Електронне міністерство».
- Впровадження системи електронної звітності з застосуванням «Єдиного вікна».
- Створення Національного центру управління телекомунікаціями.

Нині завершено підготовчий етап із впровадження в органах виконавчої влади електронного документообігу на базі електронного цифрового підпису, а саме: розроблено комплекс єдиних форматів та протоколів електронного документообігу та електронного цифрового підпису, формування яких відбувалося за широкої участі представників бізнесу, науковців та спеціалістів центральних органів виконавчої влади й Національного банку України; офіційно визначено порядок електронного обміну службовими документами для органів виконавчої влади. Зазначені заходи дають змогу інтегрувати різномірні інформаційні та інформаційно-аналітичні системи, забезпечити їх сумісність та ефективну взаємодію, створюють передумови для впровадження сучасних технологій державного управління, насамперед на базі електронного урядування. У системі цифрового підпису вперше здійснені процедури повторної акредитації центрів сертифікації ключів, з'явився такий важливий її елемент як засвідчувальний центр Національного банку України, відбуваються заходи з модернізації її центрального елемента – програмно-технічного комплексу центрального засвідчувального органу.

У січні 2011 р. уперше в електронному вигляді було підписано угоду про співробітництво у сфері інформатизації між Держінформнауки, Одеською облдержадміністрацією та облрадою.

Однак, незважаючи на те що Закон «Про Національну програму інформатизації» (НПІ), покликаний інтегрувати в одне ціле всі програми інформатизації, прийнято в 1998 р., паперовий документообіг у всіх установах зберігається в повному обсязі.

Це демонструє, що, незважаючи на позитивну динаміку розвитку електронних інформаційних ресурсів в Україні, невирішеними хронічними проблемами залишаються відомчий підхід до їх створення, значне дублювання інформації, відсутність єдиних стандартів та несумісність ресурсів, складність доступу тощо.

Вирішення проблем упровадження електронного урядування та е-документообігу мають стати показником ефективності проведення інформатизації та її спрямованості на досягнення головної мети – формування інформаційного сус-

пільства, в якому громадянин матиме вільний доступ до інформаційних послуг, необхідних для його життєзабезпечення.

Розвиваючи технології електронного урядування в умовах входження в інформаційний етап розвитку управлінського суспільства, Україна перебуває на дуже відповідальному етапі організації своєї управлінської діяльності. Удосконалюючи цю діяльність на основі сучасних технологій, вона зазнає впливу вже усталених, таких, що спираються вже на сформовану традицію, організації управлінської діяльності США, Західної Європи та інших продвинutih у використанні інформаційних інновацій центрів світу. У разі неадаптованого переносу в практику вітчизняної управлінської діяльності, вони не зможуть бути ефективними для вітчизняної управлінської діяльності. Запозичуючи позитивний зарубіжний досвід, розвиток управлінських методик цієї діяльності має спиратися насамперед на власну традицію в даній сфері суспільної діяльності, на власний позитивний досвід, формувати самобутню, ефективну саме для нашого суспільства методику державного управління і місцевого самоврядування.

Вітчизняні інформаційні бази, інформація фондів великих бібліотечних установ зберігають цінні надбання досвіду, заснованого на практиці функціонування управлінської системи України на різних етапах її історії. Вони мають бути важливими орієнтирами розвитку управлінської діяльності в національній традиції, кращих проявах самобутності, стати необхідним засобом прив'язки сучасних методик цієї діяльності до національних умов, національної специфіки в період посилення глобалізаційних вимірів.

Електронні інформаційні технології істотно сприяють підвищенню ефективності використання цього інформаційного надбання українського народу як у інтересах удосконалення роботи органів державної влади та місцевого самоврядування, так і для введення в обіг у системі сучасних соціальних комунікацій інформаційних ресурсів, необхідних для активізації творчого потенціалу українського суспільства, громадських організацій, наукових, інформаційно-аналітичних центрів, економічних та інших структур, широкої аудиторії громадян – у сфері вдосконалення управління, самоуправління, вдосконалення в широкому значенні цього поняття організації функціонування суспільства на нинішньому інформаційному етапі його розвитку.

Реалізація цього завдання пов'язана з необхідністю використання сучасних технологій, введення в масову практику успішно апробованих механізмів донесення і традиційної суверенної інноваційної інформації,

що стосується організації державного управління, усім зацікавленим категоріям користувачів. При цьому дана робота не зводиться лише до використання сучасних техніко-технологічних засобів. Уведення в сучасний обіг традиційної інформації вимагає копіткої роботи з бібліотечними, архівними та іншими її фондами, організації інформаційного ресурсу для ефективного використання абонентами. Потребує певних організаційних рішень: створення в центрах концентрації традиційних інформаційних ресурсів соціальних інформаційних, інформаційно-аналітичних підрозділів для опрацювання цих ресурсів у інтересах сучасних користувачів, збагачення суверенного інформаційного потенціалу новими надходженнями. Практика сучасної інформаційної діяльності обумовила потребу створення таких підрозділів у багатьох великих бібліотеках України. Прикладом може бути більше як 15-річний досвід роботи Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського.

Сьогодні можна стверджувати, що поряд з організаційними в сучасній роботі з інформаційного забезпечення владних структур істотне значення має також і розвиток організаційних механізмів.

Згаданий вище досвід СІАЗ, підтверджений практикою подібних підрозділів інших бібліотечних установ, свідчить про актуальність поряд з організаційною також і консультативної допомоги користувачам. Організація такої допомоги має розвиватися в різних напрямках, виходячи з поставлених завдань.

На сьогодні серед них найбільш важливими є консультативна робота у сфері ефективного використання можливостей сучасних інформаційних технологій, орієнтації в масових наявної уже у фондах інформації та в масивах електронної інтернет-інформації та організація консультативної роботи, орієнтованої на масового користувача, здійснюваної спеціалістами соціології з питань державного будівництва, правової тематики та ін.

Варто також зауважити, що практика інформаційного супроводу процесу розвитку електронного урядування на базі розвитку електронних технологій забезпечила розвиток жанрової різноманітності цього супроводу. Інформаційні центри, інформаційно-аналітичні структури, відповідні підрозділи в наукових установах адаптували вже відпрацьовані традиційні жанри інформаційної діяльності до нового технологічного рівня їх використання, вводять у практику

інформаційної діяльності властиві їм нові форми подачі матеріалу²⁹.

П. С. Клімушин та А. О. Серенок справедливо зауважують також про «необхідність стандартизації форматів опису державних послуг адміністративних процесів (регламентів)»³⁰, під якими розуміються правила, порядок регулювання й послідовність виконання державної послуги.

У свою чергу органи державної влади та місцевого самоврядування також освоюють нові форми інформаційних послуг на основі використання електронних технологій, використовують останні для вдосконалення своєї адміністративної діяльності та забезпечення умов для розвитку електронної демократії. Для реалізації цього завдання в Україні здійснюється певна робота з формування відповідної правової бази³¹. Базовою формою розвитку цієї діяльності є організація діяльності і розвиток веб-сайтів із впровадженням усієї системи технологічних прийомів використання даного інструмента. Діяльність владних структур, пов'язана з інформуванням громадян про зміст своєї діяльності, із наданням дедалі більш розширюваного асортименту послуг з використанням електронних інформаційних технологій, дає можливість більш оперативного й міцного архівування інформації, порівняно з традиційними технологіями оновлення цим ресурсом суверенної інформаційної бази суспільства. Змістовна частина даного ресурсу з розвитком процесів інформатизації дедалі більшою мірою збагачується матеріалом, що фіксує становлення електронної

²⁹ Див. про це: Clift S. Online Consultations and E-mails – Top Ten Tips for Government and Civic Hosts v 1.1. – Mode of access: <http://www.publicus.net/articles/consult.html>; Горовий В. М. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства. – К.: НБУВ, 2005. – С. 139–192; Гранчак Т. Дистантні форми використання інформаційних ресурсів бібліотек як фактор демократизації // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 23. – К.: НБУВ. – 2009. – С. 233–244 та ін.

³⁰ Електронне урядування в інформаційному суспільстві. – С. 45.

³¹ Див. про це: Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади: Указ Президента України від 1 серпня 2002 р. № 683. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreq=815-15>; Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний уряд»: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2007 р. № 208. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreq=2657-12>; Про електронний документ та електронний документо-обіг: Закон України від 22 травня 2003 р. № 851-IV. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreq=85-15>; Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22 травня 2003 р. № 851-IV. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreq=852-15> та ін.

демократії, розширення можливостей для громадян у керуванні суспільством.

Електронні інформаційні технології, у процесі їх освоєння, сприяють також удосконаленню внутрішнього документообігу органів державної влади і місцевого самоврядування, що також підвищує ефективність їх діяльності. На цій ефективності позитивно позначаються всі етапи взаємодії користувачів електронним документом.

Так, його створення полегшується порівняно з традиційними методиками, можливістю долучення будь-якої кількості виконавців, об'єднаних електронним зв'язком і забезпечених необхідними базами вихідної інформації, сучасними методиками редагування, порівнювальними можливостями та ін. Дієвість продукованих владними структурами документів підвищується забезпечуваними даними технологіями можливостями оперативної доставки документів будь-якої кількості виконавців. Ці технології дають можливість забезпечення регульованого доступу всім категоріям користувачів, виходячи із санкціонування доступу до відповідних документних баз у будь-який час, при потребі цілодобово. Створення сучасної структури документообігу на основі електронних інформаційних технологій сприяє вдосконаленню системи керування потоками управлінської діяльності, створює нові можливості для організації зворотного зв'язку для аналізу її ефективності та контролю виконавської дисципліни в цілому.

Електронний документообіг дає можливість точного якісного архівування документних матеріалів, структурування одержуваної бази в максимально зручному варіанті для використання. Ця особливість також має істотне значення для формування суверенних інформаційних ресурсів³².

У процесі вдосконалення електронних технологій сучасного документообігу відбулася еволюція від впровадження окремих технологічних операцій щодо заміни використання паперових носіїв у документообігу на електронні до створення цілісних систем автоматизації даних процесів. Варто зауважити, що відповідні вітчизняні програмні системи («Діло», компанії «Електронні офісні системи», АСКОД компанії «Інфоплюс») створювались в умовах необхідності прискореної заміни паперового документообігу на електронний насамперед у найважливіших сферах використання, у чому спостерігалось

³² Див. про це: *Клименко І. В.* Технології електронного врядування. – К.: Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2006. – 192 с.

істотне відставання від зарубіжної практики. Актуальність інновацій диктувалася як необхідністю підвищення ефективності вітчизняної управлінської діяльності, так і активізацією міжнародного співробітництва. При цьому діяльність вітчизняних систем автоматизації документообігу може враховувати вітчизняну специфіку, співіснувати і функціонувати в умовах істотної частини обігу ділової інформації на паперових носіях, змушена відповідати нормам і особливостям традиційного управлінського діловодства.

Використовувані зарубіжні програмні системи («Megapolis-ТМ Документообіг» компанії Softline, Optima Work Flow компанії «Оптима» та ін.) орієнтовані на функціонування насамперед в електронному інформаційному середовищі, сприяють удосконаленню організації у сфері управлінської діяльності шляхом аналізу системи різноманітних даних, що стосуються внеску до цієї діяльності її учасників, досягнення оптимальних результатів колективних зусиль, оптимізації діяльності при введенні тих чи інших конкретних процесів документообігу, мають можливість підтримувати весь технологічний процес створення, використання й архівування документів, включаючи і фіксацію електронного підпису.

Відповідно, з розвитком інформатизації українського суспільства, впровадженням електронних інформаційних технологій у роботу управлінських структур тенденції еволюції систем автоматизації документообігу в нашій країні мають, очевидно, розвиватись у напрямі підвищення рівня інтелектуалізації обробки даних, забезпечення ефективних, системних підходів під час вирішення багатоваріантних складних управлінських завдань, забезпечення якісного інформаційного простору управлінської діяльності для всіх її учасників, сприяння розвитку електронної демократії та забезпечення національного інформаційного суверенітету.

Водночас, як показує уже наявний досвід, вітчизняне програмне забезпечення має розвиватись із урахуванням специфіки інформаційного простору України, наявності інформаційних ресурсів на різних носіях, тривалої перспективи співіснування різних інформаційних носіїв і потреби їх взаємодії в єдиному інформаційному просторі. Полегшити процес формування єдиного вітчизняного інформаційного простору має стандартизація, на основі якої має зростати ефективність використання суверенних інформаційних ресурсів.

З розвитком програмного забезпечення вітчизняної управлінської системи створюються сприятливі умови для розвитку інформаційно-аналітичних структур управлінської сфери та відповідних структур у системі наукових установ,

у складі сучасних центрів зберігання інформації – бібліотечних, архівних та ін. У даних структурах здійснюється осмислення процесів державного будівництва в Україні, аналізуються його перспективи, передовий досвід, як власний, так і зарубіжний.

Така робота має суттєве практичне значення, дає цінний матеріал для відповідних наукових досліджень. Цей процес сприяє збагаченню суверенних інформаційних ресурсів, сприяє можливості задоволення зарубіжного інтересу до рівня технологічного забезпечення управлінської діяльності в сучасній Україні. Такий інтерес пов'язаний з інвестиційною та іншою економічною діяльністю, розвитком відносин у сфері культури, туризму, інших сфер міжнародного співробітництва.

Представлення інформації, що характеризує сучасну українську державу, сучасне суспільство, здобутки у сфері демократизації і правотворення, впровадження сучасних технологій управлінської діяльності в глобальному інформаційному просторі – питання першочергової ваги для іміджу нашої держави, для розвитку ефективних міжнародних відносин. Сьогодні вже можна стверджувати, що технологічна інформаційна база для розвитку даного напрямку діяльності може забезпечувати суттєві результати, однак реалізація цих можливостей наштовхується на ряд істотних проблем.

Чи не найважливішою серед них є наявна відсутність на практиці координації в представленні інформації про управлінську діяльність в Україні, орієнтовану на зарубіжну аудиторію, що призводить нерідко до невиправданого паралелізму, необґрунтованої затратності. Ця неузгодженість стосується також і центрів зберігання інформаційних ресурсів, у тому числі й тих, що безпосередньо не підпорядковані владним структурам. Істотною проблемою, про яку вже досить тривалий час говорять дослідники, лишається узгодження стандартів вітчизняної інформації із зарубіжними.

Невикористаним резервом у необхідному процесі підвищення ефективності інформування, орієнтованого на зарубіжжя, є орієнтація відповідного замовлення органів державної влади науковим центрам, великим бібліотекам та іншим установам, що ефективно ведуть інформаційну діяльність, на представлення в глобальному інформаційному просторі ресурсу, що має об'єктивно знайомити зарубіжного користувача з управлінською структурою сучасної України.

Очевидно, практика інформаційної діяльності, орієнтована на глобальний інформаційний простір, у недалекому майбутньому переконає, що турбота про імідж потребує певних фінансових затрат, що при наміченій організації справи, як свідчить зарубіжна практика, швидко окупаються. І тоді будуть вирішуватися питання про представлення в Інтернеті вітчизняних інформаційних ресурсів зарубіжними мовами, ліцензійна закупівля іміджевої інформації в інтелектуальних власників, розвиток інформаційної реклами та ін.

IV. БІБЛІОТЕКИ ЯК ЦЕНТРИ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ

В умовах переходу до інформаційного етапу розвитку суспільства продукowana в суспільстві інформація має бути якісною, оперативною і відповідати потребам розвитку суспільства. Якість нової інформації визначається адекватністю відображених процесів дійсності у співставленні зі змістом напрацьованих раніше, перевірених практикою інформаційних ресурсів – суверенних ресурсів національної інформації. Традиційно такі ресурси зберігаються в бібліотечних, архівних, музейних установах, а також у сховищах, базах даних установ та колективів, що займаються виробництвом інформації. Вони використовуються в суспільному виробництві інформації, у процесі навчальної діяльності та для інформаційних обмінів.

Залучення цих ресурсів до активного інфотворення як дороговказу, довідково-методологічного компоненту, досвідного компоненту в новому знанні підвищує ефективність сучасного інформаційного виробництва, забезпечує процес самоідентифікації у виробничій діяльності в умовах глобалізації, зміцнює національну традицію в продукуванні інформації і національну специфіку її відображення в глобальному інформаційному просторі.

Для ефективного застосування національних інформаційних ресурсів необхідне вдосконалення відповідних методик відповідно до специфіки сьогодення. Серед основних напрямів цієї діяльності – уніфікація інформаційних ресурсів за формою їх вираження, згідно з вимогами сучасності – оцифрування інформаційних масивів на всіх наявних видах носіїв, розвиток кооперації інформаційних фондів, баз даних, удосконалення методів керування цими масивами, налагодження суспільно доступної інформації про їх зміст, підготовка інформаційними працівниками відповідних ресурсів для найбільш зручного використання замовником, удосконалення дистантних форм обслуговування користувачів як перспективний шлях розвитку й організації використання

інформації, удосконалення діяльності електронних бібліотек та інших форм відкритого доступу до інформаційних ресурсів, удосконалення системи правового забезпечення використання вітчизняних інформаційних ресурсів України і в глобальному інформаційному просторі. Розвиток цієї діяльності здійснюється в інтересах українського суспільства і потребує усвідомленої державної підтримки.

У процесі суспільних перетворень у сучасній Україні принципових змін зазнала вся система наповнення загальноукраїнських соціальних інформаційних баз, змінилися значною мірою і їх функції в суспільстві.

Завдання провінційного інформаційного обслуговування радянського періоду змінилися завданнями забезпечення суверенного державного будівництва, національного розвитку, докорінних суспільних перетворень на шляху демократизації суспільства, трансформації соціалістичної за змістом економіки в економіку ринкову, розв'язання масштабних соціальних проблем перебудовного періоду тощо.

Усе це вимагає наповнення соціальних комунікацій і наявних інформаційних баз необхідною суспільству сьогодні, насамперед новою інформацією, але створеною на основі врахування власних національних традицій інфотворення. Потребує створення системи нових баз, налагодження принципово нової системи каналів зв'язку між базами і глобальним інформаційним простором, організації нових структур, що спеціалізуються на обробці, збереженні, аналізі й поширенні інформації, підготовці кадрів – інформаційних працівників різних спеціальностей. Це насамперед покладає нові завдання на систему бібліотечних установ, наукових та інших центрів зберігання інформації загальносуспільного значення і, відповідно, має знаходити постійну підтримку держави.

При цьому слід зазначити, що бібліотечні заклади відповідатимуть вимогам сьогодення, успішно виконуватимуть роль основних елементів інфраструктури з управління інфоресурсами суспільства за таких умов:

1) коли їх техніко-технологічна база забезпечуватиме можливість керування електронними потоками інформації;

2) коли вони зможуть ефективно працювати в глобальному інформаційному просторі, відбираючи необхідну нашому суспільству інформацію;

3) коли стануть центрами надійного збереження нової електронної і переведеної з інших носіїв у форму електронної інформації, структурованої і надійно керованої;

4) коли переведена в електронну форму інформація з фондів бібліотек упроваджуватиметься в активний обіг, створюючи єдині масиви з новою, утверджуючи напрацьовані поколіннями традиції інфотворення;

5) коли за рахунок планомірного комплектування фондів новою інформацією буде відновлено й зміцнено внутрішні міжгалузеві зв'язки, що сприятимуть удосконаленню всієї системи інформаційних баз суспільства;

6) коли бібліотечні заклади зі свого боку активізують роботу з дистанційного обслуговування користувачів, відпрацьовуватимуть технології, що забезпечать підвищення ефективності використання інформації, у тому числі й шляхом адаптації до потреб замовника, з урахуванням специфіки його сприймання, за аналогією з процесами спілкування;

7) коли бібліотечні заклади розпочнуть процес входження як повноправні суб'єкти на інформаційні ринки, що може мати для них не лише фінансове значення. Адже ринок – хороший індикатор будь-якої діяльності;

8) коли бібліотечні заклади як загальносуспільні інформаційні центри стануть також центрами передового досвіду, наукової думки, просвіти й освіти для категорій громадян, що долучаються до сучасних інформаційних технологій, та вводять їх у свій спосіб життя.

Хоча бібліотечні заклади в Україні, як і в усіх постсоціалістичних країнах, починаючи з найбільших, сьогодні далеко не відповідають сучасним суспільним вимогам до них як до інформаційних, науково-інформаційних центрів, однак останні десятиріччя все ж дали поштовх до їх істотного оновлення.

У зв'язку з цим правомірною видається класифікація певної частини бібліотечних закладів як гібридних.

Як справедливо зазначає акад. О. С. Онищенко, «сучасна бібліотека не повинна зациклюватись на одному виді інформації – друкованої, книжкової. Осільки перетвориться в музей. Сьогодні всі бібліотеки мають справу з різними ресурсами – рукописними, друкованими на папері, на електронних носіях. У найближчій перспективі бібліотеки бачаться як досвідчений “посередник” між майже безмежним потоком інформації і користувачем. Особлива роль відводиться нині інформації про інформацію, і роль бібліотекаря в інформаційній революції невпинно зростає»³³.

³³ Библиотеки в меняющемся мире / интервью акад. А. С. Онищенко; записала Л. Таран // Зеркало недели. – 2001. – № 44. – С. 17.

Таким чином, ідеться не лише про створення електронних версій матеріалів існуючих фондів у бібліотеці, а й про комплектування новою електронною інформацією, про набуття нею інших властивостей, притаманних сучасному інформаційному центру. Бібліотеки входять у більш активну фазу співпраці з замовниками, поступово набувають досвіду в застосуванні нових технологій, оволодінні можливостями сучасного технологічного забезпечення. Вони освоюють методики дистанційного надання інформаційних послуг користувачам, розпочинають творення власного інформаційно-аналітичного продукту, синтезованого на базі використання наявних інформаційних масивів, набувають функціонувальних ознак банків інформації системи рознесених, позабібліотечних інформаційних баз для всієї системи суспільних інститутів.

Суспільна затребуваність визначає напрям зміни акцентів у системі прояву соціальних функцій бібліотек. Реалізація головної, інформаційної функції, із застосуванням електронних технологій надає бібліотечним закладам статусу рівноправного партнера інших суспільних інститутів у перебудові всього життя на нових, інформаційних засадах, зберігаючи і вдосконалюючи при цьому можливість традиційного обслуговування, роботи з книгою.

Електронні технології дають можливості для практичного безмежного розширення соціальних зв'язків користувачів із сучасними джерелами інформації. Бібліотеки набувають можливостей і поступово входять у процес реалізації інформаційного супроводу таких зв'язків. «Бібліотеки нині усвідомили себе навігаторами в необмеженому масиві інформації (навіть при відсутності інколи необхідної матеріально-технічної бази), і це вигідно вирізняє їх серед інших комунікативних структур. У бібліотечній свідомості ідея доступу до інформації починає переважати над ідеєю володіння нею», – зауважує стосовно цього процесу Т. Я. Кузнецова³⁴. Вона ж додає важливе уточнення про те, що інформаційна функція сучасної бібліотеки набуває також і «ресурсно-оцінюючого і ресурсно-орієнтуючого характеру».

Практика реалізації інформаційної функції бібліотек у процесі дедалі тіснішого співробітництва з управлінськими, політичними, економічними структурами, науковими центрами сьогодні дає підстави для висновку про

³⁴ Кузнецова Т. Я. Инновационные процессы в библиотечном деле и непрерывное профессиональное образование: пути и формы интеграции. – Режим доступа: <http://www.Bgunb.ru/links/master/scod/doc.01/KusnesovaL.htm>.

поступову трансформацію цієї функції в інформаційно-аналітичну. У даному разі йдеться не лише про згадуваний вище ресурсно-оцінюючий і ресурсно-орієнтований характер діяльності. Хоча й він дедалі більшою мірою припускає аналітичні підходи, пов'язані з наданням послуг користувачам. Практика показує, що в середовищі користувачів сучасних бібліотек зростає також попит на власне аналітичну, інформаційно-аналітичну продукцію бібліотек.

Запити на таку продукцію в НБУВ задовольняються спеціальними структурами: Службою інформаційно-аналітичного забезпечення, підрозділами Фонду президентів та ін. На сьогодні можна визначити кілька напрямів, за якими затребуваність у такій продукції бібліотек найпомітніша:

- інформаційно-аналітичні, аналітичні розробки у вузькотематичних напрямках, або ж із проблематики, не розроблюваної вітчизняними дослідниками;
- узагальнення інформації електронних ЗМІ та розробок аналітичних центрів з актуальних питань суспільного життя;
- розробка методики і основних закономірностей розвитку інформаційної діяльності бібліотек в умовах переходу до інформаційного суспільства;
- підготовка інформаційно-аналітичних матеріалів у інтересах дослідницьких проєктів, науково-технічних програм, реалізації грантових тем та ін.

На базі впровадження електронних технологій набуває усталеності і певна жанрова різноманітність електронних продуктів. Серед них на сьогодні можна назвати оперативні інформаційні повідомлення, стрічку новин – підбірку лаконічної інформації за певний відрізок часу або ж за визначеною темою, інформаційний огляд, аналітичні огляди (огляд аналітичної інформації на дану тему, або ж огляд масивів інтернет-інформації з використанням аналітичних методик, з авторськими висновками, пропозиціями, рекомендаціями для замовника), аналітичні доповіді тощо.

Нові можливості електронні технології розкривають для реалізації освітньої, кумулятивної та інших функцій бібліотек ³⁵.

Концентрованою формою утвердження електронних технологій у бібліотечній сфері стали електронні бібліотеки, що є, як правило, структурною складовою великих бібліотечних закладів. Це структури, що дають можливість керувати ресурсами за допомогою комп'ютера, а працівникам – бути посеред-

³⁵ От традиционной библиотеки к электронной: шаги реализации. – Режим доступа: <http://sivurova.Narod.ru/art5.htm>.

никами в електронній взаємодії; це набір електронних ресурсів і супутніх технічних можливостей для створення, пошуку й використання інформації; це база даних, яка вміщує цифрові інформаційні об'єкти в різних формах і надає безпосередній доступ користувачам; це складові системи інформації, які допомагають задовольняти інформаційні потреби користувачів, надавати інформаційні послуги, організовувати інформацію у зручній для користувача формі, керувати місцезнаходженням інформації і т. ін.³⁶

Заслуговує на увагу проблема розвитку теоретичних уявлень і практичних напрацювань з метою подальшого вдосконалення універсальних принципів використання всіх видів інформації: текстових, образотворчих, звукових, кіно, відео та ін. У зв'язку з цим набуває актуальності перевірка з точки зору доцільності активного впровадження можливостей віртуальних бібліотек і бібліотек – інформаційних шлюзів³⁷.

Активізація електронних бібліотек, як і взагалі всіх бібліотечних закладів у роботі з користувачами є вимогою сьогодення. У зв'язку з цим абсолютно правомірним є поставлене питання Р. С. Мотульським про необхідність бібліотекам «проводити активну політику щодо розширення спектра своїх послуг як у сфері інформації, так і у сфері дозвілля з наданням користувачам доступу до сучасних видів документів» і при цьому «активно розширюючи сферу своїх послуг, укорінюватись у інформаційний бізнес, залучаючи, таким чином, для свого розвитку фінансові ресурси з комерційної сфери, кошти підприємств і організацій та особисті кошти громадян»³⁸.

Уже практика сьогодення демонструє те, що цей шлях є поза всяким сумнівом продуктивним, незважаючи на дуже серйозні правові, організаційні, матеріальні проблеми для такої діяльності.

На інформаційному етапі розвитку людства обсяги виробництва якісної суспільно значущої інформації, обсяги реалізації її на міжнародних інформаційних ринках стають важливим показником життєздатності кожної сучасної держави, нації. У зв'язку з цим назріла необхідність розробки стратегії представлення

³⁶ Горный Е., Вигурский К. Развитие электронных библиотек: мировой и российский опыт, проблемы, перспективы. – Режим доступа: <http://www.zhurnal.ru/staff/gornyy/texts/dlib.html>.

³⁷ Галаган Д. Библиотеки будущего. – Нидерланды, Дельфт: Технический ун-т. – Режим доступа: <http://www.cei.uran.net.ua/archives/2001>.

³⁸ Мотульский Р. С. Общее библиотековедение. – М.: Либерия, 2004. – 223 с.

національних інформаційних ресурсів у глобальному інформаційному просторі, включення в процеси міжнародної торгівлі інформатизацією, а також організація рекламної діяльності для вдосконалення рівня позиціонування України на міжнародній арені. Виходячи з потреб національних інтересів України, така концепція має бути розроблена під керівництвом уряду, реалізовуватись із активною участю державних структур, української науки, великих економічних та громадських організацій. Її реалізація має забезпечити у світі уявлення про державу Україну, про національну історію і культуру, демократичні перетворення, про здобутки й потенціальні можливості економіки, науки, перспективи технологічного переоснащення, інформатизацію, про можливості для розвитку співробітництва, враховуючи в тому числі географічні, кліматичні та інші особливості, про успішний досвід міжнародного співробітництва українських економічних та інших структур.

Система бібліотечних закладів, як і вся система інформаційних баз України потребує цілісної стратегії позиціонування й ефективного розвитку діяльності в глобальному інформаційному просторі. Концепція даної стратегії має визначити, з одного боку, систему заходів, пов'язаних з необхідністю заявити про наявний інформаційний потенціал (обов'язкова умова активної присутності в глобальному інформаційному суспільстві, що формується нині) і, з іншого боку, враховуючи закони міжнародного інформаційного ринку, формувати ставлення до власних інформаційних ресурсів як до нового виду товарної продукції, що набуває дедалі більшого значення й цінності. У зв'язку з цим, чим швидше вітчизняні бібліотечні заклади відмовляться від практики виставлення на власних сайтах «усього, що можливо», тим менше матеріальних втрат вони зазнають, тим швидше набудуть практичних навичок функціонування в нових, ринкових умовах.

Використання наявного інформаційного потенціалу України для розвитку українського суспільства, необхідність утвердження його в глобальному інформаційному просторі як активного сегмента цього простору зумовлює залучення в цю сферу суспільної діяльності зростаючих обсягів матеріальних ресурсів. Оскільки в нинішніх умовах Україна не може конкурувати у фінансуванні інформатизації з країнами «золотого мільярда», забезпечити собі прийнятне місце в новій світовій ієрархії, що формується як інформаційна, вона має зосередитись на кількох основних напрямках розвитку. Це, по-перше, концентрація матеріальних ресурсів на розвитку тих напрямів інформаційної діяль-

ності, що є найбільш перспективними для України, можуть відповідати умовам міжнародної спеціалізації у виробництві й використанні інформації.

По-друге, розвиток власної інформатизації на базі передових технологій. І, по-третє, кооперація наявних у країні інформаційних ресурсів в об'єднану систему для виходу в глобальний інформаційний простір потужною, багатофункціональною системою. Кооперація в системі бібліотечних закладів дає можливість для раціонального, повноправного комплектування зарубіжними виданнями, електронною інформацією. Єдина система комплектування в поєднанні з організацією ефективних міжбібліотечних зв'язків дасть змогу і зекономити значні кошти, і якісно задовольнити запити користувачів на нову зарубіжну інформацію.

Бібліотечні установи в стислі строки мають стати ефективними центрами відбору актуальної, суспільно значущої інформації глобального інформаційного простору в інтересах розвитку національної науки, економіки, інших сфер суспільної діяльності, в інтересах оновлення суверенних інформаційних ресурсів. Практика показує, що саме ці установи можуть стати ефективними посередниками між гігантськими на сьогодні вже обсягами інформаційних ресурсів глобального інформаційного простору і українськими користувачами, можуть найкраще реалізувати можливості здійснювати якісний відбір потрібної суспільству інформації при належному матеріально-технічному забезпеченні. Паралельно набуває гостроти проблема вироблення ефективних методик використання глобальних інформаційних ресурсів у інтересах різних груп вітчизняних користувачів: владних структур, наукових центрів, суб'єктів економічної діяльності, політичних об'єднань тощо. Практика інформаційної діяльності підводить до висновку про необхідність створення спеціальних структур у бібліотечних установах, укомплектованих інформаційними працівниками високої кваліфікації для постійної роботи з глобальними ресурсами в інтересах вітчизняних замовників. При належній організаційно-підготовчій роботі таку суспільно корисну роль можуть виконувати підрозділи комплектування фондами великих бібліотек. Таким чином, бібліотечні установи набуватимуть додаткових, проте потрібних суспільству функцій – диспетчера-посередника між глобальним інформаційним простором і конкретним замовником зарубіжної інформації.

Удосконалюючи технології використання інформаційних масивів глобального інформаційного простору в національних інтересах, слід мати

на увазі, що в наш час національні інформаційні бази країн, що не належать нині до інформаційно розвинутих згідно з викликами сьогодення (до цих країн можна віднести й Україну), зазнають зовнішнього інформаційного тиску двох видів.

Один з них пов'язаний з тією обставиною, що при використанні зовнішньої інформації соціальними базами дедалі більший вплив на них по факту наявності справляють інформаційні масиви глобального інформаційного простору, а також, як показують дослідження останніх років, і певні методики керування інформаційними ресурсами. Як правило, це методики, замінені в країнах, які є лідерами у сфері інформаційного виробництва новими, більш продуктивними. Гігантські, порівняно з навіть кількома десятками років тому, масиви глобальної інформації, що бурхливо розвивається, здійснюють незалежно ні від чиєї волі об'єктивний вплив, тиск на процес комплектування національних баз і взагалі всієї системи інформаційних баз наявним обсягом готових до використання інформаційних продуктів. Дешеві, але застарілі методи інформаційного виробництва фактично гальмують інформаційний прогрес у країнах, що є потенційними конкурентами основних виробників інформаційних ресурсів.

У зв'язку з цим сьогодні, як ніколи, потрібне вироблення чіткої стратегії відбору ресурсів глобального інформаційного простору в інтересах нашого національного користувача, в інтересах розвитку суверенних інформаційних ресурсів. Це зумовлено рядом причин.

По-перше, комплектування всіма наявними інформаційними ресурсами вже неможливе і з економічної, і з фізичної, і навіть із суто прикладної точки зору: розв'язуючи будь-яку проблему, ефективніше оперувати лише потрібною інформацією, без включення в процес обробки непотрібних інформаційних обсягів (інформаційного шуму).

По-друге, комплектуючи національну систему інформаційних баз, потрібно враховувати наявність у глобальному інформаційному просторі масивів інформації, створених у відмінному від українського культурному середовищі, що можуть негативно вплинути на національний культурний розвиток, на його самобутність і унікальність.

Сьогодні це особливо наочно видно на процесах поширення масової культури, новітніх релігійних течій, культу сили на телеекрані і под. За твердженням дослідників, «народження нового світового порядку базується не так на екон-

омічних трансформаціях, як на радикальних зсувах у духовній сфері»³⁹. Ці зсуви базуються на цілому комплексі проблем, нерідко досить далеких від безпосередньо інформаційних процесів, однак вони обов'язково відображаються в цих процесах і, у цілому, при некритичному сприйнятті можуть створювати небезпеку для українського національного розвитку.

По-третє, глобальний інформаційний простір, із зростанням обсягів наявної в ньому готової до використання інформації, дедалі більше впливає на спонукальні мотиви для виробництва нової інформації, і не лише позитивно. Особливо наочно видно це на прикладі наукової діяльності. Ще два десятки років тому конкуруючі наукові школи Сходу (насамперед радянські) і Заходу забезпечували багатоваріантність у вирішенні багатьох загальноцивілізаційних проблем, що сприяло ефективності наукового пошуку й розвитку національних механізмів виробництва наукової інформації. Різкий спад у наукових дослідженнях на Сході і швидке зростання інформаційних технологій на Заході сприяло фактичному диктату західної наукової інформації в науково-практичній сфері в багатьох галузях суспільного життя. Якщо говорити про виробничу сферу, можна зазначити, що на сьогодні Україна, у минулому визнаний лідер у дослідженні кібернетичних систем, користується в основному зарубіжним програмним забезпеченням, комп'ютерною технікою, технологіями комп'ютерного виробництва і т. ін. Інформаційне витіснення українських досягнень у літакобудуванні, ракетній техніці, інших сферах науково-прикладної реалізації здобутків українських учених, інженерної думки, крім наявних фактів економічної дискримінації, зумовлене й недостатнім просуванням на відповідні ринки вітчизняної реклами, особливо з огляду на великі обсяги наукової, рекламної інформації конкуруючих західних наукових центрів. На сьогодні це одна з причин слабкої конкурентоспроможності українських проектів на світовому ринку, що, у свою чергу, обертається фінансовими проблемами, звуженням можливостей для розвитку української науки. І хоча зі зростанням економічної могутності Китаю, Індії, ряду інших країн у них виникають нові наукові школи, нові центри виробництва наукової інформації, доки вони не будуть у змозі спиратися на власну наукову традицію, вирізнятися самобутністю, оригінальністю

³⁹ Україна: інтелект нації на межі століть: кол. монографія / кер. авт. кол. В. К. Врублевський. – К.: Інформаційно-видавничий центр «Інтелект», 2000. – 516 с.

підходів, доти в загальноцивілізаційному вимірі не зможуть відігравати у більшості напрямів інформаційного виробництва провідних ролей.

При цьому набуває дедалі більшої актуальності також проблема якісного збереження та ефективного використання нової наукової інформації. У цьому процесі дуже важливою є роль наукових бібліотек і особливо – Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, основної інформаційної бази Національної академії наук, головного загальнонаціонального науково-інформаційного центру України. На сьогодні НБУВ є головною установою з забезпечення актуальною науковою інформацією зарубіжного виробництва національних наукових закладів, має можливості для забезпечення їх доступу майже до 15 млн од. зберігання бібліотечних фондів, найпотужніших зарубіжних електронних баз наукової інформації, веде масштабні наукові дослідження у сфері бібліотекознавства, зокрема національної бібліографії.

По-четверте, глобальні масиви інформації незалежно від бажання своїх творців несуть відомості про досвід суспільних перетворень у їх середовищі, про їх соціально-економічний, політичний, культурний розвиток. Некритичне сприйняття такої інформації може також вплинути негативно на торування власного шляху національного розвитку і, відповідно, розвитку системи інформаційних баз.

Таким чином, вироблення суспільно значущої інформації залишається важливим завданням української науки, щоб утримати, зміцнити наявну наукову традицію, дати їй розвиток на рівні нинішньої проблематики, зберегти й збагатити власну інформаційну базу наукових досліджень.

Другий вид інформаційного тиску на національний інформаційний простір, зумовлений свідомою інформаційною діяльністю, спрямованою на реалізацію власниками могутніх інформаційних арсеналів, технологічних, економічних, політичних та інших, завдань, пов'язаних з головною метою – досягти домінування в глобальному масштабі ⁴⁰. Сьогодні цей вид інформаційного тиску посилюється зі зростанням влади ТНК над державами, націями, цілими регіонами сучасного суспільства. На рівні інформаційному він виявляється в інформаційній експансії у систему інформаційних баз, у тому числі бібліо-

⁴⁰ Соснін О. В. Проблеми державного управління системою національних інформаційних ресурсів з наукового потенціалу України: монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. Корецького НАН України, 2003. – 572 с.

течних, що сприяє реалізації спочатку економічних, а потім політичних та інших цілей. Таким чином, «мегакорпорації породжують свій новий світовий економічний порядок. Це є, по суті, система глобальної експлуатації народів, що геть-чисто відкидає всяку соціальну відповідальність і які-небудь моральні зобов'язання не тільки перед народами країн їхньої експансії, а й перед народами своїх країн... повна монополізація економіки і політичної влади глобальними мегакорпораціями є смертельна загроза демократії, розвитку і прогресу», аналізуючи даний процес, робить висновок О. Г. Білорус⁴¹.

Збереження національно-культурної своєрідності, реалізація власного потенціалу суспільного розвитку для Української держави як і для всіх інших в умовах глобалізації потребує розробки й впровадження системи науково-методичних, організаційно-правових заходів у бібліотечних та інших інформаційних центрах для захисту власних інформаційних баз від шкідливих впливів зовні і забезпечення їх розвитку відповідно до зростаючих суспільних потреб. В умовах активізації процесів глобалізації, входження України в систему міжнародних інформаційних зв'язків, ці заходи мають забезпечити нейтралізацію можливих загроз її існуванню й розвитку, сприяти захисту економічного й політичного суверенітету, власної соціокультурної ідентичності на шляху досягнення балансу між відкритістю інформації, що є вимогою сучасного демократичного суспільства, та суспільно виправданими необхідними обмеженнями на її поширення. Дуже доцільним є врахування цієї системи негативних впливів при розробці стратегії комплектування вітчизняних бібліотечних закладів.

Очевидно, що на етапі формування таких стратегій у інтересах національної інформаційної безпеки було б налагодження всієї системи комплектації бібліотек саме через великі бібліотечно-інформаційні центри, що дає змогу, крім зменшення можливостей засмічення фондів низькопробною, а то й шкідливою для суспільства інформацією, вирішити питання раціонального використання коштів, розвинути експлуатацію бібліотечних установ, зміцнити коопераційні зв'язки. Про слушність такої орієнтації комплектування свідчить багаторічний досвід Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського.

Проблема захисту української системи інформаційних баз, забезпечення національного інформаційного суверенітету гарантування стійкості національних бібліотечних фондів від негативного впливу зарубіжної інформації

⁴¹ Білорус О. Г. Економічна система глобалізму. – К.: КНЕУ, 2003. – С. 332–333.

пов'язана також з необхідністю запобігання спробам формування негативного іміджу стосовно України, її громадян, органів управління, інших суспільних інститутів, викривлення та тенденційного підбору фактів історичного минулого, поширення неправдивої інформації про сучасність і оперативного реагування на такі спроби. Якраз фонди наукових, галузевих та і всіх інших бібліотек мають стати базою для наукових, журналістських колективів, економічних структур, усіх небайдужих до процесу утвердження України у світовій спільноті як рівноправного й перспективного партнера.

Реалізація даного завдання як і всього комплексу завдань, пов'язаних з позиціонуванням України на міжнародній арені, потребує ліквідації відставання від провідних країн світу за рівнем інформатизації суспільних інститутів, необхідності випереджаючого розвитку центрів зберігання, обробки й поширення інформації: насамперед бібліотечних закладів, спеціальних інформаційно-аналітичних, дослідницьких у сфері інформації установ, систем сховищ і баз даних ЗМІ, а також архівних та музейних закладів.

Організаційно-технічна робота бібліотечних закладів у зв'язку з цим має також бути спрямована на розширення можливостей доступу до фондів, налагодження оперативної циркуляції всієї системи внутрішньо-бібліотечних потоків, використання надійних довідкових і пошукових систем. Розвиток електронних бібліотек, системи електронних каталогів, що об'єднують інформацію про найповніші бази даних, фонди наукових та галузевих бібліотек, упровадження дистанційних форм роботи з користувачами – усе це, з одного боку, підвищує ефективність використання суспільних інформаційних баз, забезпечує незрівнянні з недалеким минулим можливості форм обслуговування користувачів. З іншого боку, розширення доступу до найбільших інформаційних баз в Україні є важливою умовою розширеного творення нової інформації членами нашого суспільства, а значить, і зростаючою можливістю поповнення фондів бібліотек вітчизняною інформацією.

Сьогодні можна констатувати, що від ефективності функціонування інформаційної сфери значною мірою залежать перспективи України в сучасному світі. Таким чином, в умовах удосконалення процесу інформатизації українського суспільства, що на сучасному етапі суспільного розвитку набуває стратегічного значення, актуалізується суспільна роль наявної в Україні системи

бібліотечних установ та інших сучасних баз зберігання і використання інформаційних ресурсів як опорних центрів інформаційної організації суспільства. Від своєчасного суспільного усвідомлення даної тенденції, посилення державної підтримки її розвитку залежить значною мірою життєздатність українського суспільства.

V. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Забезпечення національного інформаційного суверенітету здійснюється підконтрольною Україні інформаційною інфраструктурою. Тому організація її використання, впровадження у сферу її використання й розвитку організаційно-методологічних інновацій є актуальною вимогою сьогодення. Ефективна інформаційно-комунікаційна інфраструктура (ІКІ) – визначальна складова стратегії забезпечення національного інформаційного суверенітету, яка дає можливість державі поширювати свої суверенні права на певний сегмент глобального інформаційного простору. Водночас ІКІ – це показник економічного потенціалу країни. А цей потенціал, у свою чергу, є матеріально-технологічною базою, на основі якої здійснюється інтегрованість у глобальний інформаційний простір і яка також стає дедалі важливішим чинником визначення тієї ролі, яку вона відіграє у світовому розподілі праці.

Досвід ряду зарубіжних країн показує, що цілеспрямований розвиток ІКІ в поєднанні з розбудовою інфраструктури інновацій забезпечив їм прорив у сфері високих технологій, сприяв формуванню найефективнішої галузі економіки – виробництва інформації, нових знань, визначивши провідну роль цих країн у світовій економіці.

Так, державна програма Південної Кореї у сфері інформаційних технологій «Базова національна інформаційна система» (National Basic Information System), що була розроблена на початку 1980-х років і почала виконуватися в 1987 р., поєднала загальну комп'ютеризацію та розвиток ІТ з економічним зростанням країни. На початку 1990-х років програма була переглянута і у квітні 1994 р. прийнято проєкт «Національна інформаційна супермагістраль» (National Information SuperHighway), що дістав у 1995 р. назву «Корейська інформаційна інфраструктура» (Korea Information Infrastructure). Здійснення цього довгострокового плану, за задумом

уряду, мало стати ключовою ланкою в переході Південної Кореї від індустріальної економіки, що розвивається, до економіки розвинутої держави. У програмі були намічені найважливіші напрями державного інвестування: комп'ютеризація основних сфер діяльності суспільства, будівництво нових інформаційних і телекомунікаційних мереж і сучасних ліній зв'язку. Програма передбачала створення двох високошвидкісних національних інформаційних мереж. Перша мережа, державна, з'єднала центральні й місцеві органи влади, різні громадські організації, включаючи школи та бібліотеки. Друга мережа, що створювалася для приватного сектору, запропонувала інтерактивні мультимедійні широкосмугові мережеві служби для компаній і пересічних громадян. Відповідно до програми «Корейська інформаційна інфраструктура» будівництво державної мережі мало б закінчитися у 2015 р., проте у 2000 р. прийнято рішення пересунути терміни закінчення проекту з 2015 р. на 2005 р. Основними лініями зв'язку, які сполучають між собою установи, компанії і домоволодіння, стали оптоволоконні лінії. У грудні 2000 р., на п'ять років раніше запланованого терміну, було закінчено будівництво загальнонаціональної високошвидкісної мережевої інфраструктури – 144 великі міста і 190 дрібних населених пунктів Кореї були сполучені оптоволоконними кабелями.

Значна підтримка національних мереж з боку держави має стратегічні економічні цілі. Корейські економісти дійшли висновку, що завдяки розвитку мережевої економіки можна підвищити конкуренцію і прозорість традиційних галузей економіки.

Відповідно до рішення уряду, з 2002 р. усі державні закупівлі проводяться виключно через Інтернет. Єдиний портал держзакупівель (реєстрація, участь у тендерах, підписання контрактів, оплата) почав функціонувати у вересні 2002 р. А тестова супутникова мережа мобільного зв'язку четвертого покоління (4 G) була змонтована на початок світового чемпіонату з футболу влітку 2002 р.

У 1997 р. у Південній Кореї був прийнятий документ «Спільний план інформатизації освіти в початкових і середніх школах», розрахований на п'ять років. З метою подолання цифрової нерівності комп'ютерне устаткування поставлялося в школи безкоштовно. З 2001 р. інтернет-доступ для всіх шкіл став безкоштовним⁴².

⁴² Ministry of Information and Communication (MIC). – Mode of access: <http://www.mic.go.kr/eng/jsp/main.jsp>; Korean Broadcasting Commission. – Mode of access: <http://www.kbc.or.kr/english/index.html>; Korea National Statistical Office. – Mode of access: <http://www.nso.go.kr/eng>; Korea Network Information Center. – Mode of access: <http://www.nic.or.kr/www/english/index.html>.

У США в 1993 р. Робочою групою з інформаційної інфраструктури (Information Infrastructure Task Force) було запропоновано дев'ять базових принципів державного регулювання:

- 1) заохочення приватних інвестицій;
- 2) концепція універсального доступу;
- 3) допомога в технологічних інноваціях;
- 4) забезпечення інтерактивного доступу;
- 5) захист особистого життя, безпеки й надійності мереж;
- 6) поліпшене управління спектром радіочастот;
- 7) захист прав інтелектуальної власності;
- 8) координація державних зусиль;
- 9) забезпечення доступу до державної інформації⁴³.

Уряд США зробив розвиток національної інформаційної інфраструктури і глобальної інформаційної інфраструктури пріоритетами своєї політики. Було визнано, що ефективність цих процесів залежить передусім від розподілу функцій між державою та приватним сектором та їх взаємодії. Так, приватний сектор як головне джерело капіталу й експертів має у відповідь на запити ринку визначити, які технології розвивати, установити стандарти, розвивати нові послуги й продукти. Держава ж, зі свого боку, може полегшити протікання цих процесів шляхом прийняття відповідних законів і адміністративного регулювання. Держава також може забезпечити лідерство в цих галузях за допомогою підтримки випробувань нових технологій, сприяючи перенесенню технологій у приватний сектор, шляхом створення й розвитку додатків, які підтримують операції держави та поширюють державну інформацію.

У співробітництві з приватним сектором держава може поліпшити можливості доступу до мереж і забезпечити широкий вибір різних послуг. При цьому процес встановлення єдиних стандартів має бути відкритим і відбуватися за участі великих груп зацікавлених виробників.

Таким чином, оптимальне адміністративне й законодавче регулювання в даній сфері має:

⁴³ Information Superhighway: An Overview of Technology Challenges: Report to the USA Congress, 1995. – Mode of access: http://www.eric.ed.gov/ERICWebPortal/search/detailmini.jsp?_nfpb=true&_ERICExtSearch_SearchValue_0=ED380136&ERICExtSearch_SearchType_0=no accno=ED380136.

- визначати цілі та завдання, які мають регулюватися законодавчо, включаючи забезпечення конкуренції;
- бути досить гнучким, щоб дати змогу впроваджувати нові послуги і технології без внесення додаткових виправлень у законодавство;
- делегувати широкі повноваження органу регулювання, незалежному від національного оператора;
- установити відкритий процес участі зацікавлених кіл у написанні правил регулювання;
- спрямувати процес створення вільного ринкового доступу, заснованого на недискримінаційних принципах.

Канадський досвід побудови інформаційної магістралі також показує, що для досягнення цієї мети потрібні скоординовані дії держави, приватного сектору і громадських організацій⁴⁴. У 1994 р. Міністерство промисловості Канади підготувало доповідь «Побудова більш інноваційної економіки» (Building a more innovative Economy), в якій обговорювалися способи, за допомогою яких держава, використовуючи інформаційні технології, може досягти економічних і соціальних цілей. Для розвитку закладених у доповіді ідей було запропоновано реалізувати дві програми: мережу для розвитку досліджень, промисловості й освіти (мета – упровадження високошвидкісних мереж) і SchoolNet – нині одна з провідних у світі освітніх мереж.

У Канаді було створено одну з найсучасніших телекомунікаційних систем. Вона стала результатом скоординованих дій, спрямованих на подолання відстаней і географічних умов, які роз'єднують канадців, створення загальноканадської інформаційної основи розвитку, загальноканадських суверенних інформаційних ресурсів.

Особливу увагу канадський уряд приділяє культурі і цифровізації культурної спадщини. Передусім мається на увазі підтримка власного виробництва масової інформації. Слід зазначити, що саме прагнення зберегти свою культурну самобутність, підтримуючи створення власної масової інформації, дало змогу Канаді за декілька років перетворитися у великого експортера кіно- і відеопродукції, відстояти свої позиції на американському ринку.

Цікавими для нас є такі висновки з канадського досвіду:

⁴⁴ Building the Information Society: Moving Canada into the 21 st Century / Ministry of Supply and Services, Canada, 1996.

- федеральний уряд має визнати гостру необхідність зайнятися нормами регулювання й усунути бар'єри на шляху конкуренції;
- магістральні мережі та нова інфраструктура мають створюватися приватним сектором, а ризик і винагороди мають лягати на власників акцій;
- магістраль має просуватися по країні відповідно до вимог ринку;
- розвиток інформаційної магістралі має бути «технологічно нейтральним» (тобто держава не повинна підтримувати жодну з технологій).

Отже, роль держави розглядається в контексті її взаємодії з приватним сектором, який вкладає інвестиції, ризикуючи фінансово. Політика держави спрямовується на створення робочих місць і національного багатства, стимулювання конкуренції, досліджень і розробок, а також на участь у розробці стандартів, забезпечення взаємодії, прискорення створення нових технологій і захист споживачів.

При цьому показовий той факт, що країни, які мають найрозвинутішу інформаційну інфраструктуру, високий рівень розвитку інформаційних технологій, входять і до переліку країн з найвищим індексом конкурентоспроможності (див. дод. 1) ⁴⁵.

В Україні головним інструментом реалізації державної політики у сфері інформатизації є Національна програма інформатизації (НПІ), прийняття якої Верховною Радою України в 1998 р. мало на меті узгодження інтересів у сфері інформатизації всіх гілок державної влади, органів місцевого самоврядування, громадян, суспільства в цілому.

Однією з особливостей реалізації НПІ є те, що вона ухвалювалась у період початку зміни соціально-економічного укладу, політичної і фінансової нестабільності, тож стартові можливості України були обмеженими. Проблема недостатнього, як для пріоритетного напрямку розвитку економіки, рівня фінансування НПІ характерна й на сьогодні.

Національна програма інформатизації, визначаючи стратегію забезпечення інформаційної підтримки соціально-економічної, екологічної, науково-технічної, оборонної, національно-культурної та іншої діяльності у сферах загальнодержавного значення, охоплює:

- Концепцію Національної програми інформатизації;

⁴⁵ World Economic Forum, The Global Information Technology Report 2010–2011. – Mode of access: <http://www.weforum.org/reports>.

- сукупність державних програм з інформатизації;
- галузеві програми та проекти інформатизації;
- регіональні програми та проекти інформатизації;
- програми та проекти інформатизації органів місцевого самоврядування.

Правове регулювання функціонування Національної програми інформатизації здійснюється на підставі цілого ряду нормативно-правових актів.

Зокрема, згідно з Постановою Верховної Ради України «Про затвердження завдань Національної програми інформатизації на 2010–2012 роки» для забезпечення розвитку інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури за вказаний період має бути зроблено:

- пілотний проект депозитарію електронних інформаційних ресурсів з визначеним порядком надання електронних послуг;
- набір типового програмного забезпечення з відкритим кодом;
- систему моніторингу веб-сайтів органів державної влади;
- рейтингові оцінки наявних державних електронних інформаційних ресурсів;
- інфраструктуру електронного цифрового підпису;
- бази даних науково-технічної інформації;
- базу даних за галузевими джерелами статистичної звітності та основними показниками;
- підсистему управління інформаційними ресурсами в міських та районних відділах внутрішніх справ інтегрованої інформаційно-пошукової системи органів внутрішніх справ;
- інтегровану систему контент-моніторингу інформаційних ресурсів для інформаційної підтримки процесів підготовки та прийняття рішень МЗС;
- геоінформаційні системи та інтегровані бази даних: пам'яток архітектури і містобудування національного значення та об'єктів інвестиційного будівництва.

У сфері освіти, науки й культури передбачається здійснити:

- створення єдиної комп'ютерної мережі освіти і науки;
- інформатизацію загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів та комп'ютеризацію професійно-технічних і вищих навчальних закладів, забезпечення професійно-технічних і вищих навчальних закладів сучасними технічними засобами навчання з природничо-математичних і технологічних дисциплін;

– створення системи баз даних результатів науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт і дисертацій з можливістю доступу до неї через Інтернет та створення спеціалізованого інтернет-сайту;

– систему інформаційно-аналітичного моніторингу культурних процесів в українському суспільстві;

– електронні фонди музеїв, бібліотек, архівів та інших закладів культури, забезпечення широкого доступу населення до цих електронних ресурсів;

– бази даних культурних цінностей з доступом через Інтернет.

Результатами інформатизації освіти мають бути: розвиток інформаційної культури людини (комп'ютерної освіченості); розвиток змісту, методів і засобів навчання до рівня світових стандартів; скорочення терміну та підвищення якості навчання і тренування на всіх рівнях підготовки кадрів; інтеграція навчальної, дослідницької та виробничої діяльності; удосконалення управління освітою; кадрове забезпечення усіх напрямів інформатизації України шляхом спеціалізації та інтенсифікації підготовки відповідних фахівців.

Інформатизація наукової діяльності має сприяти підвищенню ефективності наукових досліджень, створенню потужної системи науково-технічної інформації та її використанню на всіх етапах наукової діяльності за умови активізації всіх її форм. При цьому повинні бути створені умови для широкої комп'ютеризації та математизації природничих і гуманітарних наук, входження у світову інформаційну мережу баз даних та знань, формування в майбутньому «об'єднаного» чи «колективного» інтелекту. Інформатизація вітчизняної науки дасть змогу підвищити її практичну віддачу, прискорити інтеграцію у світову науку.

У сфері культури головними завданнями є збереження інформації про пам'ятки матеріальної і духовної культури, архівні документи, забезпечення швидкого доступу до вітчизняних і світових досягнень культури ⁴⁶.

Головною умовою формування інформаційної інфраструктури має стати державна політика стимулювання її розвитку. Необхідне вдосконалення механізмів фінансування для проведення процесів автоматизації в управлінських структурах та одночасне сприяння розвитку підприємництва у галузях інформаційних технологій через ряд регулюючих та заохочувальних дій. Вони мають

⁴⁶ Постанова Верховної Ради України «Про затвердження завдань Національної програми інформатизації на 2010–2012 роки». – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/DF2JA00B.html.

бути спрямовані на проведення таких заходів:

- зменшення податкового тиску на інформаційні підприємства, які надають інформаційні послуги вітчизняним товаровиробникам, оскільки чинна податкова система не враховує особливі умови створення і реалізації інформації;

- регулювання фінансових потоків, спрямоване на полегшення доступу інформаційних підприємств до джерел фінансових коштів, цілеспрямоване субсидювання з бюджету за рахунок здійснення програм надання пільгових позик, залучення приватного капіталу;

- застосування найбільш прогресивних форм цільового кредитування за мінімальними ставками, застосування його інвестиційного потенціалу банків, іноземних та вітчизняних кредиторів;

- активне використання інвестиційного потенціалу банків, іноземних та вітчизняних кредиторів для формування трудового потенціалу;

- здійснення антимонопольних заходів, оскільки відсутність державного регулювання взаємовідносин на ринку інформаційних послуг сприятиме його монополізації з боку потужних зарубіжних організацій.

Розвиток інформаційної інфраструктури України багато в чому визначається сучасним рівнем розвитку вітчизняної індустрії інформатизації. Головними завданнями державної політики в цій галузі є:

- створення вітчизняних сучасних інформаційних технологій і розвиток виробництва засобів для їх реалізації;

- розвиток вітчизняного виробництва сучасних систем і засобів зв'язку, телекомунікаційних мереж;

- сприяння впровадженню інформаційних технологій, що використовуються в зарубіжних інформаційних системах національного й транснаціонального масштабу;

- підготовка кваліфікованих кадрів для роботи у сфері інформатизації.

Вітчизняна інформаційна індустрія повинна розвиватися з урахуванням світових досягнень у галузі інформаційних технологій і засобів телекомунікаційного обміну та сучасного стану інформаційних технологій у промислово розвинутих країнах. Відповідний зарубіжний досвід характеризується такими тенденціями:

1. Наявність великої кількості реально функціонуючих баз даних великих обсягів, що містить інформацію практично з усіх видів діяльності людства.

2. Створення технологій, що забезпечує інтерактивний доступ масового користувача до цих інформаційних ресурсів. Технічною основою цьому є

державні та приватні системи зв'язку та передачі даних загального та спеціалізованого призначення, об'єднані в національні, регіональні і глобальні інформаційно-обчислювальні мережі.

3. Розширення функціональних можливостей інформаційних систем, що забезпечують одночасну паралельну обробку баз даних з різною структурою даних, мультиоб'єктних документів, гіперсередовищ. Створення багатофункціональних проблемно орієнтованих інформаційних систем різного призначення.

4. Включення в інформаційні системи елементів інтелектуалізації інтерфейсу користувача з різними проблемно орієнтованими інформаційними системами.

У техніко-технологічному плані основну увагу слід зосередити на: формуванні й розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури суспільства, забезпеченні реалізації процесів створення, збереження, поширення та використання інформації і забезпечення доступу до неї широких верств населення (національних та корпоративних інформаційних та телекомунікаційних мереж і систем, українських ланок світових відкритих мереж, мереж зв'язку; центрів оброблення інформації різноманітного призначення тощо); удосконаленні й розвитку системи національних інформаційних ресурсів і технологій доступу до них (баз і банків даних, архівів, бібліотек), обчислювальних ресурсів (домашні комп'ютери, системне і прикладне програмне забезпечення, система сервісного обслуговування тощо).

Разом з тим має забезпечуватись удосконалення і розвиток телекомунікаційних ресурсів (лінії і канали зв'язку всіх видів, комунікаційна техніка, комплекси передавальних систем і обладнань, комп'ютерний телефонний зв'язок); створення й розвиток нових інформаційних, комп'ютерних і телекомунікаційних технологій, що забезпечують реалізацію процесу збирання, накопичення, передавання інформації, її цілісності, доступності і конфіденційності), оновлення технічної бази і технологій засобів масової інформації (комп'ютерна техніка для електронних і друкованих видань, радіо і ТВ студій, приймально-передавальні обладнання тощо).

У забезпеченні національного інформаційного суверенітету зростає значення вдосконалення організаційної політики в розвитку інтернет-технологій. Згідно з запитами сьогодення особливої актуальності при цьому набули такі аспекти цієї діяльності:

– підвищення ефективності громадського контролю за трансформаційними процесами у сфері доменної зони .ua, посилення впливу на ці процеси Українсь-

кої держави, активізація механізмів прийняття необхідних для розвитку домена рішень українських реєстраторів доменних імен;

- ліквідація наявного відставання у формуванні національного кириличного домену на основі вітчизняної нормативної бази та існуючих міжнародних стандартів, розробка дієвих методик масової реєстрації кирилических доменних імен, а також заходів проти спекулятивної діяльності в цій сфері;

- упровадження нових сучасних технологій для розвитку доменного простору України, забезпечення можливостей підключення до мережі нових видів створеного устаткування, удосконалення якості передачі інформації, скорочення часу відгуку інтернет-ресурсів на замовлення користувачів, підвищення безпеки й стабільності функціонування системи в цілому;

- здійснення заходів для боротьби з забрудненням доменного простору неякісною, спамовою інформацією;

- удосконалення нормативної бази, що діє в національному доменному просторі та узгодження правових норм діяльності у просторі доменів загального (глобального) використання, підвищення рівня інформування всіх груп користувачів стосовно можливостей доменних зон, правил реєстрації в них, прав і обов'язків учасників інформаційних процесів у Інтернеті, випереджальне створення правових норм, з урахуванням зарубіжного досвіду, для нейтралізації спроб неправомірного захоплення доменних імен, запобігання розповсюдженню кіберсквотингу.

Програмні рішення й заходи потребують міжвідомчих комплексних програм, підпрограм і проектів, а також комерційних проектів, наприклад, щодо забезпечення безпеки, розвитку української частини Інтернету, інформаційно-технологічної підтримки системи освіти, комунікаційних систем і мереж для населення тощо.

Серед показників, що характеризують розвиток безпосередньо технологічного базису інформаційного суспільства та його окремих складових, можуть використовуватися динаміка зростання кількості користувачів Інтернету, кількість україномовних сайтів у Інтернеті, місткість інформаційного ринку. Для цих же цілей слід використовувати статистичні дані щодо кількості й типів баз даних, щодо кількості діючих бібліотек, культурно-інформаційних та освітніх центрів, оснащених комп'ютерною технікою, кількістю абонентів цих бібліотек та центрів, у тому числі у віддалених регіонах, кількості і типів каналів зв'язку, що використовуються, кількості і типів телекомунікаційних

мереж і підключених до них терміналів по країні в цілому, регіонах, областях, організаціях і підприємствах, за формами власності. Повинні бути також оцінені масштаби й глибина використання інформаційних та комунікаційних технологій, інформаційних продуктів та послуг у різних сферах суспільного життя: у сфері праці і зайнятості, організації побуту й вільного часу. Взяті разом ці показники та індикатори будуть характеризувати послідовне просування країни обраним шляхом до інформаційного суспільства.

Потребує активізації процес залучення громадськості до контролю за ходом виконання Національної програми інформатизації, обговорення оптимальних шляхів розбудови інформаційної інфраструктури та впровадження новітніх технологій.

В умовах проведення оптимізації системи центральних органів виконавчої влади України найбільш актуальним є завдання залучення інституцій громадянського суспільства до відкритого діалогу, експертизи проектів нормативно-правових актів у сфері ІКТ, розробки і вдосконалення законодавчих актів у сфері розбудови інформаційного суспільства, створення національної системи індикаторів його розвитку, а також надання громадськості можливості контролю за формуванням і виконанням завдань Національної програми інформатизації та впровадження Концепції розвитку електронного урядування в Україні.

Важливу роль у формуванні єдиного інформаційного простору, забезпеченні національного інформаційного суверенітету має відігравати формування й розвиток національної телекомунікаційної мережі країни. Вона дасть змогу об'єднати різноманітні мережі, системи і комплекси засобів зв'язку, що забезпечить споживачам доступ до відповідних територіально-розподілених інформаційних ресурсів, обмін інформацією в режимах передачі даних і електронної пошти. Під час створення такої телекомунікаційної мережі в умовах ринку значне місце можуть посісти комерційні системи та мережі. При цьому створення первинних каналів і мереж зв'язку повинно випереджати формування телекомунікаційних мереж.

Очевидно, що державна політика вдосконалювання інформаційної інфраструктури України повинна враховувати територіальні особливості країни, а також різний рівень розвитку інформатизації в окремих її регіонах. В умовах обмеженості бюджетних асигнувань доцільно передбачити серед першочергових такі заходи:

- установити пріоритети регіональної інформатизації;
- визначити оптимальні засоби зв'язку і передачі даних для кожного ре-

гіону з урахуванням очікуваного інформаційного навантаження й територіальної віддаленості суб'єктів телекомунікації (супутникові канали зв'язку, волоконно-оптичні лінії зв'язку, радіо і радіорелейні, телефонні, телеграфні лінії зв'язку і т. ін.);

– організувати сервісне обслуговування користувачів, що застосовують вітчизняні технології;

– проводити планомірну роботу з забезпечення ефективного доступу до загальнонаціональних суверенних інформаційних ресурсів, створення сприятливих умов для їх використання.

У зв'язку з цим заслуговує на увагу та обставина, що недостатньо керований розвиток телекомунікаційних систем і мереж може призвести до небажаних тенденцій і позначитися на стратегічних інтересах держави. Зокрема, концептуального вирішення потребують питання власності, стандартизації, планів розвитку первинних мереж ІКІ та взаємодії їх складових (державних, галузевих, приватних).

Удосконалення політики фінансування насамперед має сприяти розвитку найперспективніших напрямів телекомунікаційної сфери.

У 2010 р. на розвиток галузі операторами усіх форм власності в основний капітал було спрямовано близько 6,4 млрд грн інвестицій, з них 160 млн грн – підприємствами галузі зв'язку, що належать до сфери управління Мінтрансзв'язку. Кошти переважно спрямовувалися на підвищення ємності мереж, упровадження ІТ-систем для розвитку нових сервісів і підготовки до впровадження нових технологій «третього покоління», розвиток широкосмугового доступу до мережі Інтернет (у тому числі безпроводного). На ці заходи операторами усіх форм власності з початку 2011 р. було спрямовано близько 800 млн грн, з яких 98,5% – власні кошти.

За даними Державної адміністрації зв'язку, станом на 1 травня 2011 р. рівень проникнення рухомого (мобільного) зв'язку до загальної кількості населення становить 117,3% (близько 54 млн користувачів), тоді як рівень проникнення фіксованого телефонного зв'язку – 28,2% (близько 13 млн абонентів фіксованого зв'язку)⁴⁷.

Наприкінці 2010 р. рішучий крок було зроблено у визначенні й здійсненні реальних і масштабних заходів щодо впровадження наземного ефірного

⁴⁷ На розвиток телекомунікацій і мереж поштового зв'язку з початку року спрямовано 800 млн грн. – Режим доступу: <http://www.mintrans.gov.ua/uk/news/21508.html>.

цифрового мовлення, відповідно до плану «Женева-2006». На його виконання цифрове мовлення має бути впроваджено в Україні до 2015 р. Дорученням Президента України від 22 жовтня 2010 р. ряд державних органів зобов'язано розбудувати протягом 2010–2011 рр. національну мережу цифрового телемовлення в стандарті DVB-T (MPEG4) у складі багатоканальних телемереж МХ-1, МХ-2, МХ-3, МХ-5.

Визначено п'ять етапів впровадження цифрового наземного ефірного мовлення й порядок створення цифрової телемережі на першому етапі. Створення загальнонаціональної мережі дасть змогу забезпечити одночасний перехід на цифрове мовлення всіх загальнонаціональних каналів, державних обласних телерадіокомпаній, а також провідних місцевих компаній.

Вирішено ряд проблем у законодавчій та нормативній базі, що тривалий час заважали розвитку ринку телерадіоіндустрії. Так, розроблено й введено в дію зміни до ст. 31 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», що врешті врегулювало питання розміру ліцензійного збору за видачу, продовження й переоформлення ліцензій. Це визначило прозорі та ефективні правила діяльності в телерадіоінформаційній галузі. Фахівцями Антимонопольного комітету України та Національної комісії з питань регулювання зв'язку України розроблені законопроекти, спрямовані на вдосконалення українського законодавства у сфері телекомунікацій – проект закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання в галузі зв'язку» та законопроект «Про внесення змін до деяких законів України про розмежування повноважень державних органів у сферах природних монополій та у галузі зв'язку». Пропонуються також зміни до Закону України «Про радіочастотний ресурс України», спрямовані на запобігання антиконкурентному накопиченню радіочастотного ресурсу.

Нині в Україні, залежно від території розповсюдження програм, працюють:

а) у сфері телевізійного мовлення:

– 15 загальнонаціональних каналів телемовлення. Загальнонаціональними каналами використовується 1970 частотних присвоєнь;

– сім регіональних каналів телемовлення. Ними використовується 75 частотних присвоєнь. Налічується 34 регіональні телеканали, включно з ОДТРК, що працюють у межах окремих областей (регіонів), якими використовується 334 частотні присвоєння. Для потреб 197 телерадіоорганізацій місцевого мовлення задіяно 216 частотних присвоєнь;

б) у сфері радіомовлення:

– 15 загальнонаціональних каналів радіомовлення. Ними використовується 642 частотних присвоєння;

– 13 регіональних каналів радіомовлення. Ними використовується 88 частотних присвоєнь;

– 28 регіональних радіоканалів, що працюють у межах окремих областей, та 216 місцевих радіокомпаній загалом використовують 307 частотних присвоєнь.

Рівень охоплення населення України державними програмами телерадіомовлення становить: УТ-1 – 94,4 %, УТ-2 – 89,4 %, УТ-3 – 83,3 %, обласного мовлення – 61,2 %; УР-1 – 98,8 %, УР-2 – 7,8 %, УР-3 – 8,3 %, обласного радіомовлення – 52,3 %.

На сьогодні в Україні побудована мережа цифрового телерадіомовлення в 11 обласних центрах і в м. Сімферополь.

Цифрове мовлення вже ведеться в м. Київ та Київській області, м. Житомир, м. Одеса й Одеській області.

У дев'яти містах (обласних центрах) України, а саме: Дніпропетровську, Львові, Чернігові, Вінниці, Запоріжжі, Миколаєві, Тернополі, Ужгороді, Чернігові, а також у Сімферополі – здійснено організаційно-технічні заходи, проведено тестування цифрового обладнання та каналів доставки пакета програм. Перехід на цифрові технології відбувається не лише в наземному ефірному мовленні, а й у багатоканальному, кабельному та супутниковому. П'ята частина українських сімей користується послугами кабельного телебачення. Тривалість перехідного періоду зумовлена особливостями технології та значним навантаженням на економіку.

Для впровадження цифрового наземного телевізійного мовлення необхідним є погодження користувачами запланованих до використання телевізійних каналів та вимкнення діючих аналогових каналів мовлення. Ці чинники, а також складний процес міжнародної координації частотних присвоєнь уповільнюють надання Українським державним центром радіочастот (УДЦР) висновків щодо електромагнітної сумісності радіоелектронних засобів мовлення (ЕМС РЕЗ) для впровадження цифрового наземного телевізійного мовлення.

Через відсутність вітчизняного супутника 80 теле- і чотири радіокомпанії України усіх форм власності використовували потужності закордонних супутникових мереж: 29 телерадіоорганізацій – Amos (Ізраїль), 30 – Astra (Швеція), дві – Eutelsat (Франція), 20 – Hellas Sat 2 (Греція), одна – Intelsat 3 R (США), одна – «Експрес» (Російська Федерація).

Впровадження багатоканальних ефірних телемереж із застосуванням мікрохвильових систем є одним з оптимальних шляхів забезпечення телевізійним мовленням населених пунктів у сільській місцевості, віддалених територій гірських регіонів (тіньових зон).

На сьогодні для надання програмних послуг ліцензіатами використовуються ресурси 930 багатоканальних телемереж, у тому числі за цифровими технологіями DVB-C та IPTV. Порівняно з 2009 р. кількість багатоканальних телемереж (аналогове, цифрове телебачення DVB-C та IPTV) зросла на 16 %.

Серед перспективних чинників розвитку багатоканальних телемереж найефективнішими на даному етапі їх розвитку є:

- збільшення кількості паралельних мереж, що приводить до підвищення конкуренції серед провайдерів, унаслідок чого значно поліпшується якість надання програмної послуги й технічна якість телерадіопрограм;
- переорієнтування на надання одночасно з програмною послугою додаткових послуг, зокрема доступу до мережі Інтернет;
- упровадження нових технологій (DVB-C, IPTV), які дають змогу розширювати пропозиції щодо кількості програм, а також забезпечують безперешкодний перехід від одного стандарту надання послуг до іншого в процесі розвитку абонентської бази.

Останнім часом спостерігаються спроби упорядкування мовлення в мережах провідного мовлення (УР-1, УР-2, УР-3) обласними державними телерадіокомпаніями та радіоорганізаціями міськрайонного мовлення.

Водночас провідні мережі практично не розвиваються, міськрайонним мовленням охоплено лише дві третини районів України. Основні причини, через які стримується розвиток місцевого мовлення, – це застаріла передавальна технічна база, яка за останні 10 років експлуатації фактично не модернізувалася, відсутнє скорочення часових проміжків, відведених для міськрайонного мовлення, та недостатнє фінансування.

Вчасний перехід на нові стандарти мовлення залежить від багатьох чинників. Найголовніші з них – формування вітчизняного ринку обладнання цифрового мовлення, підтримка соціально незахищених верств населення з метою придбання цифрових перетворювачів. Розвиток мережі Інтернет в Україні як складової інформаційно-комунікаційної інфраструктури характеризується зростанням таких показників, як протяжність оптово-волоконних мереж, кількість комп'ютерів на душу населення та кількість користувачів мережі, а також

рівнем інформатизації владних структур і впровадження новітніх технологій у побут громадян, можливістю доступу громадян до інформресурсів.

Кількість українських користувачів мережею Інтернет (аудиторія 14+) за 2010 р. зросла на 3 млн, або 29 %, – до 11,3 млн.

Нині кожен третій українець є користувачем мережі Інтернет. За даними компанії InMind, за підсумками I кварталу 2011 р., кількість українців, що використовують Інтернет не рідше одного разу на місяць, зросла до 35 %, порівняно з 33 % наприкінці 2010 р. В абсолютних показниках українська інтернет-аудиторія сягнула 13,9 млн користувачів.

Рівень проникнення широкосмугового доступу до мережі Інтернет за чотири місяці 2011 р., за оцінками iKS-Consulting, досяг 19,3 % від загальної кількості сімей в Україні. При цьому й надалі спостерігаються ознаки цифрової нерівності, зокрема значна регіональна диференціація в доступі до мережі.

У Києві й області, як і раніше, зосереджена значна частина інтернет-користувачів країни – 44 %, у східному регіоні – 24 %, південному – 16 %, західному – 9 %, центральному – 5 %, північному – 2 %. У містах з населенням понад 500 тис. жителів проживає 59 % інтернет-аудиторії. Ще 16 % припадає на міста з населенням від 100 тис. до 500 тис. жителів, 17 % – на міста з населенням до 100 тис. жителів і 9 % – на села.

У 2010 р. Україна піднялася з 10-го рядка на шостий у рейтингу країн Європи з найбільшим обсягом сумарного внутрішнього інтернет-трафіку. Зокрема, Україна випередила Угорщину, Чехію, Іспанію, Польщу, Італію, Фінляндію. Але за індексом мережевої готовності посідає 90-те місце серед 138 країн світу (див. дод. 2).

Незадовільною поки що є в Україні комп'ютеризація шкіл. Так, на 29 учнів припадає лише один комп'ютер, хоча в Європі цей показник на рівні дев'яти. І хоча рівень забезпеченості комп'ютерними класами в школах України становить 93 %, у цю статистику не вкладається зношеність та застарілість техніки.

Широкосмуговий мережевий доступ – життєво необхідний чинник для розвитку конкурентоспроможності в інформаційній сфері, і технологічний розрив у країнах, які дуже повільно упроваджують цю технологію, збільшуватиметься. Технологічні компанії потребують швидкого, надійного та захищеного Інтернету, і важливість широкосмугового доступу збільшуватиметься завдяки зростанню кількості ІТ-сервісів і програм, які надаються через Інтернет. Україна значно відстає від інших країн Центральної та Східної Європи у сфері

ІТ-інфраструктури, проте приватні й державні інвестиції разом зі спільним попитом на неї істотно збільшилися впродовж останніх років, що дає Україні можливість досягти середнього рівня Центральної та Східної Європи в середньостроковій перспективі.

У зв'язку з повільним розвитком технологій мобільного швидкісного доступу в Інтернет у нашій країні користувачам доводиться задовольнятися мобільними мережами нішевих гравців: мережею Utel («Укртелеком»), мережами CDMA-операторів. Останнім часом для мобільного підключення з'явилася ще одна альтернатива – оператори, що працюють у стандарті зв'язку WiMax.

Утім, до кінця 2010 р. дві працюючі WiMax-мережі в країні обслуговували загалом лише близько 40 тис. абонентів, що не можна вважати успіхом, оскільки з часу, коли в Україні з'явилася перша мережа мобільного WiMax, пройшло вже два роки.

Слід зазначити, що вітчизняні компанії, хоч і позиціонують себе як оператори 4 G, але працюють доки лише з першим WiMax, який у більшості випадків забезпечує швидкість закачування лише в декілька Мбіт/сек.

При цьому особливої уваги держави потребує питання забезпечення відкритості і створення здорової конкуренції у сфері розподілу радіочастотного діапазону під 4 G, що мало б поповнювати державний бюджет. Адже традиційною практикою у вирішенні подібних питань є проведення тендерів і чесної конкуренції на торгах. Наприклад, Німеччина змогла отримати від аукціону на частоти в цьому й інших діапазонах 4,4 млрд євро.

Правовий режим, який захищає права інтелектуальної власності, останніми роками був значно вдосконалений на ринках багатьох країн. Проте захист інтелектуальної власності залишається критично важливим параметром для розвитку конкурентоспроможної ІТ-сфери та є відносно дешевим способом стимулювання економічного розвитку. В Україні механізми правозастосування й загальна культура інтелектуальної власності залишаються поки що на недостатньому рівні та для ефективного розвитку потребують додаткових ефективних заходів. Це особливо необхідно з огляду на те, що Україна продовжує посідати одне з перших місць у світі з використання неліцензійних комп'ютерних програм.

У процесі розвитку в Україні технологічної складової інформаційно-комунікаційної інфраструктури видається за доцільне в першу чергу враховувати такі особливості:

– інформаційні технології є компонентом, що розвивається найбільш динамічно;

– термін заміни існуючих технологій на ефективніші постійно скорочується;

– світовий і вітчизняний ринки інформаційних технологій сьогодні щільно насичені продукцією світових монополістів і цей факт негативно позначається на розвитку суверенних інформаційних ресурсів;

– активна роль українських технологій проявляється лише на ринку прикладних і частково так званих забезпечуючих інформаційних технологій. Вона відсутня в системі базових технологій;

– орієнтація українського ринку інформаційних технологій на технічні засоби зарубіжного виробництва призводить до зниження загальної частки вітчизняних розробок у вітчизняному інформаційному виробництві порівняно з адаптованими зарубіжними.

Відповідно, у розвитку вітчизняної інформаційної сфери видається за доцільне передбачити такі організаційні та правові заходи:

– селективну державну підтримку пріоритетних інформаційних технологій;

– відкрите конкурсне розміщення держзамовлень на нові інформаційні технології за умов гарантування держзакупівель і відкритий конкурсний відбір інформаційних технологій при реалізації державних проектів зв'язку, телекомунікацій та інформатизації;

– забезпечення розробки й реалізації нормативних правових актів, що регулюють відносини у сфері розробки і використання перспективних інформаційних технологій;

– стимулювання застосування інформаційних технологій вітчизняної розробки при їх конкурентоспроможності в різноманітних проектах і програмах зв'язку, телекомунікацій та інформатизації, що фінансуються з держбюджету;

– розробку сучасних інформаційних технологій введення в суспільний обіг тієї частини суверенних інформаційних ресурсів, що відповідають сучасним суспільним запитам і можуть мати важливе орієнтуюче значення під час вирішення важливих для національного розвитку проблем сучасності.

В Україні в стислі терміни необхідно створити сприятливі умови для розвитку ІТ-галузі, що передбачає не лише пільгове оподаткування, а й підтримку науки, освіти, створення бізнес-інкубаторів, стимулювання роботи дослідницьких кластерів.

Важливим показником ефективності в міжнародному інформаційному співробітництві є рівень експорту власного програмного забезпечення. Сьогодні

глобальний ринок експорту цих продуктів оцінюється в 90 млрд дол., а до 2013 р. він може зрости до 120 млрд дол. За оцінкою експертів, індійський ринок експорту ПЗ оцінюється в 34 млрд дол., китайський – у 28 млрд дол., російський – у 2,65 млрд дол. Український ринок експорту ПЗ наближається лише до 1 млрд дол., що свідчить про серйозні проблеми в організації цього виду діяльності.

На ринку системного й прикладного програмного забезпечення в Україні присутні всі провідні зарубіжні фірми, пропонуючи практично ті ж продукти й послуги, які є на зарубіжних ринках. Можна констатувати, що в галузі виробництва програмних продуктів масового (базового) призначення конкурентна боротьба не на користь українських виробників. Проте, як показує досвід кількох останніх років, у процесі впровадження й ефективного використання зарубіжних засобів важливу роль відіграє знання специфіки українських умов, яка визначається такими особливостями, як робота з кінцевими користувачами, обмеженість ресурсів, недоліки мереж телекомунікацій тощо. Ця специфіка може бути врахована лише через залучення до створення прикладних програмних засобів українських організацій-розробників і інтеграторів. На даному напрямі вітчизняні компанії вже мають можливість успішно конкурувати з західними фірмами, і така можливість має використовуватися повною мірою. Цей напрям діяльності є дуже корисним у контексті вдосконалення діяльності щодо організації забезпечення національного інформаційного суверенітету.

Для України одним із важливих завдань у сфері розвитку інформаційного суспільства, його інформаційно-комунікаційної інфраструктури є піднесення на рівень нових потреб засобів масової інформації. Очевидно, що для виведення їх на рівень потреб сучасної інформатизації мають бути вироблені неадміністративні форми впливу, ефективного стимулювання. У сучасних умовах вітчизняні ЗМІ мають функціонувати і як складова майбутньої системи громадського контролю за діяльністю влади в громадянському суспільстві, і як компонент ІКІ, і як суб'єкт системи соціальних комунікацій, джерело суспільно значущих інформресурсів.

За даними Міністерства юстиції України, на сьогодні в країні зареєстровано близько 28 тис. періодичних друкованих видань, з них: видань газетного типу – понад 16 тис., журналів – понад 8 тис., інших видань журнального типу – понад 3 тис.

Зареєстровано понад 4 тис. газет та понад 6 тис. журналів загальнодержавної сфери розповсюдження, близько 900 газет та понад 2 тис. журналів – зарубіжної, понад 400 газет та понад 900 журналів – регіональної, понад 12 тис. газет та близько 2 тис. журналів – місцевої сфери розповсюдження.

Переважає більшість друкованих засобів масової інформації загальнодержавної, значна їх кількість регіональної та місцевої сфери розповсюдження мають у Інтернеті електронні версії своїх видань. Активізується також і ринок електронних ЗМІ.

В українському інформаційному просторі спостерігаються процеси концентрації медіаресурсів, фінансів і кадрів, що створює сприятливі можливості для впровадження передових технологій виробництва, обробки та поширення інформації. Варто враховувати однак, що негативною стороною даного процесу є те, що створення медіагігантів обмежує варіантність джерел інформації, збіднюючи таким чином повноту відображення подій і явищ суспільного життя.

У сучасних умовах відбувається процес концентрації, зближення і взаємодоповнення різнорідних електронних форм викладу інформаційного матеріалу в медіапросторі (газети, радіо, телебачення, телефонні компанії та інтернет-ресурси), що об'єднуються ідеологічно та економічно. Медіакомпанії в Україні контролюються дедалі вужчим колом їх власників. Злиття проходить як горизонтально (кілька медіа в одного власника), так і вертикально (декілька компаній під однією групою компаній). Серед конгломератів ЗМІ поширюється практика полімедіа, коли контент (інформаційне наповнення) виробляється одним журналістом чи однією редакцією для усіх каналів поширення інформації.

Розглядаючи ЗМІ як складову загальнонаціональної ІКІ, важливим чинником її формування й забезпечення національного суверенітету є законодавче регулювання правовідносин у сфері діяльності та власності ЗМІ.

Подальший розвиток вільного й конкурентного інформаційного простору в Україні вимагає від влади забезпечення прозорості відносин власності стосовно засобів масової інформації, запобігання процесам концентрації власності у ЗМІ та монополізації вітчизняних інформаційних ринків, зокрема телебачення й радіомовлення.

Так, у парламенті зареєстровано проект закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прозорості відносин власності стосовно засобів масової інформації». Законопроект розроблено з метою внесення до законодавства України положень, що гарантуватимуть забезпечення прозорості в питаннях власності ЗМІ, що визначено Резолюцією ПАРЄ «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною» від 5 жовтня 2005 р. № 1466. Але до цього часу документ не розглянуто.

Важливою ланкою інформаційно-комунікаційної інфраструктури виробництва й розповсюдження науково-інформаційних та суспільно значущих

документальних ресурсів залишається книгодрукування.

У зв'язку з цим викликає стурбованість той факт, що статистика друку, яку веде Державна наукова установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова», демонструє падіння за останні 20 років кількості видань із 3,7 книги в середньому до 0,98 на одного мешканця України (рис. 1). Ці показники істотно відрізняються від показників європейських країн, де вони вчетверо вищі за українські. Крім того, останні роки демонструють різке зменшення середніх накладів технічної, природничої, наукової літератури, підручників для вищої та загальноосвітньої школи. Таким чином, система суверенних інформаційних ресурсів оновлюється найбільш якісним масивом інформації в значно меншій мірі, ніж півтора-два десятиліття тому.

Ця статистика є критичною засторогою щодо небезпеки швидкої й тотальної освітньої, інтелектуальної, наукової, культурної деградації основної маси населення України, стрімкого скорочення кадрового потенціалу, людського ресурсу, спроможного до свідомого, професійно грамотного проведення реформ, яких уже дуже давно потребує Україна.

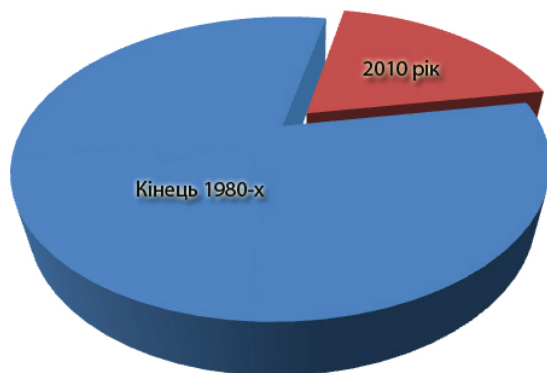

Рис. 1. Річний сумарний наклад книжок, виданих в Україні ⁴⁸

- 89,5 млн пр. Середній тираж одного видання – 22,5 тис. пр. 8443 назв.
На одного жителя України припадало 3,7 пр.
- 45 млн пр. Середній тираж одного видання – 1993 пр. 22,55 тис. назв.
На одного жителя України припадало 0,98 пр.

⁴⁸ Афонін О. Манікюр для українського книговидання // Український тиждень. – 2011. – № 23 (188). – Режим доступу: <http://www.ut.net.ua/Economics/24370?PageIndex=3#comments>; Афонін О., Петрова Н. Рекомендації з удосконалення українського книговидання. – Режим доступу: <http://uaabooks.info/ua/experts/?pid=3759>.

Можна констатувати, що негативні процеси, пов'язані з втратою значення книги в житті громадян нашої країни, зумовлені цілим рядом негативних факторів, серед яких, зокрема:

– неефективний аналіз державою тематичного, економічного і фінансового моніторингу стану книжкового ринку України з метою визначення існуючих тенденцій його розвитку, забезпечення контролю за динамікою змін, що мають місце в цій царині, та слабке забезпечення впливу державних інституцій на всі процеси, пов'язані з підготовкою, виготовленням та реалізацією вітчизняної книги, популяризацією книги й читання серед громадян України;

– втрата цілісного повномасштабного керування книговидавничою галуззю з боку держави, створення у видавничому середовищі атмосфери невизначеності щодо стратегії та цілей розвитку книговидання у зв'язку з відсутністю єдиної державної політики відносно перспектив і держави, і національної книги;

– відсутність ефективної правової бази з питань оренди приміщень у будівлях, що належать до державної чи комунальної власності, яка б захистила права видавництва, книгарень, бібліотек як орендарів у випадку виникнення спорів з комерційними структурами, що призвело до закриття незалежних книгарень і тотального скорочення книжкової торгівлі, а відповідно, і продажу вітчизняної книги;

– згортання інвестицій у видавничу галузь та унеможливлення кредитування видавничих проектів, що спричинило обмеження фінансового потенціалу галузі лише власними обіговими коштами суб'єктів видавничої справи, які працюють на книжковому ринку України;

– різке зменшення бюджетного фінансування бібліотек для поповнення їх фондів вітчизняною літературою і, як наслідок, 95% видань, що вийшли друком в Україні, стали недоступними для пересічного громадянина інтелектуально-культурним продуктом.

Усе це створило вже об'єктивні передумови для виникнення інших негативних явищ у професійному середовищі та соціумі. Зокрема, це:

– істотне зменшення обсягів вітчизняної видавничої продукції та середніх накладів, а відтак, і значне зростання собівартості книги, звуженість її асортименту, брак якісного змістовного наповнення;

– зниження конкурентоспроможності української книги й стрімке заповнення більшості жанрових ніш українського книжкового ринку імпортованою, в основному російською, книгою;

– значне загальне зниження освітнього рівня населення, падіння рівня професійної майстерності фахівців у виробничому середовищі, у тому числі й у видавничій сфері, зокрема в поліграфії, втрата спадкоємності серед працівників різного рівня складних технічних і технологічних виробництв, штучний дефіцит робітничих кадрів практично з усіх промислових спеціальностей;

– втрата переважною частиною населення України свідомої потреби прилучення до суверенних інформаційних ресурсів, інтересу до читання, а також розуміння його виняткової ролі в процесі розвитку людини, витіснення книги й читання з переліку пріоритетних об'єктивних факторів, що впливають на соціальний статус громадянина, його просування кар'єрними сходами тощо;

– істотне падіння морального, культурного рівня, загальної інформованості та грамотності підростаючого покоління, особливо тієї частини молоді, становлення якої припало на кінець 1990-х – початок 2000-х років;

– прискорення старіння та зношеності технічного й технологічного обладнання поліграфічних, у першу чергу державних підприємств;

– відсутність вироблених у суспільстві відповідних соціально значущих орієнтирів у процесі інфотворення, хаотичність, безсистемність і непередбачуваність випуску електронних видань, порушення авторського права, відсутність обліку, неможливість прогнозування ефективного розвитку книгодрукування.

Наявність зазначених проблем негативно вплинула на розвиток книговидавництва в нашій країні, звузила ареал розповсюдження вітчизняної книги на її території та призвела фактично до самоізоляції українського книговидавництва в системі світових інформаційних потоків.

Вирішення цих проблем потребує від держави проведення ряду масштабних заходів, зокрема:

1. Визначення книговидавничої галузі України національним стратегічним пріоритетом з розробленням механізмів взаємодії й координації зусиль органів державної влади, органів місцевого самоврядування з книговидавничими організаціями та громадськими фаховими об'єднаннями щодо розвитку вітчизняної книги.

2. Розроблення та затвердження Стратегії розвитку книговидавництва в Україні.

3. Створення єдиної національної довідково-інформаційної системи книжкового простору України; запровадження постійного моніторингу тематичного,

економічного і фінансового стану книжкового ринку України для визначення тенденцій його розвитку, забезпечення контролю за динамікою змін, що відбуваються; сприяння системній книжковій торгівлі та розвитку книжкових асоціацій, клубів.

4. Встановлення соціальних тарифів на рекламу книг вітчизняного виробництва та нормативів на обов'язкове надання електронними та друкованими ЗМІ часу й площ для реклами вітчизняної книги.

5. Розроблення Національним банком України механізмів спеціального пільгового режиму кредитування державними і комерційними банками підприємств видавничої галузі.

6. Прийняття Державної цільової програми популяризації вітчизняної видавничої продукції та Державної цільової програми підтримки читання.

7. Розроблення механізмів і процедури залучення інвестицій у видавничо-поліграфічну галузь з подальшим звільненням від оподаткування коштів, інвестованих у вітчизняне книговидання, меценатських і спонсорських коштів, спрямованих на розвиток вітчизняної книги.

8. Встановлення обов'язкових фіксованих відрахувань із центрального та місцевих бюджетів на закупівлю вітчизняних видань для національних, публічних, наукових, дитячих, сільських та шкільних бібліотек.

9. Розширення міжнародного співробітництва у сфері книговидання та книгорозповсюдження, здійснення заходів щодо популяризації української книги за кордоном.

10. Законодавче закріплення положення про те, що процедура закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти не поширюється на книжкову продукцію.

11. Вирішення питання щодо приєднання України до Флорентійської угоди і Найробського протоколу, що звільняє від митного та інших ввізних зборів книги, інші видання та документи з питань освіти, науки, культури, а також матеріали та устаткування для їх виготовлення.

12. Розроблення і впровадження механізмів державного регулювання розвитку книговидання, зокрема вдосконалення формування програми випуску соціально значущих видань «Українська книга», збільшення обсягів державного замовлення на ці види видань.

13. Прийняття закону, який би регулював розвиток електронного книговидання, забезпечував захист авторського права та прав інтелектуальної власності

при публікації електронних видань у мережі Інтернет, використанні їх у бібліотеках, національних фондосховищах; удосконалення системи обліку (Державного реєстру) видавництв, що здійснюють випуск електронних видань.

14. Внесення до Закону України «Про видавничу справу» в ст. 5 «Державна політика у видавничій справі» положення, яке визначатиме, що державні видавництва, які спеціалізуються на випуску книжкової продукції та перебувають у власності держави, мають отримувати пріоритетний розвиток і всебічну підтримку, зокрема у випуску суспільно необхідних видань за державними тематичними програмами та на засадах державного замовлення.

15. Удосконалення чинного законодавства щодо адміністративного, митного, податкового регулювання діяльності суб'єктів видавничої справи та механізмів ввезення імпортованих книг на територію України.

16. Удосконалення законодавства щодо системи обов'язкового примірника документів, що має надаватися провідним бібліотечним установам, іншим національно значущим провідним центрам зберігання суверенних інформаційних ресурсів, передбачення в ньому застосування штрафних санкцій до порушників законодавства⁴⁹.

Розроблення й обґрунтування пріоритетів в усіх напрямках державної політики, створення системи взаємозв'язку та механізму взаємодії суб'єктів книжкової справи, сприяння організації й розвитку регіональної політики в галузі книжкової справи, міждержавного та міжнародних аспектів її – усе це має бути предметом постійної уваги держави.

Важливими соціальними інституціями, що забезпечують зберігання, накопичення інформації, важливою складовою якої є суверенні ресурси, є наявна в Україні система публічних та галузевих бібліотек, архівні установи та музеї. Вони виконують важливу суспільно-комунікативну функцію як базові елементи культурної, наукової, освітньої та інформаційної інфраструктури.

Переформатування відносин у системі наукової комунікації, у системі циркуляції найбільш суспільно значущих інформаційних ресурсів є об'єктивним процесом удосконалення бібліотечної діяльності щодо створення інфраструктурних засобів, що зможуть забезпечити умови для інтеграції процесів наукової діяльності та наукового пізнання в систему суверенних інформаційних ресур-

⁴⁹ Афонін О., Петрова Н. Рекомендації з удосконалення українського книговидання. – Режим доступу: <http://uabooks.info/ua/experts/?pid=3759>.

сів. З одного боку, бібліотеки формують інфраструктуру для публікації наукових результатів на бібліотечних веб-сайтах, у порталах, електронних бібліотеках, з іншого – сприяють формуванню нової моделі комунікації на основі новітніх технологічних рішень.

Забезпечуючи діяльність науки, бібліотечна система сприяє формуванню інформаційного середовища, яке, у свою чергу, впливає на організацію науки, проведення наукових досліджень, підготовку наукових кадрів, включення результатів наукових розробок у систему наукових комунікацій через формування ресурсно-інформаційної інтелектуальної бази науково-дослідних робіт та організацію системи доступу до інформаційних ресурсів.

Окреслений вище напрям спрямування технологічних зусиль у справі розвитку технологій оновлення суверенних інформаційних ресурсів новою науковою інформацією, організації використання цієї інформації в основних своїх рисах характерний і для інших сфер інформаційної діяльності.

Інфраструктурні особливості бібліотек полягають у тому, що вони, по-перше, забезпечують взаємодію між складовими науки завдяки створенню інформаційно-ресурсної інтелектуальної бази; по-друге, формують інфраструктурні засоби поширення й доставки інформації та поширення знань, які під впливом розвитку технологій ускладнюються та доповнюються; по-третє, забезпечують зворотний зв'язок між структурними елементами наукової комунікації; по-четверте, важливим елементом інформаційної інфраструктури науки стають електронні ресурси бібліотек України, які сприяють формуванню нових якостей інфраструктурних засобів.

В Україні функціонує понад 40 тис. бібліотек різного підпорядкування і форм власності. Водночас триває негативна динаміка щодо скорочення мережі публічних бібліотек, у багатьох сільських населених пунктах (32 %) немає бібліотек, унаслідок чого значна частина населення не може задовольнити свої інформаційні потреби. При цьому лише 9 % бібліотек у сільській місцевості оснащені комп'ютерами. Крім того, переважна частина книжкових фондів у бібліотеках фізично зношена та застаріла, щорічне поповнення фондів становить лише 1,6 % (норма відповідно до міжнародних стандартів – 10 %). Середня кількість комп'ютерів на одну публічну бібліотеку становить 0,3 %, доступ до Інтернету надають 2,5 % загальної кількості публічних бібліотек, з них лише 0,8 % мають власний веб-сайт.

Наведені вище статистичні викладки відображають наявні проблеми, що потребують термінового вирішення:

– низький рівень комп'ютеризації бібліотек та архівних установ, з одного боку, і значна трудомісткість процесів переведення в електронну форму бібліотечних та архівних фондів – з іншого;

– стрімке збільшення загального обсягу електронних інформаційних ресурсів за відсутності загальнодержавної системи їх накопичення, зберігання та використання для задоволення інформаційних потреб суспільства;

– відсутність єдиного державного реєстру електронних бібліотечних та архівних ресурсів.

Для вирішення даного питання необхідне створення відповідної правової основи, що регламентуватиме:

– статус електронних інформаційних ресурсів, розмішених у Інтернеті;

– статус електронних видань, що не мають друкованих аналогів, механізму їх передачі на постійне зберігання до бібліотек і забезпечення доступу до них;

– обов'язкову передачу до бібліотек електронних копій тиражованих видань;

– функціонування єдиної інформаційної інфраструктури, яка охоплює бібліотеки та архівні установи.

Сьогодні в суспільній свідомості поступово засвоюється ідея створення Національної електронної бібліотеки шляхом поетапного формування розподіленої системи зберігання електронних бібліотечних ресурсів на основі єдиного центру каталогізації з відповідними довідково-пошуковими засобами, який забезпечить систематизацію бібліографічних, архівних описів і депозитарію електронних бібліотечних ресурсів. Такий підхід забезпечить підвищення рівня надійності функціонування системи, зменшення завантаженості каналів зв'язку з урахуванням специфіки роботи бібліотек та архівних установ, сприятиме вирішенню цілого ряду питань, пов'язаних із проблемою забезпечення управління суверенними інформаційними ресурсами, їх ефективного використання, у тому числі й у системі міжнародних інформаційних обмінів, організації безпеки з урахуванням як зовнішніх, так і внутрішніх негативних впливів.

Реалізація цього проекту має бути пов'язана зі здійсненням комплексу відповідних заходів:

1. Проведення моніторингу електронних бібліотечних ресурсів для визначення тих, що мають загальнодержавне значення.

2. Активізація процесу переведення в електронну форму документів, які зберігаються в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, Державному бібліотечному, Національному архівному та Музейному фондах,

фонді Державного архіву друку Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова», інших бібліотечних, архівних та музейних фондах.

3. Забезпечення доступу до зазначених фондів з використанням Інтернету.

4. Створення:

– єдиного національного депозитарію електронних бібліотечних ресурсів;
– єдиної інформаційної інфраструктури, яка б охоплювала бібліотеки та архівні установи й забезпечувала належний рівень роботи працівників зазначених установ з використанням сучасних інформаційних технологій;

– базових центрів переведення в електронну форму документів, які зберігаються в бібліотечних, архівних та музейних фондах;

– єдиного веб-порталу, передбаченого Державною цільовою програмою «Бібліотека-XXI»;

– інтернет-мережі бібліотечних установ з можливістю інтеграції до вітчизняних наукових та освітніх мереж, зокрема УРАН, УАРНЕТ, GEANT, з використанням грид-технологій.

5. Складення зведеного каталогу документів, які зберігаються в бібліотечних, архівних та музейних фондах.

6. Визначення загальних критеріїв відбору зазначених документів для переведення їх в електронну форму та створення тематичних колекцій.

7. Розроблення і впровадження єдиних стандартів (форматів) обміну бібліографічними та архівними записами, їх гармонізація з міжнародними правилами.

8. Забезпечення доступу публічних бібліотек до Інтернету, їх дооснащення комп'ютерною технікою, програмним забезпеченням та телекомунікаційним обладнанням.

9. Створення умов для інтеграції системи до відповідних зарубіжних бібліотечних систем.

10. Проведення наукових досліджень щодо вдосконалення інтелектуальних технологій пошуку та аналітичної обробки електронних інформаційних ресурсів, а також впровадження й використання програмного забезпечення для інформатизації бібліотек та архівних установ.

11. Підвищення кваліфікації, рівня підготовки й перепідготовки працівників бібліотек та архівних установ з питань використання сучасних інформаційних технологій.

12. Удосконалення нормативно-правової бази з питань:

- дотримання прав суб'єктів авторського права й суміжних прав під час створення та використання електронних бібліотечних ресурсів;
- статусу електронних інформаційних ресурсів, розміщених у Інтернеті;
- статусу електронних видань, що не мають друкованих аналогів, їх передачі на постійне зберігання до бібліотек і забезпечення доступу до них;
- обов'язкової передачі до бібліотек електронних копій тиражованих видань.

Виконання цього комплексу дій сприятиме реалізації конституційних прав громадян щодо свободи літературної, художньої, наукової й технічної творчості; вирішенню питань, пов'язаних із захистом інтересів суб'єктів авторського права і суміжних прав, а також дасть змогу:

- забезпечити координацію діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, навчальних закладів, установ культури та громадських організацій щодо ведення обліку та систематизації документів, які зберігаються в бібліотечних, архівних та музейних фондах;
- створити єдину систему інформаційного забезпечення розвитку науки, освіти й культури, збереження наукового і культурного надбання, зміцнення науково-інформаційної бази для підтримки інноваційної діяльності;
- забезпечити доступність інформації, зокрема усунути «інформаційну нерівність» між окремими регіонами та верствами населення;
- урегулювати питання, пов'язані з захистом інтересів суб'єктів авторського права та суміжних прав, під час створення та використання електронних бібліотечних та архівних ресурсів;
- поліпшити умови праці працівників бібліотечних комплексів та архівних установ.

У вирішенні складних проблем інформаційної сфери мають посприяти матеріали парламентських слухань у Комітеті з питань культури та духовності на тему: «Розвиток сільських бібліотек як інформаційних і культурних центрів», що відбулися 18 травня 2011 р. Серед пріоритетних проблем, які потребують негайного вирішення, були названі такі:

- складність тендерних процедур закупівлі літератури для бібліотек;
- відсутність затверджених типових штатних розкладів;
- невідповідність сучасним умовам та демографічній ситуації нормативів забезпечення населення бібліотечними закладами;
- відсутність державних соціальних стандартів надання послуг населенню у сфері культури;

- остаточний принцип фінансування бібліотек;
- низький рівень комп'ютеризації бібліотек;
- недостатнє кадрове забезпечення.

Вирішенню багатьох проблем у цій сфері має сприяти розвиток регіональних корпоративних проектів. Зокрема, варта уваги ідея створення кластерів як нової регіональної моделі інтеграції бібліотек ВНЗ.

Об'єднання в кластер на основі взаємовигідної кооперації бібліотек усіх типів і видів, наукових установ, дослідницьких та інформаційних центрів, закладів соціально-культурної сфери, невеликих інноваційних підприємств дасть змогу сформувати загальний синергетичний ефект і підвищити його конкурентоспроможність (рис. 2).

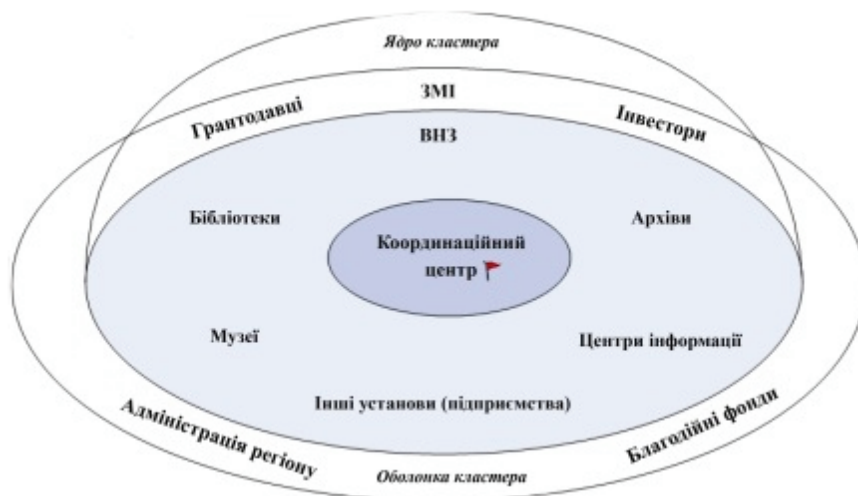

Рис. 2. Концептуальна схема кластера ⁵⁰

Таким чином, інтеграція бібліотек ВНЗ та інших суб'єктів соціально-комунікаційної взаємодії на рівні регіону, що мають за мету побудову мережевих інформаційних структур на основі використання новітніх засобів зв'язку

⁵⁰ Колесникова Т. Кластер як нова регіональна модель інтеграції бібліотек ВНЗ України: концептуальні характеристики та умови реалізації. – Режим доступу: http://www.social-science.com.ua/jornal_content/308/social_communication.

та впровадження інноваційних технологій, можуть відбуватися за різними принципами соціальної організації: координації; кооперації та кластера як її найактуальнішої на сьогодні регіональної моделі об'єднання; корпорації як основної форми міжбібліотечної взаємодії.

Основною тенденцією розвитку використання інформаційних ресурсів національного архівного фонду (НАФ) останніми роками стало вдосконалення доступу для користувачів та найширша репрезентація ресурсів новітніми засобами, що має повною мірою відповідати міжнародному принципу «відкритому суспільству – відкриті архіви».

Питання створення електронних документів, застосування електронного цифрового підпису та керування електронним документообігом потребують державного підходу з боку організацій та установ, належної, постійної уваги. Центральний державний електронний архів (ЦДЕА), виходячи з того, які профільні документи утворюються в сучасному електронному документообігу, має вдосконалити порядок прийняття на зберігання таких профільних документів, як електронний документ, захищений електронним цифровим підписом, та електронні інформаційні ресурси, до яких належать бази даних і веб-сайти.

Важливим завданням спеціалістів з архівної справи є збереження спадщини електронної документної інформації, електронних баз даних. Реалізація цього завдання пов'язана з необхідністю вироблення критеріїв відбору інформації, яка підлягатиме зберіганню, із сайтів, вирішення на законодавчому рівні проблем інтелектуальної власності, що виникають у зв'язку з копіюванням інформації тощо.

У зв'язку з цим важливим завданням ЦДЕА є організація створення страхових копій документів. У перспективі ЦДЕА має акумулювати всю електронну інформацію: електронні документи, інформаційні ресурси, архівні матеріали особового походження тощо – усі електронні документи та електронні інформаційні ресурси, що зберігаються розрізнено в державних установах.

Нині в Україні діє близько 5 тис. музеїв (для порівняння: у Польщі – 1075, Австрії – 1600, Великобританії – 1811, Канаді – 2500). При цьому лише 470 українських музеїв перебувають у державній та комунальній власності.

Музеї є центрами зберігання та популяризації історико-культурної спадщини, суверенних духовно-ціннісних орієнтирів, опредметнених у системі музейних фондів. Їх діяльність має велике виховне й представницьке значення,

особливо важливе в сучасному глобалізованому світі.

Однак слід зазначити, що потужний історико-культурний потенціал України не використовується повною мірою.

До значних проблем, що зумовлюють такий стан справ, необхідно віднести недосконалість законодавчої бази у сфері музейної справи, недостатність експозиційних площ, відсутність надійної системи обліку та зберігання музейних фондів, неналежний рівень охорони музейних експонатів, недостатній рівень кадрового та інформаційного забезпечення тощо.

У фондах українських музеїв нині зберігається близько 12 млн історичних пам'яток, але через брак експозиційних площ в основних експозиціях представлено лише 3–5 % фондів.

Недостатнє фінансування залишається хронічною проблемою музеїв усіх профілів. Більша частина бюджетного фінансування витрачається на видатки споживання (зарплата, охорона, комунальні платежі тощо), а видатки розвитку не лише не зростають, а навіть інколи зменшуються. Вісімдесят п'ять відсотків бюджету музею ідуть на зарплату працівників, 15 % – на сплату комунальних послуг, тоді як у цивілізованих країнах на оплату праці виділяють лише 5–10 % від загального бюджету.

Невідкладним завданням для музеїв усіх профілів також залишається комп'ютеризація й автоматизація обліку музейних експонатів, оцифровування найбільш цінних пам'яток культури й мистецтва.

Серйозною проблемою для музеїв є недостатня кількість професійно підготовлених фахівців. В Україні є тільки два вищі навчальні заклади – Харківська академія культури та Київський національний університет культури і мистецтв, які готують спеціалістів музейної справи, істориків-музезнавців.

Висвітлення діяльності музеїв історичного профілю в ЗМІ та створення музеями своїх власних часописів є важливим напрямом формування історичної пам'яті українського народу. Однак у ЗМІ згадувань про музеї досить мало. В Україні обмаль фахової музейної літератури. Досить важливим завданням для усієї вітчизняної музейної спільноти є створення української музейної енциклопедії, яка б відобразила на своїх сторінках історичну спадщину нашої країни.

Варто зазначити, що сьогодні потужним засобом представлення музейної експозиції, модернізації музейної діяльності є Інтернет. Проте в Інтернеті українські музеї представлені недостатньо. З 450 музеїв тільки 97 мають власні сайти (23 – київські музеї, 74 – регіональні музеї). Більшість сайтів музеїв мають українську та російську

версії, але не мають англомовної версії, наявність якої значно б посилила потік іноземних туристів в Україну. Серед них сайти найбільш відомих національних українських музеїв: Національного історико-культурного заповідника «Софія Київська», Національного музею «Києво-Печерська лавра», Національного музею історії України, Національного музею-заповідника українського гончарства (с. Опішня).

Тому є нагальна потреба в розробленні та затвердженні Стратегії розвитку музейної справи, яка б передбачала:

1. Внесення пропозицій щодо законодавчого врегулювання нормативно-правової бази, пов'язаної з діяльністю музеїв. Зокрема, доопрацювання проекту закону «Про перелік пам'яток культурної спадщини, які не підлягають приватизації» та ухвалення закону про недоторканність землі, приміщень і колекцій державних музеїв.

2. Вирішення питань фінансування музеїв історичного профілю й музейної галузі в цілому. Сприяння залученню благодійної допомоги, меценатських та спонсорських коштів шляхом надання податкових пільг через розробку та ухвалення законопроекту «Про меценатство» та внесення відповідних змін до податкового законодавства й Бюджетного кодексу.

3. Розробка комплексної програми обмінів виставками та стажування фахівців між музеями різних регіонів.

4. Створення при Міністерстві культури і туризму управління з музейних питань чи міжвідомчої ради при Кабінеті Міністрів щодо координації діяльності у сфері музейної справи.

5. Розроблення національного плану оцифровування музейної спадщини, довгострокового збереження цифрового контенту та забезпечення широкого представлення музеїв України в інтернет-просторі.

6. Створення нових музейних часописів, які б популяризували роботу музеїв, висвітлювали історичну тематику. Створення української музейної енциклопедії.

7. Створення програми стимулювання молоді для роботи в музейній сфері, яка б передбачала певні пільги для молодих науковців, по змозі надання пільгових кредитів для будівництва житла.

8. Подання пропозицій щодо заснування президентських премій для музейних працівників за їхній внесок у розвиток музейної справи, для журналістів – за найбільш активне висвітлення діяльності музеїв у ЗМІ щодо відродження історичної пам'яті.

9. Розвиток музейної педагогіки. Створення дитячих музейних програм, які б у ігровій, творчій формі розвивали в молоді інтерес до історії.

Отже, в інтересах прискореного суспільного розвитку в Україні та забезпечення національного суверенітету в інформаційній сфері необхідне вдосконалення інформаційно-комунікаційної інфраструктури, упровадження новітніх інформаційних технологій, удосконалення електронних інформаційних комунікацій органів державної влади та місцевого самоврядування. Для розвитку системи соціальних інформаційних комунікацій в українському суспільстві, надійного доступу до необхідних інформаційних ресурсів науковим та навчальним установам, суб'єктам економічної діяльності, політичним та іншим громадським об'єднанням, усім видам користувачів з урахуванням швидкоплинного розвитку національного інформаційного простору необхідно сприяти фундаментальним та прикладним науковим дослідженням у галузі інформаційної діяльності, нових інформаційно-комунікаційних технологій, удосконаленню нормативно-правового регулювання питань користування каналами мовлення, ретрансляції програм, використанню частотних діапазонів, стандартів діяльності телерадіоорганізацій, розвитку супутникового та кабельного телерадіомовлення, використанню широкосмугових телекомунікаційних мереж з високою пропускнуою здатністю для забезпечення інтернет-мовлення, використання всіх інших можливостей для збагачення наявної системи соціальних інформаційних комунікацій.

Ефективність інформаційно-комунікаційної структури творення, відбору, обробки та використання суспільно значущих ресурсів нерозривно пов'язана:

- з розвитком інформаційної діяльності, спрямованої на патріотичне виховання всіх категорій населення, утвердження загальнодержавної системи духовних цінностей, пропаганду толерантності, злагоди, міжетнічного та міжрелігійного миру, суспільну солідарність;

- з організацією оперативного реагування на спроби формування негативного іміджу стосовно України та її громадян, органів державного урядування, інших суспільних інститутів, на спроби викривлення та тенденційний підбір фактів історичного минулого; нейтралізацією діяльності іноземних політичних, економічних, військових, розвідувальних структур, спрямованої проти інтересів України;

- з ліквідацією відставання від провідних країн світу за рівнем інформатизації суспільних інститутів, випереджаючого розвитку центрів зберігання, обробки й поширення інформації, таких як бібліотечні, архівні, музейні,

спеціальні інформаційно-аналітичні, дослідні та інші установи, а також систем сховищ і баз даних ЗМІ.

Важливим питанням розвитку вітчизняного інформаційного простору є організація ефективного використання наявної техніко-технологічної бази для виробництва необхідних суспільству інформаційних ресурсів. Україна вже має досвід формування комп'ютерної інфраструктури на базі GRID та інших перспективних технологій. На сьогодні актуальним є завдання створення загальнодержавного інтегрованого комунікаційного середовища.

З огляду на це серед першочергових завдань щодо формування та розвитку національної інформаційної інфраструктури є такі:

- удосконалення нормативно-правової бази щодо врегулювання суспільних відносин у процесі формування та використання інформаційних мереж та ресурсів, зокрема питань доступу до інформаційних ресурсів, захисту прав громадян у сфері створення та використання інформаційних ресурсів, розмежування прав володіння та розпорядження інформаційними ресурсами, міжнародного інформаційного обміну й забезпечення інформаційної безпеки тощо;
- визначення найважливіших складових національної інформаційної інфраструктури;
- створення комплексної системи формування та розвитку національної інформаційної інфраструктури з урахуванням питань стандартизації щодо термінології, архітектури, функціональної структуризації, інформаційного обладнання, мережевої інфраструктури, програмного забезпечення;
- системно-технічна інтеграція національної інформаційної інфраструктури з європейською та глобальною інформаційними інфраструктурами з забезпеченням вимог щодо інформаційної безпеки держави;
- організація реєстрації державних інформаційних ресурсів;
- розподіл функцій між центральними та місцевими органами виконавчої влади;
- залучення виробників інформаційних ресурсів різних форм власності до участі у формуванні державних інформаційних ресурсів;
- інвентаризація державних інформаційних ресурсів та їх облік як державного майна;
- організація служб державного нагляду у сфері створення й використання національної інформаційної інфраструктури та забезпечення інформаційної безпеки державних інформаційних ресурсів.

VI. ПРОБЛЕМА ІНФОРМАЦІЙНИХ ШУМІВ ПРИ ВИКОРИСТАННІ ОПЕРАТИВНОЇ ІНТЕРНЕТ-ІНФОРМАЦІЇ

Оперативна інтернет-інформація (ОІ) сьогодні значною мірою використовується для оновлення національних суверенних інформаційних ресурсів. У процесі акумуляції цих ресурсів у фонди бібліотечних та інших інформаційних центрів удосконалюється процес накопичення, обробки інформації і звичайно ж аналітичний процес, який перетворює розрізнені дані про факти, події в певні знання про тенденції в розвитку цих подій чи процесів.

Одна з проблем, що постає перед інформаційним працівником під час відбору потрібного матеріалу, – отримання на свій запит з інформаційних систем Інтернету великої кількості інформації, непотрібної в цей час і стосовно даного запиту. Ідеться про так званий інформаційний шум (ІШ).

Тема ця стає дедалі актуальнішою, однак ґрунтовних її досліджень у науковій літературі знайти не вдалося. Здебільшого подаються окремі думки, оцінки без широкої доказової бази. Тією чи іншою мірою тему ІШ досліджують Є. Сазонов, М. Кім, Д. Вишня, Ю. Ільїн, Р. Акопов, А. Миронов, А. Доронін та ін.

Хоча у сфері інформатики цей термін широко вживається, однозначного визначення поняття немає. Так, за словами Ю. Ільїна, інформаційний шум – це коли внаслідок надходження великого обсягу інформації «більша її частина стає нерелевантною, тобто не корисним сигналом, а саме шумом, відфільтрувати який виявляється дуже важко»⁵¹.

Спираючись на поняття релевантності (відповідності запиту), інформаційний шум визначають ще як невідповідність знайденої інформації запиту.

Під інформаційним шумом можна також розуміти непотрібну, невчасну інформацію, що заважає споживачу сприймати іншу – відповідну його запитам.

⁵¹ *Ильин Ю.* Маятник внимания. – Режим доступа: <http://www.computerra.ru/features/243301>.

Можна погодитися з данцем Л. фон Трієром, який вивів одне з найчіткіших визначень інформаційного шуму: «Будь-яка надлишкова, непотрібна й несвоечасна інформація має кваліфікуватись як інформаційний шум»⁵².

Останнім часом проблема ІШ, що до певної міри існувала завжди, значно актуалізувалася з огляду на ряд об'єктивних причин, пов'язаних з розвитком цивілізації (наприклад, у зв'язку з «інформаційним вибухом» як наслідком стрімкого розвитку інформаційних технологій, світовими глобалізаційними процесами, відставанням у розвитку технологій пошуку й аналізу інформації від технологій її виробництва тощо).

Ведучи мову про суб'єктивні причини виникнення та зростання ІШ, слід звернути увагу на те, що шум може бути ненавмисний (серед причин його виникнення – фактичні помилки, механічні, технічні, коректорські тощо) і навмисний (серед причин – політична пропаганда, PR-акції, маніпулятивні технології, комерціалізація, жовта преса тощо).

Один з багатьох аспектів проблеми ІШ – «зашумлення» інформаційних потоків унаслідок використання інтернет-виданнями деяких сучасних прийомів журналістики й особливості роботи аналітика з цими потоками.

Комерційний підхід ЗМІ до виробництва й поширення інформації в умовах ринку диктує необхідність подання матеріалу в такий спосіб, щоб за будь-яких умов продати продукт, отримати прибуток. Видання прагнуть усіляко привернути увагу читача, тому готові подати навіть неважливу новину так, щоб він її помітив. З потоку новин вибираються такі повідомлення, які викличуть яскраву емоційну реакцію в читачів. Усе це, як і популярна нині теза про те, що «новина має бути зі знаком мінус», яка особливо помітна в роботі інтернет-видань, значно ускладнює аналіз, оскільки доводиться витратити зусилля на відсіювання емоційної складової, перебільшень і неточностей, щоб одержати певну кількість інформації, наявної в публікаціях.

Тому, працюючи з джерелами, слід намагатися відрізнити події значущі від штучних мотивів, покликаних допомогти виданню виділитися з ряду собі подібних. Варто зважати на ті прийоми сучасної журналістики, до яких часто вдаються журналісти, висвітлюючи події, аби привернути увагу читача:

⁵² *Абзалова Г.* Перед виборами: как управлять СМИ, чтобы они не управляли Вами. – Режим доступа: <http://mediart.ru/blog/okazivai-vliyanie/742-1-pered-viborami-kak-pravlyat-smi-chtobi-oni-ne-upravlyali-vami.html>.

- описувати переважно події, що стосуються елітних прошарків суспільства;
- сенсаційні, кризові, екстремальні події – голод, війни, надзвичайно жорстокі злочини тощо – домінують над явищами повсякденного життя, негативна подія швидше привертає увагу;
- у події повинен бути головний (позитивний) герой, в якому читачі могли б побачити себе;
- подія має однозначно розумітися читачами;
- подія повинна бути максимально узгодженою зі згадуваними темами новин.

Журналістські прийоми подавання новин потребують уважного підходу під час аналізу текстів. Часто в тональності подавання інформації переважає сенсаційність, претензія на оригінальність, видимість корисності й документальності. Саме ці складові й треба знайти в матеріалі, проаналізувати, оцінити їх дійсну значущість і взяти з тексту тільки те, що стосується досліджуваного питання, а не «привабливо-рекламної» оболонки. Емоції, що переповнюють деякі публікації, роблять описувані в них події тільки зовні правдоподібними. Розглянувши уважніше наведені факти, часто можна побачити і тенденційність їх інтерпретації, і замовчування чи підтасовування.

Постійно з'являються нові витончені способи подавання подій. Наприклад, один з них так званий інфортейтмент. Суть його в тому, що обігруються новини нібито для того, щоб зробити їх зрозумілими читачеві.

У гонитві за розважальністю в матеріал вбудовується значна кількість додаткових, лише опосередковано пов'язаних сюжетів. Аналіз усієї цієї додаткової інформації в кращому разі малопродуктивний, а то й даремний.

Або інший спосіб, під назвою фінішинг – доведення новини й відгуків на неї до логічного кінця. Такий журналістський прийом дає можливість багато разів використовувати реакцію на публікацію, обговорюючи кожну тему в якомусь новому ракурсі, максимально довго привертати до неї увагу читача. Вставляються довільні коментарі, не дуже пов'язані з основною темою, допускаються й навіть вітаються повтори описів, які створюють значний інформаційний шум, що заважає під час пошуку й аналізу інформації.

При очевидному «перевиробництві» різноманітних інформаційних «субпродуктів», де власне інформація й базована на ній аналітика постійно губляться, інформаційний шум іноді навіть набагато ефективніше, ніж цензура, «видавлює» суттєву інформацію з простору, досяжного пересічному

споживачеві. Інформаційний сурогат у вигляді політтехнологічних штампів завуальовує інформацію.

При цьому немає доказових підстав назвати цей ефект наслідком спеціальних маніпулятивних технологій, запроваджуваних у ЗМІ. Принаймні можна стверджувати, що «забалакування» корисної інформації є наслідком недосконалості інформаційного простору в цілому. І якщо навіть його свідомо «інфікують» псевдоінформаційними приводами або штучними сенсаціями тощо, то результат, який маємо, стає можливим лише завдяки відсутності імунітету інформпростору від цих посягань.

Тож використовувати ОП для підготовки до комплектування в бази суверенної інформації можна тільки після детального аналізу.

Під час аналізу дослідник має намагатися впорядкувати дані за ознакою подібності або відмінності. Типологізація, тобто виявлення стійких поєднань властивостей ситуацій, процесів, подій, що досліджуються, дає змогу поєднати розрізнені факти, згідно з тією або іншою концепцією. Групувати матеріали можна за різними ознаками залежно від наявних завдань.

Інформацію також слід оцінити та відсортувати за достовірністю (підтверджувана, сумнівна, неправдоподібна тощо) й оперативністю (історія питання, стан на сьогодні, прогноз). Якщо немає можливості встановити достовірність інформації, то побічно про неї можна судити за надійністю її джерела (надійне, досить надійне тощо). Підвищенню рівня об'єктивності й ґрунтовності аналізу сприятиме наявність достатньо представницької підбірки матеріалів з різних джерел. Проте надмірно критичний підхід до оцінки достовірності інформації не повинен вести до іншої крайності, коли разом з інформаційним шумом відкидається й корисна інформація. Зібраної інформації має бути достатньо для якісного аналізу. Це також означає, що в підбірці відображені всі істотні сторони проблеми й значущі факти. Вимоги до повноти джерела залежать від поставлених завдань.

Аналізуючи зібрані матеріали, важливо відсікти інформаційний шум, зосередитися на найголовніших питаннях, уникнути зайвої деталізації, не намагатися охопити абсолютно все, що стосується теми.

Науковий рівень аналітичної роботи зростає, а обсяг інформаційного шуму зменшиться, якщо аналітик зможе оцінити, наскільки наведені в матеріалі конкретні приклади проілюструють сказане автором. Які цифри, подробиці могли б підтвердити або спростувати його твердження. Де вони одержані, та чи вказані ці джерела. Якщо це можливо, подати додаткові відомості про

даний предмет. Далі необхідно спробувати вичленувати основні думки публікації, відібраної для комплектації в бази суверенної інформації. Для відносно невеликого за обсягом матеріалу можна провести аналіз кожного абзацу тексту. Виділити ключові фрази, основні думки й ідеї абзацу. У хорошому, інформаційно насиченому, аргументованому матеріалі не вдасться значно зменшити обсяг абзаців за умови такого реферування. У слабких пропагандистських статтях буде багато «води», журналістських штамтів, нескінченних повторів та різних маніпулятивних прийомів.

Аналітик має перевірити актуальність інформації, тобто наскільки дійсно важлива описувана подія, чи не «підігріваються» відомості про неї штучно. Це можна зробити, проаналізувавши загальний обсяг повідомлень на дану тему, оскільки інтенсивність маніпулятивних публікацій дещо більша, ніж у звичайних подій (як правило, за рахунок запущених «інформаційних хвиль»). Тут добре б провести контент-аналіз, пошукати повтори в різних джерелах, подібності й збіги в наявних текстах.

Цей вид аналізу ґрунтується на цілком зрозумілих передумовах. Автори текстів добирають аргументи, їх послідовність, мовні засоби й приклади. Це робиться для того, щоб краще донести (чи приховати) певні ідеї або в потрібному ключі впливати на аудиторію.

Тому можливий і зворотний процес – аналізуючи елементи тексту, можна визначити, про що дійсно хотів сказати або замовчати автор. Контент-аналіз – це метод, який зазвичай розуміється як переклад характеристик досліджуваних текстів у кількісні, числові показники. Одержані дані статистично опрацьовують, і результатам дається змістовна інтерпретація. Задум контент-аналізу полягає в тому, щоб систематизувати враження від читання документа, зробити їх наочними, такими, що перевіряються. Озброєний такою методикою дослідник зможе не просто впорядкувати свої відчуття, але навіть дізнатися з тексту більше, ніж хотів повідомити йому автор. Скажімо, настирне повторення певних тем або вживання характерних формальних елементів чи конструкцій, навіть не усвідомлюване автором, виявляється при статистичній обробці й певним чином інтерпретується дослідником. До певної міри контент-аналіз – це науково обґрунтований метод читання між рядків.

Різні компоненти, образи, думки й стереотипи, представлені в публікаціях ЗМІ різної спрямованості, піддаються вимірюванню. Можна дослідити, яке місце вони посідають у загальному обсязі, їх послідовність і/або частоту,

з якою вони трапляються. При уважному розборі можна усвідомити динаміку змісту – ті випадки, коли, наприклад, когось раптом перестають або починають ляяти або коли в текстах раптово з'являється нова тема.

Слід зазначити, що контент-аналіз бажано застосовувати не до окремого тексту, а до інформаційних масивів, а ще краще – до інформаційних потоків, що складаються з великої кількості текстів, оскільки статистичні закономірності виявляються тим виразніше, чим більший обсяг вибірки.

Під час аналізу важливо з'ясувати причини й наслідки досліджуваних явищ і визначити напрям розвитку ситуації, іноді для цього достатньо навіть смислового збігу даних з об'єктивно незалежних джерел. У результаті нарощується певна інформаційна структура зв'язків об'єктів і може навіть виникнути «похідна» інформація, відсутня в явному вигляді в джерелах. При такому підході стає можливим простежити ланцюжки зв'язків об'єктів, що беруть участь у досліджуваній ситуації.

Коли виникає підозра, що йдеться про навмисно підготовлену дезінформацію, необхідно виявити мотиви, якими керувалися автори. Читаючи статтю, потрібно проаналізувати не тільки відображені в ній факти, а й зрозуміти особисте ставлення журналіста до обговорюваної проблеми. Особливу увагу слід звернути на особу журналіста, його зв'язки, контакти, репутацію в ділових і політичних колах. Багато в чому цьому допомагає хоча б приблизне знання належності видання до конкретних фінансово-промислових угруповань, незважаючи на те, що ангажована лінія може проводитися досить тонко.

Смислові акценти, що розставляються в статтях, можуть бути довільними. Якщо вони відображають політичні пристрасті журналіста, на це завжди можна зробити поправку. Складніше, якщо стаття талановито сфабрикована «джинса», тоді важливість того або іншого фрагмента в статті, серед інших, може бути штучно завищена або занижена.

У будь-якому випадку слід проаналізувати значення подій, з'ясувати, кому вони вигідні, визначити мотиви й коло зацікавлених осіб. Аналізуючи інформацію, не можна допускати недооцінки або переоцінки фактів, будь-яке ухилення. Аналітик зобов'язаний врахувати й оцінити всі одержані дані, якими б суперечливими вони не були, а будь-яке його ставлення до інформації має бути аргументоване.

Аналітику також необхідно скласти уявлення про можливий об'єкт впливу (на яку саме аудиторію розраховував автор публікації). Звернути увагу на те, чи наявні в статті елементи прихованої реклами, і якщо так, то кому

вона вигідна та хто можливий замовник цієї «джинси». Проаналізувати стильові особливості написання статті, абстрагуючись від контенту. Такий аналіз деколи дає змогу зрозуміти істинні мотиви авторів.

Призначення замовних матеріалів, маніпулятивних прийомів, пропагандистських акцій можуть бути різними. Наприклад, створювати потрібну громадську думку, впливати на політику органів влади, зміцнювати авторитет і довіру серед партнерів і клієнтів, стратегічно й тактично дезінформувати (підірвати й ослабити позиції) конкурентів на ринку тощо.

Для таких матеріалів характерні як свідоме замовчування й перекручування фактів, які аналітик, розпізнавши й проаналізувавши, використає для своїх висновків, так і перенасиченість ІШ, вплив якого аналітик має вміти якщо не нейтралізувати, то максимально мінімізувати. Питанням захисту від маніпулятивних дій присвячено багато наукової літератури, але в контексті теми нас цікавлять найзагальніші принципи уникнення чи зменшення їх впливу на аналітика.

Більшість маніпулятивних інформаційних дій базується на емоційній дії. Маніпуляція досягає мети, якщо вона випереджає процес мобілізації психологічного захисту об'єкта враження. Тому таке велике значення в ЗМІ надається сенсаційності й терміновості «смажених фактів». Для аналітика важливо не піддаватися такому тиску, сформулювати свою думку з того або іншого питання лише добре все обдумавши. Найлегше маніпулювати людиною, яка мислить стереотипами, що за своєю суттю є певними алгоритмами поведінки й життя. Відхилення від них може допомогти зруйнувати всю програму маніпуляції.

Під час аналізу тексту аналітик не повинен бути тільки споживачем готових ідей, рішень. Перш ніж сприйняти нав'язувану підказку, її слід усебічно проаналізувати. Важливі ж твердження, що можуть мати серйозні наслідки, обов'язково перевірити за іншими джерелами.

Російський політолог С. Кара-Мурза наголошує на тому, що маніпулювання свідомістю стає неможливим за наявності альтернативних джерел інформації. Використовуючи для комплектації різну інтерпретацію тих чи інших подій у різних мас-медіа, інформаційний працівник може зробити свої власні висновки й мати свою точку зору – настільки, наскільки це можливо за умов інформаційного шуму⁵³.

⁵³ Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием. – М., 2003.

Саме критичний підхід до запропонованих трактувань подій допоможе запобігти маніпулятивному впливу. Також важливо виявити глибинні причини подій, докопатися до «коренів проблеми». Це можна здійснити, наприклад, якщо відкинути запропоноване трактування та почати ставити власні питання, заглиблюючись у предмет крок за кроком.

Вважається, що один з найефективніших способів захисту від маніпуляції – відмова від мови маніпулятора. Навіть якщо вдатися до найпростішого способу – переказати даний матеріал «своїми словами», то це допоможе аналітику не тільки краще зрозуміти суть справи, а й уникнути маніпулятивного впливу. При цьому потрібно сприймати повідомлення, по змозі, неупереджено, уникати ідеологічних категорій, ярликів і штампів.

Дуже часто вигідне для когось рішення подається як таке, що не має альтернативи. Це вже, з огляду на багатоваріантність буття, є підставою для аналізу – можливо, такий текст несе в собі ознаки маніпуляції.

Щоденні новини інтернет-видань – це, власне, певна модель дійсності, і відображає вона тільки деякі її сторони. Тому, якщо втиснути якусь проблему в штучно побудований контекст, то, «граючи» на недосконалості або особливості моделі, можна підвести об'єкт (читача) до потрібних для маніпулятора висновків. Якщо в аналітика є такі підозри, то варто змінити постановку питання, замінити пропонований контекст іншим, побудованим або ним самим, або одержаним з незалежних джерел.

Маніпулятивні впливи здебільшого являють собою інформаційний шум або супроводжуються ним. Очевидно, що технології маніпулятивного впливу на споживача інтернет-інформації будуть удосконалюватись, відповідно зростатиме й рівень шуму в інформаційних потоках мережі.

З огляду на це, знання прийомів подавання інформаційних матеріалів, що сприяють насиченню інтернет-простору інформаційним шумом, а також основних принципів захисту від маніпулятивних впливів дасть змогу інформаційним працівникам, що займаються комплектуванням фондів бібліотек, інших сучасних інформаційних центрів, збагаченням суверенних масивів інформації новим надбанням, мінімізувати ці впливи, зробити процес аналізу інформації ефективнішим та якіснішим.

VII. НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ І ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ГЛОБАЛЬНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР

Глибинна реструктуризація світу в процесі глобалізації торкнулася всіх сфер суспільного життя. Глобалізація, якісно трансформуючи економічну, політичну й етносоціальну структури суспільства, веде до глибинних зсувів, руйнування багатьох національно-традиційних форм, сприяє не завжди однозначним за своїми наслідками змінам. Інформаційне суспільство – суспільство відкрите, водночас слід мати на увазі, що поняття відкритості досить не однозначне.

З огляду на зазначені тенденції важливою складовою політики держави в сучасному глобальному світі є її адекватне інформаційне представлення, здатність до наповнення власного інформаційного поля, а також до продукування експортного інформаційного продукту.

Серед позитивних наслідків глобалізації необхідно насамперед відзначити розширення світового інформаційного простору, посилення процесів мовної та культурної взаємодії, забезпечення доступу до інформації та світових інтелектуальних надбань пересічних громадян. Водночас глобалізаційні процеси несуть всевітню уніфікацію, апіорно спрямовані на нівеляцію історичного підґрунтя через створення техноінфопростору.

Для інформаційного суспільства характерне зростання інформаційної відкритості. Донедавна обсяг інформації, що циркулювала в суспільстві, був відносно невеликим, і її основний трафік зосереджувався саме в органах державної влади. Основні потоки інформації замикалися в межах національних держав, і лише відносно незначна їх частина перетинала кордон. Однак уже у 80-х роках ХХ ст. відбувся якісний стрибок у можливостях зберігання, обробки та перетворення інформації, пов'язаний зі швидким розвитком комп'ютерної техніки. Розвиток сучасних засобів передачі інформації, насамперед телекомунікацій, спричинив різке зростання транскордонних потоків

інформації – це нагальна потреба і водночас визначальна характеристика сучасного інформаційного суспільства.

У зв'язку з цим нагальним залишається питання про взаємодію і взаємозалежність глобалізації та національного розвитку; важливим завданням науковців стало визначення шляхів збереження національної ідентичності в умовах прогресуючого мультикультуралізму.

Оскільки етнос є складною культурною, історичною, антропологічною конструкцією, то будь-яке втручання в неї, а тим більше нехтування й уніфікація культурної мозаїчності антропосфери приховує загрозу для всього людства. У контексті глобалізаційних процесів загальносвітова культура аж ніяк «не повинна формуватися як головна одиниця, одержана в результаті уніфікації й знищення множинних окремих національних і традиційних пріоритетів, хоч які б малі території ними були охоплені, – підкреслив усесвітньо відомий японський філософ, діяч культури, письменник Д. Ікеда. – Наша цивілізація зуміє створити воістину загальносвітову культуру, коли навчиться цінувати всі без винятку суспільні й духовні надбання людей як різноманітні варіанти вираження єдиної для всіх людяності». Дійсно, забезпечення різноманіття – найдієвіший спосіб забезпечення стійкості.

Як наголошує російська дослідниця І. Василенко, культурні традиції в сучасному глобальному світі не є пасивним осадом, який необхідно якнайшвидше викоринити. Навпаки, саме традиції здатні стати в процесі глобалізації мобілізуючою перетворювальною силою, яка може створювати живі творчі форми в діалозі цивілізацій⁵⁴. Недаремно автор комунікативної концепції інтеграції К. Дойч виділяв серед головних умов успішного розвитку інтеграційних процесів масивність потоку взаємної інформації – інтенсивність культурного обміну, обміну ідеями⁵⁵.

Отже, головними напрямками сучасної міжнародної інформаційної політики є сприяння міжнародному співробітництву в комунікаційній сфері, заохочення до міжнародного обміну інформацією незалежно від кордонів і рівноправна участь у міжнародних інформаційних потоках, використання глобальної економічної інтеграції на основі міжнародної інфоінфраструктури в національних

⁵⁴ Василенко І. А. Политическая глобалистика. – М., 2003. – С. 9–10.

⁵⁵ Deutch K. The Impact of Communication Upon International Relations Theory. – N. Y., 1978.

інтересах, об'єднання інтелектуальних ресурсів різних країн для прогресивного розвитку цивілізації.

При цьому здатність країни «вписатися» в координати глобального інформаційного суспільства, невпинно нарощувати свої інформаційні ресурси, вирішувати проблеми якісного зберігання, ефективного використання й перспективного розвитку суверенних для кожної нації масивів інформації, ефективно ними керувати – на сьогодні серед найважливіших проблем національної й міжнародної безпеки.

Забезпечення інформаційного суверенітету є важливою умовою збереження національної самобутності українського суспільства, його розвитку в динаміці сучасних еволюційних процесів; створює стабільні умови й ефективні можливості для продуктивного використання національного інформаційного потенціалу в справі розвитку міжнародного співробітництва й забезпечення в ньому гідного місця для сучасної України.

Таким чином, у процесі активізації глобального інформаційного простору, розвитку інформатизації в Україні актуалізуються найважливіші проблеми регулювання правовідносин у інформаційній сфері, створення ефективних інструментів забезпечення інформаційного суверенітету, що в сучасних умовах є важливою умовою суспільного розвитку, а отже, і завданням першочергової ваги.

Питання оформлення інформаційного суверенітету було започатковане ще в період формування правової бази незалежної української держави. Поняття інформаційного суверенітету вперше було введено в Законі України «Про інформацію»⁵⁶, у ст. 17 Конституції України йдеться про захист суверенітету й територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки як найважливіші функції держави, справу всього українського народу⁵⁷. На сьогодні забезпечення інформаційного суверенітету тією чи іншою мірою визначається цілим рядом законодавчих актів, щодо яких дослідники, однак, зауважують, що на сьогодні вони швидше декларують відповідні наміри, окреслюють ті чи інші межі, вказують на напрями вирішення проблеми, однак позбавлені того рівня нормативної конкретики, який дійсно міг би забезпечити діяльність правової

⁵⁶ Про інформацію: Закон України № 2657–XII від 2 жовтня 1992 р. // Відом. Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – С. 650.

⁵⁷ Конституція України: офіц. видання Верховної Ради України. – К.: ІАВ. – С. 5

основи функціонування інформаційного суверенітету в Україні ⁵⁸.

Основним завданням у цьому напрямі є досягнення балансу між забезпеченням конституційних прав людини й громадянина на вільне збирання, зберігання, використання та поширення інформації, свободу думки й слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань та забезпечення інформаційної безпеки держави, реалізації заходів, що гарантують необхідний рівень суверенності щодо виробництва нової інформації, відбору необхідних суспільно значущих ресурсів з глобальної мережі, зберігання існуючої інформації, а також використання її з допомогою наявної системи соціальних інформаційних комунікацій у внутрішньоукраїнському обігу і в процесі розвитку міжнародних інформаційних обмінів.

Сьогодні міжнародне співтовариство поступово приходять до вироблення основних принципів регулювання інформаційно-культурного обміну. Так, зокрема, Рада Європи визначає певні стандарти у сфері свободи інформації, що визначені у Європейській конвенції з прав людини, Рекомендаціях Ради Європи «Про доступ до офіційних документів», «Про гарантії незалежності громадського мовлення», «Про заходи, що сприяють плюралізму в ЗМІ», «Про захист недоторканності приватного життя в Інтернеті», «Про права журналістів на не розкриття своїх джерел інформації» та ін. Україна також ратифікувала Європейську конвенцію про транскордонне телебачення, Конвенцію ООН «Про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля», Протокол до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи (ETS № 189).

Концепція свободи інформації, що була вперше запропонована на міжамериканській конференції у 1945 р. в Мехіко, передбачає свободу щодо пошуку, отримання та поширення інформації будь-якими засобами й незалежно від державних кордонів. У 1946 р. свобода інформації, як фундаментальне право людини, було проголошено на першій сесії Генеральної Асамблеї ООН у Резолюції 59 (I) «Скликання міжнародної конференції з питань свободи інформації» ⁵⁹. Згодом ця концеп-

⁵⁸ *Горовий В.* Інформаційний суверенітет у контексті сучасної інформатизації // Інформаційний суверенітет в умовах глобалізації. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Siaz/Nauk_works/inform-suvernitet-global.pdf. – С. 9–10.

⁵⁹ *Шевєрдяєв С. Н.* Право на доступ к информации в России: проблемы теории и законодательства // Журналистика и право. – М.: Ин-т проблем информ. права, 2004. – Вып. 35. – С. 18–23.

ція знайшла своє втілення в Загальній декларації з прав людини, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права та ін. Варто звернути увагу, що основний акцент у цих міжнародних документах був зроблений на тому, що право збирати, отримувати й поширювати інформацію реалізується «незалежно від державних кордонів». Очевидно, що йшлося значною мірою про можливість громадян знайомитися з матеріалами іноземних газет, телевізійними та радіопередачами, іншими словами – про принцип вільного потоку інформації, який сьогодні є основним міжнародним принципом у цій сфері.

Деякі дослідники, розвиваючи ідею вільного потоку інформації, узагалі заперечують існування такої правової категорії, як «інформаційний суверенітет», відкидаючи цим самим об'єктивні умови розвитку правовідносин у сфері інформації та потребу держави в нормативно-правовому регулюванні таких правовідносин для цілісного забезпечення нормальних умов розвитку всіх суб'єктів. Зокрема, український дослідник Б. Кормич підкреслює недоречність використання в законодавстві такої дефініції як «інформаційний суверенітет». На його переконання, можливість існування такого виду суверенітету та відокремленого національного інформаційного простору спростовується розвитком інформаційних технологій та інформаційних відносин у процесі глобалізації та інформатизації, а моделювання окремого «інформаційного» виду суверенітету суперечить положенням цілого ряду міжнародно-правових актів, починаючи з Міжнародного пакту про громадянські й політичні права, якими встановлюється, що принципи свободи слова та інформації діють незалежно від державних кордонів. Автором пропонується використовувати в законодавстві такі категорії, як «національний інформаційний ринок» та «компетенція держави в інформаційній сфері»⁶⁰. Застереження, що орієнтація на інформаційний суверенітет може призвести до неправомірного обмеження права на інформацію, висловлює також і український фахівець у сфері свободи інформації Н. Кушакова⁶¹.

Російський дослідник С. М. Швердяєв вважає, що такі поняття, як «інформаційний суверенітет», «інформаційна безпека», є похідними від радянського

⁶⁰ Кормич Б. А. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України: автореф. дис... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07. – Х., 2004. – С. 15–16.

⁶¹ Кушакова Н. В. Конституційне право на інформацію: правомірні та неправомірні обмеження // Вісн. Конституц. Суду України. – 2002. – № 3. – С. 70.

погляду на концепцію права народів і націй на інформацію, за якою міжнародний інформаційний обмін розглядався з точки зору поваги державного суверенітету, прав народів на підтримку своїх національних культур, відповідальності держав за поширення інформації через кордони. Тобто, наголошує дослідник, проблема стосувалася доступу до іноземних ЗМІ з точки зору одного ідеологічного табору й запобігання такому доступу – з точки зору іншого⁶².

У свою чергу європейські фахівці виступають проти використання поняття «інформаційний суверенітет» чи «національний інформаційний простір», посиляючись на норми міжнародного права, які встановлюють, що право на свободу вираження поглядів та на інформацію є тим правом, що існує «незважаючи на державні кордони» (ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права)⁶³.

Отже, деякі фахівці, головним чином західні та вітчизняні, що поділяють західну концепцію ідеології інформаційного суспільства, наполягають, що вживання таких термінів, як національний «інформаційний простір», «інформаційний суверенітет», є не лише нелогічним, а й суперечить принципу свободи інформації.

Водночас переважна більшість вітчизняних дослідників стоять на позиції, згідно з якою розвиток та нормативне закріплення окремого виду суверенітету – «інформаційного» не суперечить міжнародним стандартам, оскільки забезпечення інформаційного суверенітету держави не перешкоджає реалізації громадянами та іншими суб'єктами правовідносин права на інформацію, а навпаки, створює стан захищеності для реалізації цього права.

Слід враховувати також, що формування основ міжнародних стандартів у галузі прав людини, до якого апелюють противники концепції інформаційного суверенітету, відбувалося до сучасної глобалізації інформаційного простору, і об'єктивно з цієї точки зору потреби сьогодення не могли бути забезпечені в ньому повною мірою.

Нарешті, критика інформаційного суверенітету як територіального позбавлена сенсу внаслідок того, що сьогодні уявлення про інформаційний сувере-

⁶² *Шевердяев С. Н.* Право на информацию: к вопросу о конституционно-правовой сущности // Право и политика. – 2001. – № 10. – С. 91–100.

⁶³ Висновок експертів Ради Європи щодо проекту закону про інформацію. – Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1173882959>.

нітет у науковій спільноті характеризуються відмінними від топографічних параметрами. Так, згідно, наприклад, з однією з найбільш повних у вітчизняній науці дефініцій, запропонованою В. О. Олійником, О. В. Сосніним та Л. Є. Шиманським, інформаційний суверенітет розглядається як «виключне право України відповідно до Конституції і законодавства України та норм міжнародного права самостійно і незалежно, з додержанням балансу інтересів особи, суспільства і держави визначати й здійснювати внутрішні і геополітичні національні інтереси в інформаційній сфері, державну внутрішню і зовнішню інформаційну політику, розпоряджатися власними інформаційними ресурсами, формувати інфраструктуру національного інформаційного простору, створювати умови для його інтегрування у світовий інформаційний простір та гарантувати інформаційну безпеку держави»⁶⁴.

Активізація глобальних інформаційних процесів, що базується на масовій інформатизації, на розширенні доступу всіх категорій користувачів до інформаційних ресурсів і технологій, на стрімкій технологічній революції, створює якісно нову ситуацію в уявленнях про суверенітет у інформаційній сфері суспільної діяльності. Сучасні уявлення про нього базуються на відмові від традиційних підходів, заснованих, зокрема, на територіальних засадах, оскільки спроби територіального захисту в системі сучасних інформаційних відносин, забезпечення суверенності інформаційного простору в певних географічних межах є в сучасних умовах малоперспективними. Очевидно, що технічні можливості для істотного обмеження обігу інформації на сьогодні практично відсутні: навіть у радянські часи, за значно менш розвинутих засобів передачі інформації «залізна завеса» не гарантувала «інформаційної герметичності». Сьогодні ж, в умовах масштабного поширення сучасних інформаційних технологій, у контексті розвитку супутникового мовлення, становлення системи глобального телебачення, адміністративні засоби захисту тих чи інших цінностей стають дедалі менш ефективними, а нерідко й зовсім неможливими.

Прояв закономірностей сучасного суспільного розвитку, пов'язаного з входженням у період інформатизації, зростаючою ефективністю процесу виробництва й використання інформаційних ресурсів, посиленням інтенсивності

⁶⁴ Олійник О. В., Соснін О. В., Шиманський Л. Є. Політико-правові аспекти формування інформаційного суспільства суверенної і незалежної держави. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/book/Sos-nin_2.htm. – С. 2.

циркуляції інформації в системі сучасних інформаційних комунікацій, що, у цілому, є характерними рисами становлення глобального інформаційного суспільства, – це беззаперечний доказ незворотного загальноцивілізаційного процесу.

Однак при цьому сучасні особливості глобального розвитку, у тому числі й у інформаційній сфері, жодною мірою не обумовлюють обов'язкового ущемлення суверенних прав народів, держав, усіх соціальних складових суспільства на самобутній розвиток, у тому числі й у сфері інформаційній. Як зауважує С. Краснер, один з найбільш авторитетних авторів у питаннях державного суверенітету на Заході, «глобалізація не підриває фундаментальні основи суверенітету держав. Глобалізація – це виклик ефективності державного контролю, але це не є доказом того, що нові виклики істотно відрізняються від старих»⁶⁵. Тож оскільки розвиток сучасних інформаційних технологій створив нові, специфічні саме для сучасного світу ризики та проблеми, досить різноманітні й наразі вивчені недостатньо, можна стверджувати, що в сучасному світі має місце зміщення акцентів у питанні державного суверенітету, пов'язане з появою принципово нових загроз та ризиків.

Масова комп'ютеризація, впровадження й розвиток новітніх технологій призвели до структурних змін у межах глобальної цивілізації: відбулися значні трансформації у сферах освіти, бізнесу, промислового виробництва, наукових досліджень та в соціальному житті в цілому – інформація перетворилася на глобальний, принципово невичерпний ресурс людства. У сучасному світі ключові позиції в інформаційному обміні зайняли країни, що лідирували як у виробництві інформації, так і у створенні відповідного устаткування. Невипадково у сфері наукових інтересів дослідників проблем сучасного глобалізму залишаються такі явища, як «інформаційний імперіалізм» або «інформаційний колоніалізм»; небезпека яких цілком реальна, причому не лише щодо слабо розвинутих у технологічному плані країн, а й щодо багатьох розвинутих країн, що не володіють потужними засобами інформації⁶⁶.

Інформаційне суспільство – суспільство відкрите, водночас слід мати на увазі, що поняття відкритості досить не однозначне. Український дослідник

⁶⁵ Цит. за: *States and Sovereignty in the Global Economy* / edited by David A. Smith, Dorothy J. Solinger and Steven C. Topik. – London, 1999. – P. 34.

⁶⁶ *Бек Ульрих*. Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономия. – М.: Прогресс-Традиция; Издательский дом «Территория Будущего», 2007. – 460 с.

Тарас Возняк виокремлює відкритість двох типів: відкритість як прийняття чогось відмінного в тій формі, яка йому притаманна, – це шлях до плюралізму; та відкритість як споживання, допущення у себе через пристосування до своєї системи координат. Відкритість другого типу зумовлює, у кращому випадку, адаптацію, у гіршому – уніфікацію та асиміляцію чи знищення. Наразі глобалізаційна відкритість набирає асимілятивних форм, які позбавляють окремі цивілізаційні архіпелаги не тільки їх суті, а й просто знищують їх ⁶⁷.

Такої ж позиції дотримується відомий російський учений О. Панарін, підкреслюючи, що ідеологія нового глобалізму замінила демократичну ідею прогресу, відкритого для всіх народів, ідеєю відбору, що передбачає поділ людства на пристосованих і непристосованих до умов глобального інформаційного суспільства; на тих, у кого є майбутнє, і тих, у кого залишилося тільки минуле, за яке вони безпомічно тримаються ⁶⁸.

З огляду на ці обставини інформаційний компонент у змісті поняття «суверенітет» постійно зростає. Інформаційний суверенітет передбачає всередині країни – верховенство, повноту й самостійність державної влади, що є основою для формування як державної інформаційної політики, так і системи захисту інформаційних ресурсів та сфери їх обігу; у відносинах з іншими країнами – рівноправність, взаємовигідність міждержавного інформаційного обміну та взаємну повагу до національних інтересів і прав суверенних і незалежних держав.

Слід при цьому пам'ятати, що інформаційна сфера здатна як виступати провідним фактором реалізації найважливіших суспільних проєктів, так і перетворюватися на фактор хаотизації й гальмування соціального, економічного й культурного розвитку.

Сучасна глобалізація характеризується трансформацією суспільних інститутів, зміною всього соціального та культурного середовища. Під прикриттям ідеології «лібералізму», світові лідери на чолі зі США активно впроваджують у масштабах усієї земної кулі власні соціально-культурні моделі, що засновані на споживацькому світогляді ⁶⁹. Наразі можна говорити про виникнення

⁶⁷ *Возняк Т.* Глобалізація як виклик людству // *Ї-журнал*. – Режим доступу: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/n19/texts/vozn-gl.htm>.

⁶⁸ *Панарин А.* Глобальное информационное общество: вызовы и ответы // *Власть*. – 2001. – № 1. – С. 14–19.

⁶⁹ *Мофа С. О.* Еволюція національної самосвідомості та її роль в умовах глобалізації // *Гуманіт. вісн. Запоріж. держ. інж. акад.* / *голов. ред. В. Г. Воронкова*. – Запоріжжя:

феномену «глобальної культури», яка може утворювати нові культурні цінності або змінювати існуючі і цим самим сприяти зникненню національно-культурних ідентичностей різних народів. Найсерйозніша проблема – це не просто експансія глобальної культури, а руйнація нею національних ідентичностей народів. Цивілізаційний тиск, культурні деформації обертаються втратою традиційних цінностей, національної ідентичності та солідарності, руйнацією звичних етичних імперативів і господарських традицій.

Розглядаючи в цьому контексті ситуацію з Україною, необхідно підкреслити, що українцям нині доводиться мати справу не лише зі спільними для всього людства проблемами ХХІ ст., а й із проблемами, що перейшли з ХХ ст. Без сумніву, цілий ряд наших складних морально-психологічних, політико-ідеологічних, соціально-економічних проблем виростає з кількасотлітньої бездержавності України.

Отже, поряд з долученням України до досягнень сучасного розвитку людства, нагальною потребою стає подолання негативних тенденцій глобалізації. Ідеться про наростання процесів соціокультурного відчуження, проявами якого є втрата національної ідентичності, смисложиттєвих компонентів, поширення споживацької свідомості, які деформують ментальність в Україні насамперед молодого покоління.

Для сучасної України особливо актуальні проблеми впливу інформаційних потоків на цілісність і самобутність змістовного простору суспільства, руйнування мовної та культурної самобутності в умовах глобалізації. Оскільки глобалізація базується як на зростанні товарообміну, так і на активізації обміну інформацією і знаннями, і в останній період на цю закономірність впливає, серед інших, і лінгвістичний фактор, пов'язаний з ареалами вжитку конкретних мов, як носіїв інформації, нових знань і досвіду. Тобто якщо мова певної країни, наприклад англійська, має широке міжнародне поширення, вона виступає своєрідним «мультиплікатором експортного потенціалу», особливо щодо інформаційних товарів та послуг. У протилежному випадку – якщо мова країни-експортера обмежена територією національного вжитку, чи, тим

ЗДА, 2003. – Вип. № 14. – С. 118–127; Мофа С. О. Національний суверенітет і державотворення в умовах глобалізації // Інтелект. Особистість. Цивілізація: тематичний зб. наук. пр. із соц.-філософських проблем / голов. ред. О. О. Шубін. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2003. – Вип. 1, т. 2. – С. 243–253.

більше, коли вона виконує другорядну роль у власній державі, мова потребує додаткових інвестицій для свого розвитку та розширення сфери функціонування. Нації, мовою яких поширюється інформація щодо наукових, технологічних та інших новацій, фактично без додаткових зусиль отримують перевагу в інвестуванні власного розвитку. Таким чином, одним з викликів глобалізації, з яким доведеться стикатися Україні, є формування нового інфопростору, зокрема й лінгвопростору.

На думку фахівців, механізмом, здатним забезпечити збереження культурних традицій, їх урахування при формуванні системи освіти, науки, інформаційно-мовного простору та інших елементів духовно-інтелектуального потенціалу як у національному, так і у євроінтеграційному контекстах, може стати підвищення духовної інформаційної мобільності нації. Цей механізм реалізується у вертикальній (передавання знань з покоління в покоління) та горизонтальній (творення соціально нових знань, досвіду) формах ⁷⁰. Важливими передумовами для створення відповідної інформаційної бази в Україні є досить високий рівень освіченості населення та функціонування мережі навчальних закладів для підтримки необхідного освітнього рівня; існування системи наукових закладів і центрів; мережа бібліотечних та інших установ, що зберігають інформацію та організують доступ до неї.

Отже, збереження й зміцнення інформаційного суверенітету в умовах впливів глобального інформаційного простору значним чином пов'язане з забезпеченням інформаційної основи існування й розвитку українського суспільства – системи соціальних інформаційних баз. Під цим терміном розуміється весь необхідний обсяг соціально значущої інформації, керований, постійно поповнюваний, призначений для самоідентифікації, збереження й розвитку людської спільності ⁷¹. Суверенні масиви інформації, включаючи ресурси, що відображають духовно-ціннісні орієнтири, загальносуспільні цілі, перспективи розвитку, якраз і відображають особливості цієї самобутності, забезпечують інформаційну базу існування й розвитку нації, відіграють роль орієнтиру, подальшого самобутнього розвитку, є основою відповідного позиціонування в міжнародних відносинах.

⁷⁰ *Вовканич С.* «ДІМ» нації і глобалізаційні тенденції. Соціогуманістична компонента стратегії розвитку України // Вісник НАН України. – 2003. – № 4. – С. 48–54.

⁷¹ *Горовий В. М.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства. – К.: НБУВ, 2005. – С. 9–58.

Крім того, цінним буде врахування досвіду розвинутих країн, що нині рухаються шляхом цілеспрямованого правового впорядкування відносин у національному інформаційному просторі, ухвалюють необхідні законодавчі акти, перебудовують діяльність органів державної влади, які відповідають за формування та реалізацію інформаційної політики ⁷².

За останні десятиліття всі розвинуті країни прийняли свої концепції та керівні документи, сформулювали стратегію й тактику щодо інформаційного розвитку. Такі програми вже розроблені, зокрема в Сполучених Штатах – «План дій адміністрації США в галузі Національної інформаційної інфраструктури»; Європейському Союзу – «Європейський шлях до інформаційного суспільства»; ФРН – «Шлях Німеччини до інформаційного суспільства»; Данії – «Державна програма переходу до інформаційного суспільства»; Норвегії – Програма «eNorge» і Програма становлення і переходу до інформаційного суспільства «Краще використання інформаційної технології у Норвегії»; Швеції – «Інформаційне суспільство Швеції» та Національна стратегія становлення інформаційного суспільства Швеції; Фінляндії – перша Програма «Фінський шлях до інформаційного суспільства», друга Програма розвитку інформаційного суспільства та Стратегія розвитку інформаційного суспільства до 2015 р.

Сучасна інформаційна політика в розвинутих країнах – це сукупність напрямів і способів діяльності компетентних органів держави з контролю, регулювання та планування процесів у сфері одержання, зберігання, оброблення, використання та поширення інформації. Держава регулює відповідний розподіл інформаційних ресурсів, загальні принципи інформаційної діяльності, встановлює пріоритети для забезпечення національних інтересів. Метою національної інформаційної політики є створення правових, організаційно-технічних, фінансово-економічних умов для формування розвинутого національного інформаційного простору, що забезпечить побудову та розвиток інформаційного суспільства, відповідно, сталий розвиток території.

Сьогодні дослідники виділяють дві моделі відносин держави та ринку в інформаційній сфері: західну і східну. Західною моделлю називають шлях,

⁷² Е-майбутнє та інформаційне право / В. Брижко, В. Цимбалюк, М. Швець, М. Коваль, Ю. Базанов; за ред. М. Швеця. – 2-ге вид., доп. – К.: НДЦПІ АПрН України, 2006. – С. 117–122.

яким ідуть індустріально розвинуті країни, у його рамках можна виділити модель континентальної Європи і англосаксонську.

Англосаксонська модель, за якою вибудовується інформаційна політика Великобританії та США, визначається загальною концепцією соціально-економічного розвитку, за якою роль держави обмежується створенням умов для ринкової конкуренції в інформаційній сфері, а стратегія розвитку суспільства визначається як приватна ініціатива. Для неї характерне превалювання приватного сектору над функціями держави в усіх напрямках розвитку суспільства: лібералізація ринку телекомунікацій, створення мереж та інформаційних супермагістралей, захист нових структур на інформаційних ринках⁷³. Ця модель передбачає інтенсивний розвиток електронних комунікацій для встановлення соціальних, політичних, культурних зв'язків у суспільстві. Специфічною рисою англосаксонської моделі є вплив чинного законодавства на розвиток перспективних галузей економіки, права інтелектуальної власності, соціального захисту населення.

Серед головних напрямів діяльності забезпечення інформаційної безпеки США Б. Обама у своїй доповіді від 29 травня 2009 р. визначив необхідність зміцнювати співробітництво державного та приватного секторів, що має вирішальне значення в цьому починанні – переважна більшість найважливіших інформаційних інфраструктур у США перебуває у власності або управляється приватним сектором; продовжувати вкладати кошти в передові дослідження і розробки, щоб зробити відкриття, які відповідатимуть цифровим викликам сучасності; розпочати національну пропагандистську кампанію з метою повсюдного усвідомлення даної проблеми, інформованості і грамотності у сфері цифрових технологій⁷⁴.

Отже, серед пріоритетів регулювання інформаційної сфери в США варто наголосити на таких положеннях:

– підтримка досліджень і розробок у галузі інформації та комунікації; вплив на їх спрямування та заохочення до поширення технічних знань і можливостей

⁷³ Волокитин А. В. Роль государства в развитии информационного общества // Развитие информационного общества в России: сб. ст. / под ред. Н. В. Борисова, Ю. Е. Хохлова. – СПб.: Изд-во СПб. ун-та, 2001. – Т. 1. – С. 29.

⁷⁴ Цит. за: Белоусова Н.Б. Концептуальні засади стратегії інформаційної безпеки США за адміністрації Барака Обами // Проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр. Вип. 2. – КиМУ, 2011. – С. 40–53.

в економіці; сприяння обміну технологіями між лабораторіями та фірмами, запровадження нововведень на ринках;

– побудова та вдосконалення інформаційної інфраструктури, контроль за її діяльністю, побудова глобальних систем комунікації і дослідження впливу систем на міжнародні, національні та приватні пріоритети;

– збереження порушеної новими технологіями рівноваги між чотирма основними інформаційними цінностями: конфіденційністю інформації, інформацією як суспільним благом, інформацією як товаром, інформацією як невіддільним компонентом існування держави (необхідне відновлення цієї рівноваги і встановлення нових засобів контролю для нових інформаційних відносин);

– створення урядової політики в галузі інформації і комунікації ⁷⁵.

Погляд Конгресу США на стратегію національної інформаційної політики викладено в доповіді Ф. Вайнгартена «Удосконалення федеральної інформаційної політики: погляд Конгресу» (1996 р.), де зазначається, що Сполучені Штати сприймають інформаційні проблеми як політичні фактори для прийняття рішень, невіддільні від глобальних проблем американського суспільства. Інформація виступає одним з основних ресурсів держави, а системи, що лежать в основі її створення, обробки й поширення, сприяють прогресивному розвитку та становлять основні соціальні інфраструктури суспільства. Інформаційна індустрія розглядається як головний стратегічний чинник конкуренції та провідний сектор національної економіки ⁷⁶.

Водночас концепція національної інформаційної політики США ставить завдання розширення й вдосконалення інформаційного простору, посилення свого впливу в таких регіонах, як Латинська Америка, Центральна і Східна Європа, країни Арабського світу та Азійсько-Тихоокеанського регіону. Американський політик і публіцист Д. Роткопф наголошує: для Сполучених Штатів головною метою зовнішньої політики інформаційної доби повинна бути перемога в битві світових інформаційних потоків. Виходячи з позицій домінування американської музики,

⁷⁵ *Чернов А. А.* Становление глобального информационного общества: проблемы и перспективы. – М.: Изд.-торг. корпорация «Дашков и Ко», 2003. – С. 40–41.

⁷⁶ *Петраков С. І.* Моделі державного регулювання інформаційної сфери: закордонний досвід // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. Харк. регіон. ін-ту держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – 2011. – № 1(39). – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-1/index.html>.

фільмів, телебачення, програмного забезпечення, політик доходить промовистих висновків і аналогій: «Так само, як Сполучені Штати є єдиною воєнною супердержавою, вони є єдиною у світі інформаційною супердержавою»⁷⁷.

Дійсно, удосконалення інформаційного простору є політичним та економічним факторами інформаційної монополії США в міжнародному інформаційному просторі: США – основний експортер не тільки програмного забезпечення (на сьогодні США контролюють понад 65 % світового ринку комп'ютерів, 63 % ринку програмного забезпечення Західної Європи, 54 % аналогічного ринку Японії; шість із десяти найбільших у світі фірм-виробників програмного забезпечення – американські; американським компаніям і університетам належить більша частина світових патентів у сфері інформаційних технологій), а й аудіовізуальних творів, телепрограм, кінострічок, музичної продукції, розважальної інформації та реклами. У той же час інформаційний простір США убезпечений від будь-якого втручання ззовні, що забезпечує політичні пріоритети в глобальних інформаційних відносинах⁷⁸.

Таким чином, можна констатувати, що концепція інформаційної політики в рамках англосаксонської моделі виходить з лідируючого становища в міжнародному інформаційному просторі, рівня розвитку інформаційних технологій і впровадження нових форм керування інформаційними потоками. Американський вплив у галузі комунікаційних технологій та інформаційної сфери відчутний у глобальних процесах, міжнародній політиці, світовій економіці.

Європейська модель відрізняється стратегією європейської інтеграції, поняттям «об'єднаної Європи». Характерними рисами європейської моделі є варіативність і політична спрямованість програм побудови інформаційного суспільства для різних країн, обумовлених різними можливостями постіндустріального розвитку.

Європейська модель також вирізняється пошуками рівноваги між контролем держави та стихією ринку, динамічним поєднанням державних інтересів і прагнень приватного та корпоративного бізнесу.

Західноєвропейський підхід до ролі держави в процесі переходу до інформаційного суспільства викладено в таких документах:

⁷⁷ *Rothkopf D.* In *Prise of Cultural Imperialism?* // *Foreign Policy*. – 1997. – № 107 (Summer). – P. 39–46.

⁷⁸ *Волокитин А. В.* Роль государства в развитии информационного общества // *Развитие информационного общества в России: сб. ст. / под ред. Н. В. Борисова и Ю. Е. Хохлова*. – СПб.: Изд-во СПб. ун-та, 2001. – Т. 1. – С. 25.

Резолюція Європейського Союзу «Біла Книга. Зростання, конкурентоспроможність, зайнятість: виклики та стратегії ХХІ ст.», в якій підкреслюється важливість державного контролю в комунікаційній сфері (особливо над супермагістралями) з урахуванням переваг приватного сектору.

Директива Європейського Союзу «Зелена Книга. Життя і працевлаштування в інформаційному суспільстві».

Рекомендації «Інформаційна магістраль для глобального суспільства» (Brussels, 1996).

Програма «Europe i-2020».

Напрями і стратегії інформаційної політики ЄС втілені в програмах і проєктах Організації стратегічних наукових досліджень, таких як: RTD (Розвиток технологічних досліджень), IMPACT (Інформаційні технології і ринкова політика), ESPRIT (Європейська стратегічна програма промислового розвитку і впровадження технологій), проєктах «Онлайн для урядів», «Глобальна інвентаризація», «Глобальний виклик Бангеманна», «Електронна комерція», «Дистанційна освіта, медицина, культура та інформаційні послуги».

Серед основних напрямів європейської інформаційної політики дослідники виділяють:

- забезпечення доступу до інформації;
- створення національного інформаційного потенціалу;
- використання інформаційних ресурсів у національних інтересах;
- створення загальної системи охорони інформації та захисту даних;
- сприяння міжнародному співробітництву в галузі комунікації та інформації;
- розвиток інформаційної інфраструктури ⁷⁹.

Європейський Союз має значний досвід у вирішенні завдання щодо формування інформаційного суспільства – з 1994 р. ЄС визначає це завдання серед пріоритетних; у 1997 р. були окреслені основні аспекти і напрями цього процесу, а з 1999 р. урядами Європейського Союзу проводиться політика створення сприятливої атмосфери впровадження нових сучасних інформаційних і комунікаційних технологій, залучення до них громадян.

Сьогодні інформаційна політика Європейського Союзу виходить з доктрини європейського інформаційного суспільства, проголошеної 1994 р. у доповіді

⁷⁹ Макаренко Є. А. Європейська інформаційна політика. – К.: НВЦ «Наша культура і наука», 2000. – С. 54.

«Європа і глобальне інформаційне суспільство: рекомендації для Європейської Ради ЄС» (відома в науковій літературі як доповідь Мартіна Бангемана)⁸⁰. Основна ідея – зміна традиційних підходів і оцінок міжнародного співробітництва і світової конкуренції: від геополітики, яка визначає міжнародне становище країни за географічними ознаками, природними ресурсами, кліматичними умовами, політико-економічними чинниками, до технологічної політики (інформатики), яка визначає місце кожної держави у світовій ієрархії залежно від упровадження нових наукових досягнень і високих технологій в усі сфери життєдіяльності суспільства. Документ передбачив створення інформаційного суспільства на основі процесу європейської інтеграції для забезпечення економічної стабільності країн Європи, економічного зростання традиційних і нових (інформаційних) виробництв; розв'язання соціальних проблем – зайнятості населення шляхом створення нових робочих місць; надання можливостей для вільного доступу до глобальних мереж із метою освіти, охорони здоров'я та адміністративного управління⁸¹.

Усвідомлюючи важливість нових тенденцій еволюційного розвитку, Європейська комісія прийняла програмний документ «Шлях Європи до інформаційного суспільства» (1994 р.), в якому визначені принципи діяльності ЄС у галузі інформації і комунікації, зокрема: створення концепції європейської інформаційної політики та європейського інформаційного права; забезпечення вільного доступу до інформаційних послуг із широким спектром використання; впровадження багатомовності в інформаційній і комунікаційній діяльності, збереження національної культурної самобутності та ідентичності.

Європейським Союзом була розроблена Програма «Електронна Європа», яка визначила конкретні заходи та дії щодо побудови інформаційного суспільства. Важливим аспектом реалізації цієї програми стали три напрями: дешевий, швидкий, безпечний Інтернет; інвестиції в людей і вміння; стимулювання використання Інтернету. Серед методів, за допомогою яких має бути реалізована програма «e-Європа», необхідно виокремити: прискорене регулювання відповідного правового середовища; підтримка нової інфраструктури і послуг в усій

⁸⁰ Там само. – С. 48.

⁸¹ Бангеманн А. Европа и мировое информационное сообщество. Рост, конкуренция, занятость, цели и пути в XXI век // Бюллетень Европейской комиссии. Приложение. – 1993. – № 6. – С. 5–32.

Європі (перевага надається розвитку підприємств приватного сектору, розгортається програма його субсидування); застосування відкритого методу координації та оціночних досліджень – ця мета гарантує те, що дії будуть відзначатися ефективністю, матимуть запланований вплив та досягнуть обов'язково високого рівня в усіх державах-членах. Особливе значення для ефективності зазначених заходів мають проведення щовесни контрольних заходів, своєрідного тестування за допомогою відповідних індикаторів. Щороку ці індикатори відслідковуються та подаються на розгляд у Європейську комісію, яка у свою чергу вносить відповідні зміни й кореляцію до Плану дій і Програми «e-Європа».

Окрім Програми «Електронна Європа» для країн-кандидатів у члени Європейського Союзу була розроблена Програма «Електронна Європа Плюс». Завданням цієї Програми є ліквідація відставання у формуванні інформаційного суспільства в країнах, які хочуть вступити у Європейське співтовариство, узгодження зусиль і дій країн-кандидатів з вимогами Європейського Союзу у формуванні відповідних засад для становлення інформаційного суспільства. Згідно з Програмою «Електронна Європа Плюс» в Україні розроблено Програму «Електронна Україна», де закладено основи формування інформаційного суспільства в Українській державі, визначено його важливі напрями.

Основне в політиці Європейського Союзу – пошук певного балансу між повним контролем з боку держави та вільним розвитком ринку, динамічне поєднання урядових і ринкових сил з урахуванням того, що роль кожної з них може змінюватися в часі. Отже, незважаючи на спільність принципів розвитку, кожна з країн ЄС зберігає свої особливості у формуванні державної політики, створенні національної інформаційної інфраструктури й у формах використання інформаційних технологій.

Співробітництво держав-членів ЄС у галузі інформації та комунікації здійснюється шляхом реалізації спільної інформаційної політики, що здійснюється відповідно до її специфічної архітектури, яка складається з трьох рівнів – національного, регіонального та глобального, у трьох сферах – внутрішній політиці, зовнішній політиці та праві і правовому регулюванні⁸².

Загальна політика в галузі інформації та комунікації реалізується через основні органи й спеціалізовані структури організації – Європейську раду, Європейську комісію, Генеральний директорат з питань інформаційного суспільства Євро-

⁸² Філіпенко Д. О. Формування інституційної бази інформаційної політики ЄС. – К., 2003. – С. 8–87.

пейської комісії, Форум інформаційного суспільства ЄС, Генеральний директорат з питань освіти і культури та через інформаційні центри в країнах-членах організації та за її межами. У 1995 р. Єврокомісія заснувала Форум інформаційного суспільства (ФІС), головною метою якого є обговорення загальних проблем в економічній, соціальній, державній, освітній, культурній та технологічній сферах становлення інформаційного суспільства. Основними напрямками діяльності форуму є такі: інформаційне суспільство й підтримка національних ініціатив; соціальні та демократичні цінності, культура і сфери нових послуг засобів масової інформації; зайнятість, створення робочих місць та політики соціального захисту населення в умовах концентрації комунікації; захист прав споживачів, забезпечення права доступу до інформаційних «благ»; трансформація адміністративної та громадської взаємодії; інформаційна «освіченість» населення Європи.

У рамках ЄС реалізується близько 500 програм і проектів, спрямованих на всебічний розвиток інформаційного сектору, ефективність індустрії та впровадження високих технологій у всі сфери життєдіяльності країн-членів ЄС. Європейський Союз розвиває програми наукових досліджень у галузі інформаційних технологій у різних контекстах за стратегічними напрямками європейського розвитку на основі інтелектуального потенціалу та об'єднання інформаційних ресурсів. Інформаційні програми ЄС містять широкий спектр співробітництва європейських країн для розвитку передових інформаційних та комунікаційних технологій, стимулювання політики глобальних інновацій, адаптацію європейських ринків до нових соціально-економічних умов і подальший розвиток наукових інтерактивних досліджень⁸³.

Формування єдиного інформаційного простору (чи інформаційна інтеграція) здійснюється на основі концепції єдиної (загальної) інформаційної політики Євросоюзу, а також через реалізацію стратегій, програм і проектів міжурядових регіональних організацій, у рамках яких розглядаються та вирішуються проблеми становлення інформаційного суспільства у Європі, розвитку «інфо-інфраструктури», інформаційних комунікаційних магістралей, телекомунікаційних мереж, проблеми інформаційної економіки, електронної торгівлі тощо⁸⁴.

⁸³ Макаренко Є. А. Європейська інформаційна політика. – К. : НВЦ «Наша культура і наука», 2000. – С. 171–235.

⁸⁴ Європейська інформаційна політика (за матеріалами п'ятої конференції

Реалізація ідеї інформаційного суспільства полягає в оптимальному використанні інформаційних і комунікаційних технологій для європейської інтеграції та задоволення суспільних потреб; у розробці правової бази для вільної конкуренції універсальних інформаційних продуктів і послуг; у створенні європейської інформаційної магістралі на основі об'єднання національних мереж для електронної комерції; у запровадженні інформаційних технологій для вдосконалення освіти, кваліфікації та навичок життя в новому середовищі; у вдосконаленні можливостей європейської індустрії та забезпеченні конкурентоспроможності на світових ринках.

Нові тенденції європейської інформаційної політики зумовлюють практичні дії та програми держав-членів Ради Європи, спрямовані на формування єдиного інформаційного середовища на континенті – своєрідної предтечі європейського інформаційного суспільства, що передбачає впровадження об'єднаного електронного урядування, інноваційного розвитку європейської інформаційної інфраструктури та інформаційної індустрії, створення законодавчої бази для нових комунікаційних послуг, забезпечення свободи вираження та плюралізму й незалежності засобів масової інформації та комунікації, розширення електронної комерції та збереження національної самобутності та культурної ідентичності європейських націй.

Крім західної, у науковій літературі виділяють азійську модель, яка реалізує ідеологічну доктрину країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону, побудовану на філософських принципах конфуціанства, діяльності держави з інституціоналізації цих принципів⁸⁵. В основі азійської моделі – альтернативний соціально-економічний розвиток регіону, конкуренція із Заходом, утвердження власних ціннісних орієнтацій, зв'язок між культурними традиціями (освіта, виробнича дисципліна, відданість корпорації, довіра, сімейна гармонія) і соціальними трансформаціями.

Важливу роль у швидкій інформатизації японської економіки відіграло створення в країні системи ефективного державного регулювання, яке стимулювало, з одного боку, конкуренцію в інформаційній сфері та в усій економіці, а з іншого – кооперацію та співпрацю японських компаній між собою і з дер-

«Інформаційне суспільство – виклик для Європи» Комітету міністрів Ради Європи з інформації. Салоніки, Греція, 1997 р.).

⁸⁵ Чернов А. А. Становление глобального информационного общества: проблемы и перспективы. – М.: Изд.-торг. корпорация «Дашков и Ко», 2003. – С. 41.

жавними органами для забезпечення швидкого розвитку стратегічно важливих напрямів інформатизації.

Японська модель, у створенні якої основний внесок належить професору кількох японських і американських університетів, раднику провідних інформаційних корпорацій Й. Масуді, спрямована на вдосконалення системи корпоративного управління за принципом ієрархічної піраміди, в основі якої три складові чинники: *on* (вдячність), *gigi* (відповідальність), *wa* (гармонія). Вони відображають угоду про взаєморозуміння і взаємодопомогу вищого і нижнього рівнів управління⁸⁶. Ця модель використовує пріоритетний розвиток інформаційних технологій і впровадження інформаційних послуг у всі сфери життєдіяльності країни.

Відповідно до державної політики, інформаційна інфраструктура розвивається за такими основними напрямами:

- забезпечення всього населення високошвидкісним доступом до Інтернету за доступними цінами (оптоволоконна мережа для Інтернету; бездротовий зв'язок; WILL);
- реалізація проекту *e-commerce*, тобто збільшення ринку електронної комерції;
- реалізація проекту *e-government*, тобто забезпечення електронним зв'язком муніципалітетів усіх префектур (усього 47 префектур) із центральним урядом; «Електронний уряд» для швидкого обміну інформацією;
- розширення в регіонах кількості користувачів «Системи географічної інформації» (GIS), що включає в себе загальнонаціональну інформаційно-комунікаційну інфраструктуру для виявлення територій можливих стихійних лих та їх наслідків. Ця система також дала можливість муніципальним транспортним компаніям організувати диспетчерську службу, за допомогою якої місцезнаходження кожного автобуса можна відстежити на дисплеї, а на веб-сайті дізнатися розклад;

⁸⁶ *Маруховський О.* Переваги та вади інформаційного суспільства. До 40-річчя виходу у світ «Комп'ютопії» Й. Масуді // Політичний менеджмент. – 2005. – № 1 (10). – С. 127–136; *Петраков С. І.* Моделі державного регулювання інформаційної сфери: закордонний досвід // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. Харк. регіон. ін-ту держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – 2011. – № 1(39). – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-1/index.html>.

- потужне наповнення телекомунікаційного ринку нововведеннями, технологічна конвергенція, підтримання іміджу першої країни у світі у сфері технологій, регулювання цього процесу⁸⁷.

Прискореними темпами та водночас національною специфікою характеризується інформаційний розвиток Китаю. В основі цього розвитку лежить модель економічної співпраці держави і ринку. Стратегія регулювання інформаційної політики в Китаї передбачає регулювання сфери телекомунікацій і мережі Інтернет (законодавчо китайський сегмент Інтернету і телекомунікаційної сфери регулюються так: 1) Міністерство громадської безпеки відповідає за безпеку комп'ютерних мереж, технічну безпеку і безпеку інформаційного змісту; 2) усі мережі, що підключаються до мережі Інтернет, зобов'язані підключатися винятково через мережі, визначені урядом; 3) у Китаї прийнято спеціальні закони, орієнтовані на регулювання діяльності інформаційних послуг у мережі Інтернет. Мова йде про регулювання змісту, тільки традиційні ЗМІ певного рангу мають право створювати сайти та надавати інформаційні послуги, інші комерційні організації, якщо вони орієнтовані на надання інформаційних послуг, зобов'язані підписати контракт із традиційними ЗМІ і купувати інформацію в них⁸⁸.

Таким чином, китайський уряд відіграє дуже важливу роль у розвитку вітчизняного інформаційно-комунікаційного сектору, що містить Інтернет. Ця роль виявляється в створенні національної стратегії інформатизації і формуванні економічних і політичних інститутів у цій сфері. Подвійний підхід, продемонстрований китайським урядом у взаєминах з телекомунікаційним сектором, стимулювання розвитку національної інформаційної інфраструктури та поступове відкриття ринку, що включає відкриття доступу іноземних інвесторів і відносно суворий контроль над даним сектором, що містить інвестиційний контроль і контент-контроль, пояснюється, з одного боку, сильним бажанням розвивати свою економіку, інтегруватися у світове співтовариство і домогтися лідируючого місця

⁸⁷ *Савинцева М.* Информационное общество в Японии: тенденции развития и новшества в сфере телекоммуникации // Право знать: история, теория, практика. – 2002. – №1–2(61–62). – Режим доступа: [http://www.dzvalosh.ru/02-dostuppravo/2002_61_62\(1_2\)/savinceva_1_2.html](http://www.dzvalosh.ru/02-dostuppravo/2002_61_62(1_2)/savinceva_1_2.html).

⁸⁸ *Лезун Цзя.* Китайский интернет: стратегия информатизации и телекоммуникационная политика // Национальные модели информационного общества / отв. ред. и сост. Е. Л. Вартанова; науч. ред. Н. В. Ткачева. – М.: ИКАР, 2004. – С. 257.

в майбутній світовій конкуренції, з іншого – сильним бажанням зберегти політичну стабільність, а також морально-етичні цінності⁸⁹.

Отже, у кожному регіоні світу та країні існують свої внутрішні особливості регулювання інформаційного простору, які визначають специфіку цього процесу. Таким чином, національні та регіональні особливості країн впливають на специфіку побудови й розвитку певної моделі. У «західній» моделі основна роль відводиться ліберальному погляду держави на інформаційний ринок і робиться наголос на побудові супермагістралей та їх універсальному обслуговуванні, а в «азійській» – приділяється більше уваги державному регулюванню ринку, простежується прагнення встановити зв'язок між традиційними культурними цінностями й невідворотними соціальними змінами.

Загалом, як наголошує С. Петраков, за результатами ґрунтовного аналізу різних підходів до державного регулювання інформаційної сфери, серед інваріантних властивостей, що виступають ядром будь-якої концепції регулювання інформаційної сфери, можна виділити використання комплексного підходу, заснованого на підтримці балансу інтересів держави, суспільства, підприємницьких кіл і окремої особистості. При цьому підкреслюється провідна координуюча роль держави як органу, здатного виразити й забезпечити захист інтересів усього суспільства. Крім того, концепція регулювання повинна мати гуманістичну спрямованість, що не допускає ситуацій, в яких хтось буде «виключений» з інформаційного суспільства. І, нарешті, третьою, основною складовою більшості концепцій регулювання є переконаність у величезній значущості інформації, знань і освіти в цілому⁹⁰.

Окрім державного регулювання сьогодні вагомий внесок у міжнародну інформаційну політику роблять урядові та неурядові міжнародні організації (Рада Європи, Організація Північноатлантичного договору, ООН), здійснюючи активну міжнародну політику в галузі інформації та комунікації⁹¹.

⁸⁹ *Петраков С. І.* Моделі державного регулювання інформаційної сфери: закордонний досвід // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. Харк. регіон. ін-ту держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. – 2011. – № 1(39). – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-1/index.html>.

⁹⁰ *Там само.*

⁹¹ *Капінус О.* Міжнародні організації у системі сучасних інформаційних відносин // Вісн. Львів. ун-ту. – 2008. – Вип. 25. – С. 351–358. – (Серія «Міжнародні відносини»).

Рішення Ради Європи в галузі інформації і комунікації та документи Європейських конференцій з проблем інформаційної політики на рівні Комітету міністрів РЄ та країн-членів показують, що діяльність організації спрямована на побудову інформаційного суспільства та забезпечення демократичних прав і свобод в умовах технологічних змін. Директорат з інформації і документації Ради Європи підтримує міжнародне співробітництво в регіоні через інформаційні місії, центри та бюро в країнах-членах організації. РЄ також активно займається проблемами правового регулювання європейського інформаційного поля ⁹².

Найважливішою ланкою всієї інформаційної системи ООН є Департамент публічної інформації (ДПІ), створений ще в 1946 р., що має розгалужену систему збору, опрацювання й поширення інформації. Функціональна структура ДПІ не раз видозмінювалася і на сьогодні складається з трьох відділів: Відділу новин та засобів масової інформації, Інформаційно-пропагандистського відділу, Відділу стратегічних комунікацій. Група ООН з питань комунікації (ГООНК), створена в січні 2002 р. як механізм міжорганізаційної координації в галузі суспільної інформації та комунікацій, є загальною комунікаційною платформою системи Організації Об'єднаних Націй і містить інформаційні підрозділи організацій системи ООН (Секретаріат, спеціалізовані установи, програми та фонди).

ООН виступила ініціатором проведення Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства (World Summit on the Information Society, WSIS) – зустрічі на вищому рівні, яку було проведено у два етапи: у Женеві 10–12 грудня 2003 р., що завершилася ухваленням Женевської Декларації принципів «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання в новому тисячолітті» і Женевського плану дій; та в Тунісі 16–18 листопада 2005 р., за результатами якої були ухвалені Туніське зобов'язання і Туніську програму для інформаційного суспільства ⁹³.

Учасники Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства підтвердили рішучість домогтися того, щоб кожен міг скористатися можливостями, які можуть надати інформаційно-комунікаційні технології, нагадуючи,

⁹² Макаренко Є. А. Європейська інформаційна політика. – К. : НВЦ «Наша культура і наука», 2000. – С. 171–235.

⁹³ Всесвітній саміт з питань інформаційного суспільства. Підсумкові документи. Женева 2003 – Туніс 2005 / Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ), Женева; пер., упоряд., уклад. «Словника термінів» Ю. Пероганич. – К., 2006.

що державні органи, а також приватний сектор, громадянське суспільство, Організація Об'єднаних Націй та інші міжнародні організації повинні спільно працювати задля поліпшення доступу до інформаційної і комунікаційної інфраструктури та технологій, а також до інформації і знань; підвищення компетентності, довіри і безпеки при використанні інформаційно-комунікаційних технологій; створення сприятливого середовища на всіх рівнях, заохочення культурного різноманіття; визнавати роль засобів масової інформації; приділяти увагу етичним сторонам інформаційного суспільства; а також заохочувати міжнародне і регіональне співробітництво. Це – ключові принципи побудови відкритого для всіх інформаційного суспільства, розроблені в Женевській Декларації принципів.

Також WSIS було визначено індикативні контрольні показники покращення можливостей підключення і доступу інформаційно-комунікаційних технологій для сприяння завданням Плану дій, яких слід досягнути до 2015 р. Ці контрольні показники можуть враховуватися при встановленні національних контрольних показників з урахуванням різних національних обставин:

- підключення до інформаційно-комунікаційних технологій сільських населених пунктів і створення громадських пунктів доступу;
- наукових і дослідних центрів, університетів, коледжів, шкіл; адаптація всіх програм початкових і середніх шкіл для вирішення завдань інформаційного суспільства;
- публічних бібліотек, культурних центрів, музеїв, поштових відділень і архівів;
- центрів охорони здоров'я і лікарень;
- усіх місцевих і центральних підрозділів державних органів та заснування веб-сайтів і адрес електронної пошти;
- забезпечення всього населення планети доступом до послуг телебачення і радіо;
- заохочення створення контенту і створення технічних умов для полегшення присутності та використання в Інтернеті всіх мов світу;
- доступ більшої половини жителів планети до інформаційно-комунікаційних технологій.

Документи, прийняті WSIS, закликають світову спільноту будувати інформаційне суспільство, орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх, в якому кожен міг би створювати інформацію і знання, мати до них доступ, користуватися

і обмінюватися ними; спрямувати потенціал, закладений у знаннях та інформаційно-комунікаційних технологіях, на служіння розвитку; вирішувати нові завдання інформаційного суспільства на національному, регіональному і міжнародному рівнях.

Розроблення глобальних стратегій інформаційної політики і національних концепцій на основі доктрини цивілізаційного розвитку в умовах становлення інформаційного суспільства; сприяння забезпеченню доступу до інформації за допомогою міжнародного співробітництва з метою досягнення миру в усьому світі і загального добробуту людства визначена серед статутних завдань ЮНЕСКО. Політична місія організації зумовлюється її можливостями сприяти багатосторонньому діалогу між цивілізаціями, здатністю відобразити й урахувати розмаїття соціально-культурних, моральних та світоглядних традицій міжнародної спільноти, виступати, виходячи зі свого мандату, як універсальний міжнародний інтелектуальний центр для формування ідеології глобальної цивілізації та суспільства знань. Свобода слова має сенс тільки за наявності широкого спектра ЗМІ – газет, радіостанцій і телеканалів. Це основа Міжнародної програми розвитку комунікації, яка є документом, затвердженим рішенням Генеральної конференції ЮНЕСКО і націленим на розвиток ЗМІ в країнах, що розвиваються⁹⁴.

Значну роль у розвитку глобального інформаційного суспільства відіграють бібліотечні установи як з огляду на їх традиційно значний вплив у справі масового інформування, так і виходячи з їх здатності забезпечити доступ до сучасних інформаційних ресурсів практично всіх верств населення. Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ (IFLA) як міжнародна організація, яка представляє інтереси бібліотечних та інформаційних працівників, виступає як один з міжнародних гарантів вільного доступу до інформації. Зокрема, у Декларації про бібліотеки, інформаційні служби та інтелектуальну свободу (Глазго, 2002 р.) IFLA заявляє, що відданість інтелектуальній свободі – основна відповідальність бібліотечної професії в усьому світі, що виражається в кодексах етики та реалізується на практиці.

Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ підтверджує, що:

- бібліотеки та інформаційні служби надають доступ до інформації, ідей і творів у будь-якому форматі, незалежно від кордонів. Вони слугують брамами

⁹⁴ Жукова В. Інформаційна політика ЮНЕСКО у XXI ст. // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Вип. 50. – Ч. I. – 2004. – С. 149–151.

до знань, думки та культури, пропонуючи суттєву підтримку незалежному прийняттю рішень, розвитку культури, дослідженням і навчанню протягом життя індивідуумам і групам;

- бібліотеки та інформаційні служби роблять внесок у розвиток та підтримку інтелектуальної свободи та допомагають охороняти демократичні цінності та загальні громадянські права. Як наслідок, вони забезпечують своїм користувачам доступ до релевантних ресурсів і послуг без обмежень і протидіють будь-яким проявам цензури;

- бібліотеки та інформаційні служби будуть придбавати, зберігати та забезпечувати доступ до найширшого розмаїття матеріалів, що віддзеркалюють плюралізм і різноманітність суспільства. Відбір і організація доступу до бібліотечних матеріалів і послуг повинні визначатися професійними міркуваннями, а не політичними, моральними та релігійними поглядами;

- бібліотеки та інформаційні служби забезпечуватимуть рівну доступність матеріалів, приміщень і послуг для всіх користувачів. Не повинно бути дискримінації з огляду на будь-що, включно з расовим, національним чи етнічним походженням, статтю або сексуальними вподобаннями, віком, фізичною неспроможністю, релігією або політичними поглядами;

- бібліотеки та інформаційні служби будуть захищати права кожного користувача на приватність і конфіденційність інформації, знайденої або отриманої, та ресурсів, з яких вона взята, позичена, придбана або передана⁹⁵.

Маніфест про Інтернет, прийнятий Сесією Ради IFLA 23 серпня 2002 р. проголошує, що вільний доступ до інформації, незалежно від форм її передачі та державних кордонів – головна відповідальність бібліотечної та інформаційної професії. У Маніфесті підкреслюється, що бібліотеки та інформаційні служби, будучи «брамами до Інтернету», пропонують зручне середовище, рекомендації та допомогу, чи просто точки доступу до Інтернету, стають механізмом для подолання бар'єрів, що існують через різницю у можливостях користування ресурсами, технологіями та навчанням. Забезпечення громадськості доступу до якісної інформації та засобів комунікації надається бібліотеками через:

⁹⁵ Декларация про бібліотеки, інформаційні служби та інтелектуальну свободу, прийнята в Глазго (2002 р.) // Українська бібліотечна асоціація / Документи ІФЛА. – Режим доступу: <http://ula.org.ua/index.php?id=276>.

- допомогу користувачам в опануванні необхідних навичок;
- створення відповідних умов, щоб вільно та конфіденційно користуватися інформаційними ресурсами за вибором читача;
- навчання користувачів правилам ефективного використання Інтернету та електронних ресурсів;
- популяризацію та організацію відповідального використання інформації з мережі всіма своїми користувачами, включаючи дітей та юнацтво.
- IFLA наголошує, що, як й інші основні види обслуговування, доступ до Інтернету в бібліотеках та інформаційних службах повинен бути безкоштовним ⁹⁶.

Отже, вплив міжнародних спеціалізованих та неурядових організацій на формування і реалізацію міжнародної інформаційної політики обумовлюється логікою глобалізації міжнародних відносин, впливом глобальних комунікаційних процесів на взаємодію державних утворень і суспільних структур.

Таким чином, сьогодні розвиток інформаційних процесів має глобальний характер, а в міжнародних програмах декларуються приблизно однакові положення, проте кожна країна світу визначає власний шлях переходу до інформаційного суспільства, який у різних формах та все ж потребує активного державного втручання.

Державне регулювання процесів формування інформаційного суспільства в нових умовах сучасного розвитку передбачає заохочення конкуренції, боротьбу з монополізмом; забезпечення доступу до інформації й інформаційних ресурсів для всього населення; дотримання свободи слова; захист інтересів національних меншин та підлітків у інформаційній сфері; збереження національної культурної спадщини, мови, протистояння культурній експансії інших країн; забезпечення інформаційної безпеки; охорону інтелектуальної власності; боротьбу з кіберзлочинами; впровадження електронного уряду; надання електронних послуг громадянам і підприємцям; правове регулювання мережі Інтернет.

Вітчизняні вчені констатують: нині в Україні немає єдиного законодавства та нормативно-правової бази щодо становлення в державі основ інформаційного суспільства, яке комплексно відображало б зміни в суспільному житті під впливом розвитку технологій і мереж. Багато техніко-технологічних елементів, які стосуються сфери інформаційного права, продовжують діяти поза правовим полем,

⁹⁶ Маніфест IFLA про Інтернет. – Режим доступу: <http://archive.ifla.org/III/misc/im-ua.pdf>.

що не тільки стримує їх удосконалення, а й негативно впливає на загальне соціально-економічне становище в країні.

Враховуючи пріоритетні аспекти зарубіжного досвіду формування інформаційного суспільства (поєднання загальнонародського і національного, сприяння традиційному та інноваційному, взаємодія державного і приватного), можна виділити основні напрями інформаційної державної політики:

- формування та захист державних інформаційних ресурсів;
- забезпечення трансформації в національний інформаційний ресурс результатів ініціативної творчої діяльності громадян України;
- створення умов для оперативного, ефективного інформаційного забезпечення громадян, органів державної влади та управління, органів місцевого самоврядування, організацій, підприємств, громадських об'єднань на основі державних інформаційних ресурсів;
- створення та розвиток державних, галузевих і регіональних систем та мереж, що експлуатують інформаційні ресурси, забезпечення їх сумісності та взаємодії в єдиному інформаційному просторі України;
- сприяння формуванню ринку інформаційних ресурсів, послуг, інформаційних систем, технологій, засобів їх забезпечення;
- забезпечення умов для розвитку й захисту всіх форм власності на інформаційні ресурси;
- формування та здійснення єдиної науково-технологічної та промислової політики у сфері національних інформаційних ресурсів з урахуванням сучасного світового рівня розвитку інформаційних технологій;
- підтримка проектів та програм формування інформаційних ресурсів, міжнародного обміну інформацією.

Водночас інформаційна політика повинна відповідати необхідності задоволення нагальних потреб нейтралізації якісно нових викликів негативних впливів глобального інформаційного простору на суспільство у стадії його становлення, формування його інформаційного суверенітету. Важливим є створення передумов для максимальної відповідності інформаційної стратегії держави в міжнародному вимірі її національним інтересам. Дедалі більшої гостроти при цьому з огляду на загрозу можливої інформаційної уніфікації набуває об'єктивна потреба законодавчого оформлення різних аспектів проблеми забезпечення інформаційного суверенітету України. Необхідна правова основа при цьому має регламентувати процеси формування, зберігання та використання

суверенних інформаційних ресурсів, регулювати діяльність відповідних суспільних механізмів, відповідним чином впливати на функціонування соціальних інформаційних комунікацій, забезпечувати реалізацію права на інформацію для всіх категорій користувачів.

Як засіб протидії загрозливим інформаційним зовнішньополітичним стратегіям доцільно створити український зовнішньополітичний інформаційний ресурс, спроможний ефективно впливати на певні цільові аудиторії поза межами країни. На противагу негативним інформаційним стратегіям необхідні рішучі дії органів державного урядування, підтримані позицією активної частини громадськості, щодо перехоплення ініціативи стосовно висвітлення ситуації та вжиття заходів з подолання криз. Зменшення дієвості та дезавування спрямованих проти України інформаційних акцій передбачає також зміну тематизації задіяних у випадку кризових явищ сценаріїв, створення та функціонування централізованої системи антидифамації та представлення власної позиції⁹⁷.

Необхідно створити в Україні належні умови для розвитку індустрії програмного забезпечення (насамперед ідеться про податкові пільги для підприємств із розробки програмного забезпечення – цим шляхом ідуть Росія, Ірландія, Ізраїль, інші держави), що дасть змогу зменшити вплив інтелектуального капіталу за кордон і створити передумови для розвитку, збереження та ефективного використання кадрового потенціалу в галузі інформаційних і комунікаційних технологій.

Нарешті, до інформаційної безпеки слід віднести й забезпечення права фізичних і юридичних осіб, усього населення своєчасно отримувати повну інформацію. Реалізація права на доступ до інформації з різних джерел можлива тільки за розвинутої інформаційної інфраструктури. Під нею треба розуміти єдність таких систем: виробництва й доставки інформаційних продуктів до споживача; виробництво засобів виробництва інформаційних продуктів та їх доставки; виробництво інформаційних технологій; накопичення та зберігання інформаційних продуктів, сервісного обслуговування та підготовки кадрів⁹⁸.

Важливо сприяти розвитку українського сегмента Інтернету як визначального

⁹⁷ *Варивода Я. О.* Інформаційне супроводження зовнішньополітичних рішень // Інформаційно-аналітична діяльність у міжнародних відносинах: матеріали наук.-практ. конф., ч. 2. – Хмельницький : ТУП, 2003. – С. 3–7.

⁹⁸ *Баранов А.* Информационный суверенитет или информационная безопасность? // Національна безпека і оборона. – 2001. – № 1. – С. 73.

засобу сучасного суспільно-політичного впливу на масову свідомість. На інформаційному ринку України загалом держава має проводити послідовну антимонопольну політику з метою недопущення завищених цін, їх зниження, а також поліпшення якості інформаційних послуг. У державній інформаційній політиці необхідно приділити увагу подоланню дуже нерівномірного розподілення території України інформаційних ресурсів та їхніх споживачів. Особливої уваги заслуговує сприяння подоланню нерівності в розповсюдженні Інтернету.

Важливою складовою участі держави в сучасному глобалізованому світі є її адекватне інформаційне представлення, здатність до наповнення власного інформаційного поля, а також до продукування експортного інформаційного продукту.

Ефективний захист національного інформаційного простору здійснюється через виробництво власного продукту та просування його на ринку: захист і підготовку споживачів до сприйняття інформації через особливості освіти, рекламні та пропагандистські кампанії: створення неповторних зразків культурної поведінки; встановлення законних підстав, на яких певна інформація не може бути допущена до обігу в національному інформаційному просторі; створення державного режиму сприяння на ринку тому продукту, який відповідає цілям і завданням національних програм.

Відтак, державна інформаційна політика має стати інструментом збереження і вдосконалення ціннісно-моральних імперативів українського суспільства, чинником реалізації державних стратегій європейської та глобальної інтеграції.

Україна має необхідний історичний та сучасний досвід для активної участі в глобальних інформаційних процесах сьогодення: високий інтелектуальний потенціал, значну мережу академічних інститутів і науково-дослідних центрів (лише в системі НАНУ 174 науково-дослідні інститути, де працюють 28 тис. учених), понад 300 вищих навчальних закладів (з них 37 зі статусом національних), інших дослідницьких та академічних установ. Таким чином, науковий потенціал України на сьогодні здатен забезпечити інформаційний суверенітет в умовах зростаючих глобальних викликів, сприяти його розвитку, творенню, впорядкуванню та належному представленню у світовій мережі вітчизняних інформаційних ресурсів. До найефективніших механізмів їх представлення в глобальному інформаційному просторі на сьогодні належать світові та регіональні електронні бібліотеки, що акумулюють електронні ресурси, поєднані загальною ідеологією структуризації і доступу.

Колекції національних бібліотек європейських країн стали базою для створення у 2005 р. єдиного пошукового порталу – Європейська бібліотека (The European Library, <http://www.theeuropeanlibrary.org>). Ініціатором цього некомерційного проекту виступила CENL–Конференція директорів національних бібліотек Європи. Європейська бібліотека – це безкоштовний сервіс, що пропонує доступ до ресурсів 48 національних бібліотек Європи. Через єдиний центральний інтерфейс надається можливість пошуку в понад 300 каталогах та цифрових колекціях 35 мовами.

Україна долучилася до проекту у 2008 р. На сьогодні ресурси Національної бібліотеки України представлено в Європейській бібліотеці двома колекціями: «Реферативною базою даних української наукової літератури» (у режимі віддаленого доступу – багатомовний опис колекції на порталі та її постійна адреса на сайті НБУВ) та «Повнотекстовою базою даних української наукової літератури» (основну частину становлять автореферати дисертацій, повністю інтегровані до порталу і доступні для пошуку серед інших колекцій повноправних учасників Європейської бібліотеки). На порталі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського встановлено міні-бокс – пошукове вікно швидкого пошуку у Європейській бібліотеці⁹⁹.

Перспективним напрямом розвитку інформаційного співробітництва має стати входження НБУВ та ряду інших провідних бібліотек України у Світову цифрову бібліотеку – World Digital Library (WDL, <http://www.wdl.org>), що розпочала функціонування у 2009 р. Цей некомерційний проект створений з метою вільного та безперешкодного представлення через Інтернет у багатомовному форматі кращих зразків культурної спадщини людства, що цілісно презентують історію цивілізації (рукописи, рідкісні та цінні видання, мапи, картини, фільми, фотографії, музичні записи, музейні та архівні об'єкти тощо). Бібліотека працює на семи мовах (англійська, французька, арабська, китайська, російська, португальська та іспанська), однак віртуальні експонати в ній представлені 40 мовами. Учасниками проекту є понад 80 інституцій (бібліотеки, архіви, музеї, наукові установи) з 55 країн світу. Участь у даному проекті є перспективною для представлення національних суверенних інф-

⁹⁹ Яковлева Ю. В. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського на шляху до Європейської бібліотеки // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: практ. конф., Київ, 25–27 трав. 2010 р. – К., 2010. – С. 166–168.

ормаційних ресурсів у глобальній системі документальних комунікацій.

Україна у Світовій цифровій бібліотеці (World Digital Library) представлена 22 об'єктами (http://www.wdl.org/ru/search/gallery?q1_rus&a=-8000&b=20-10&c=UA). Однак усі вони надані до WDL не українськими інституціями: Бібліотекою Конгресу США, Російською національною бібліотекою та Російською державною бібліотекою. Якщо представлення України у WDL за кількісними показниками може бути визнане для початкового етапу достойним (у першій двадцятці), то змістовне не може бути прийнятним: територія України представлена інформацією XIX ст.: губерніями Російської імперії на листівках з «Набору географічних карток Російської Імперії» та світлинами початку XX ст. С. М. Прокудіна-Горського. Крім того, у Світовій бібліотеці представлена одна з перших карт України Гійома Ле Вассера де Боплана та книга «Сибір і переселенці» Харківського товариства грамотності (1892 р.)

У зв'язку з цим у категорію першочергових завдань на сьогодні входить представлення Україною власних цифрових об'єктів у цьому проекті, належне представлення української історії та культури у світовому інформаційному просторі, захист та зміцнення інформаційного суверенітету держави у вимірах сьогодення.

Реалізації цього завдання мають сприяти результати генеральної зустрічі учасників проекту, до участі в якій були запрошені представники національних бібліотек країн світу (Вашингтон, червень 2010 р.). Україна була представлена чотирма бібліотеками: Національною бібліотекою України імені В.І.Вернадського, Львівською національною бібліотекою ім. В. Стефаника НАН України, Національною парламентською бібліотекою України та Науковою бібліотекою Національного університету «Києво-Могилянська академія»¹⁰⁰. Українські бібліотеки-учасниці проекту ініціювали створення Національного координаційного комітету з представлення України у Світовій цифровій бібліотеці. Для вступу до проекту вони вже надіслали офіційну заяву з описом матеріалів, цифрові копії яких готові для передавання до проекту. Для ефективної участі в даному суспільно значущому для України проекті його учасники мають виробити єдину стратегію, критерії відбору документів до Світової цифрової бібліотеки. У зв'язку з цим національні інтереси в цій сфері діяльності мають

¹⁰⁰ Ярошенко Т. Україна у Світовій цифровій бібліотеці: будуємо глобальне партнерство // Бібл. форум України. – 2010. – № 3 (29). – С. 29–30.

гармонійно поєднуватися з переліками документів, що становлять культурну спадщину людства – проекту ЮНЕСКО «Пам'ять світу» та «Порадником щодо відбору матеріалів до Світової Цифрової бібліотеки»¹⁰¹, який, зокрема, узагальнює філософію відбору. Ця робота потребує поширення інформації про проект та залучення інших провідних бібліотечних, музейних, архівних установ України; залучення фінансування (державного та коштів спонсорів і грантів) для участі культурних та наукових інституцій у проекті.

Отже, належне представлення України в міжнародній системі документальних комунікацій потребує:

- розроблення інформаційно-пошукових систем, програмного забезпечення для довготермінового запам'ятовування порядку зберігання, пошуку і надання користувачам необхідної інформації;

- удосконалення засобів ефективного представлення в глобальному інформаційному просторі наукових установ – належного інформаційного наповнення, оперативного оновлення, забезпечення представлення інформаційних продуктів основними мовами міжнародного спілкування;

- створення національної бази даних про українську науку з потужною пошуковою системою як національного аналогу і водночас доповнення до Web of Science;

- організації ефективної інформаційної безпеки, розвитку системи національних інформаційних ресурсів як складової загальноцивілізаційного інформаційного базису розвитку людства.

¹⁰¹ World Digital Library Content Selection Guidelines. – Mode of access: <http://project.wdl.org/standards/contentguidelines.html>.

VIII. ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ І РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ

Інформаційний суверенітет тісно пов'язаний з інформаційною базою, що є основою функціонування і розвитку відповідної соціальної структури. Прицьомуним окреслюється лише та частина інформаційного ресурсу із загальних обсягів у базі, що є обов'язковою і необхідною для існування даної структури і розвивається відповідно до сформованої традицією її еволюції. З огляду на це згадана структура докладає всіх зусиль, використовує наявні в її розпорядженні інструменти впливу для контролю життєво необхідної інформації, її збереження і розвитку, виступаючи в суспільстві як суверен цієї інформації. У процесі еволюції суверенні для даної соціальної структури масиви інформації в основі своїй характеризуються стабільністю і частково можуть оновлюватись чи вилучатись із загальних обсягів лише відповідно до змін у процесі розвитку самих структур-суверенів.

У структуру соціальних інформаційних баз, крім інформації, окресленої суверенними потребами, входить також інша частина інформаційного ресурсу, що виконує обслуговуючу роль і є спільною для всіх соціальних структур, усього суспільства. Суверени не претендують на повний контроль над нею і використовують лише відповідно до потреб. Зміни у змісті і структурі цієї інформації перебувають у відповідності до потреб загальносуспільних перетворень і жорстко не ув'язуються з еволюцією окремих соціальних структур.

Порівняно з інформацією загальної значущості суверенна частина ресурсів соціальних інформаційних баз змінюється саме під впливом викликів, що обумовлюють еволюцію суверена. Обмежені суверенітетом інформаційні масиви (у масштабах держави, нації – це надбання багатьох попередніх поколінь, наявний уже доробок покоління нинішнього) відіграють суттєву еталонну, стабілізуючу роль, забезпечують спадкоємність напрацьованих традицій,

духовно-ціннісних орієнтирів у сфері інфотворення. Під вплив суверенного контролю, таким чином, підпадає частина нової інформації, що потрібна для існування та розвитку відповідної соціальної структури і виводиться з-під контролю та частина інформації, яка втрачає для неї цінність (як, наприклад, система правових актів союзної держави, що діяла на початку створення СНД у регулюванні взаємовідносин між незалежними державами і поступово втрачала свою відповідність реаліям постсоціалістичної дійсності).

Наявність багаторівневої системи необхідних для розвитку держави, нації всіх елементів сучасної складної соціальної структури суверенних інформаційних ресурсів, що у своїй сукупності становлять інформаційний суверенітет українського суспільства, є показником його гармонійного розвитку і життєздатності. У нинішньому швидкоплинному за подіями і ситуаціями світі ефективність інформаційного суверенітету вимірюється якістю контролю, постійного коригування масивів контрольованих інформаційних ресурсів. Це, у свою чергу, пов'язано з дієвістю функціонування механізмів оновлення інформації баз соціальних структур та захисту суверенної частини ресурсів від несанкціонованих впливів.

Низький рівень дієвості цих механізмів обумовлює:

– по-перше, звуження впливу суверенних інформаційних ресурсів на розвиток соціальних структур при недостатньому їх оновленні актуальними продуктами інфотворення, що негативно впливає на процес розвитку цих структур;

– по-друге, затримка з виведення із суверенних масивів інформації застарілої, тієї, що втратила актуальність для розвитку, стала надлишковою, знижує якість інформаційного впливу на структуру-суверен, негативно відбивається на стійкості соціальних структур у загальносуспільних взаємовпливах;

– по-третє, недостатня організація захисту суверенних інформаційних ресурсів в умовах активізації сучасних інформаційних взаємовпливів призводить до несанкціонованого введення в суспільний обіг специфічної для даної ситуації структури (у тому числі конфіденційної, таємної) інформації, що відображає характерні для неї джерела й особливості розвитку, забезпечує конкурентоспроможність у сучасному світі, а також створює можливості для введення у сферу суверенних інформаційних ресурсів чужорідної або ж просто шкідливої інформації, що обумовлює можливість руйнування цих структур. Одним з найбільш наочних прикладів активізації таких процесів є вплив сучасної масової культури на розвиток національних культур в умовах глобалізації. Характерна для сучасності глобальна інформаційна експансія також дуже помітно впливає

на суверенні інформаційні ресурси на рівні насамперед державному, уніфікуючи їх в інтересах ТНК та провідних у сучасному процесі інформатизації держав.

І в першому, і в другому з наведених найбільш наочних прикладів причиною сучасної інформаційної експансії дослідники вважають насамперед беззаперечну техніко-технологічну перевагу західної інформаційної інфраструктури над можливостями збереження, використання, виробництва суверенних інформаційних ресурсів у країнах, що потрапили під потужні глобальні інформаційні впливи.

Однак сьогодні стає дедалі зрозумілішим, що техніко-технологічний, а також пов'язаний з ним економічний фактори впливу не є вичерпними, хоча і дуже важливими, факторами впливу забезпечення гегемонії над процесом розвитку суверенних інформаційних ресурсів у країнах третього світу, над їх інформаційним суверенітетом. Ця обставина викликала стурбованість і була вперше помічена дослідниками США, держави – найбільш активного глобалізатора. Вони першими звернули увагу на те, що в рамках розвитку глобального інформаційного простору, налагодження ефективного функціонування мережових комунікацій зазнають зростаючого впливу суверенні масиви інформації всіх держав, і в тому числі – сучасних держав-лідерів ¹⁰².

У даному випадку йдеться не так про техніко-технологічні аспекти впливу (хоча науково-технологічний прогрес за межами США може забезпечувати і такого ряду виклики), а про впливи на рівні змістовному: проникнення в масиви суверенної інформації чужорідної для них інформації з не завжди очікуваними наслідками для соціального розвитку в майбутньому. Останнім часом така тенденція на прикладі США стає дедалі більш помітною у сфері релігійній.

Сказане вище дає підстави для думки про те, що сучасний науково-технічний прогрес не забезпечує надійного захисту суверенних масивів інформації від зовнішніх впливів навіть за умови високого рівня економічного, техніко-технологічного розвитку, забезпеченого суспільством. Більше того, з розвитком глобального інформаційного простору, процесів інформатизації в усьому світі суверенні масиви інформації ставатимуть дедалі більш вразливими до зовнішніх впливів, традиційні уявлення про забезпечення інформаційного суверенітету ставатимуть дедалі менш ефективними в їх практичній реалізації.

¹⁰² *Johnson D. Democratic Values and the Internet // Internet Ethics / edited by D. Langford. Houndmills ets.: Macmillan press. – 2000. – P. 191–192.*

Можна навіть стверджувати, що з розвитком сучасних інформаційних комунікацій, інформаційних технологій суверенні інформаційні масиви без спеціальних заходів захисту набувають такої вразливості, що на них може впливати будь-яка інформація за межами баз їхнього розміщення.

З розвитком глобального інформаційного простору, процесів глобальної інформатизації, соціальних інформаційних комунікацій, з одного боку, і демократизації суспільства, що охоплює дедалі більше регіонів земної кулі, диференціє суспільство – з іншого, проблема забезпечення інформаційного суверенітету народів і держав набуває зростаючого значення. Лише її успішна реалізація може забезпечити відвернення загрози всесвітньої уніфікації, тобто глухого шляху розвитку нашої цивілізації.

Високі темпи еволюції суспільства, характерні для сучасності, потребують швидкого вирішення даної проблеми. Практика інформаційної діяльності сьогодні дає підстави стверджувати про наявність реальних можливостей для її вирішення. При цьому, однак, забезпечення ефективного інформаційного суверенітету в наш час може бути здійснено при дотриманні певних умов. Однією з найважливіших серед них є зростання соціальної активності членів даної спільноти на основі розвитку соціальної самосвідомості, патріотизму, підвищення рівня значущості змісту суверенних ресурсів для членів певної людської спільноти, активного включення в процес їх використання відповідно до викликів часу.

Своєчасний процес оновлення суверенних інформаційних ресурсів і включення їх потенціалу у вирішення загальносуспільних, загальнонаціональних проблем – ще одна важлива умова дотримання суверенітету в інформаційній сфері на всіх рівнях соціальної ієрархії.

І, нарешті, третя умова пов'язана з комплексним залученням всіх засобів нейтралізації зовнішніх для інформаційного суверенітету загроз як для змістовного наповнення суверенних масивів інформації, так і для механізмів дотримання інформаційного суверенітету.

Дотримання останньої умови пов'язане з особливою складністю, оскільки за своєю суттю пов'язане з формуванням нового просторового мислення, що відповідає інформаційному етапу розвитку людства. Характерною його особливістю має бути оперативне освоєння нових і нових здобутків науково-технічного прогресу, засвоєння їх наслідків, можливостей для розвитку суспільної свідомості і використання цього розвитку для забезпечення і зміцнення

інформаційного суверенітету. Тільки реалізація цих вимог нейтралізує наявні загрози інформаційному суверенітету на всіх рівнях його існування в сучасних умовах. Практика інформаційної діяльності протягом останніх десятиріч показує, що такі загрози насамперед пов'язані:

- із можливістю порушення змістовної цілісності, недостатнього забезпечення необхідної вичерпності суверенних масивів інформації в структурі соціальних інформаційних баз для існування і розвитку держави, нації, всіх необхідних соціальних складових сучасного суспільства;

- із можливістю порушення організаційної структури дотримання і розвитку інформаційного суверенітету;

- із відсталістю в процесі розвитку інформаційних технологій, призначених для обслуговування суверенних масивів інформації, а також технологій забезпечення і розвитку інформаційного суверенітету;

- із зниженням значення інформаційного ресурсу ЗМІ як джерела оновлення суверенних інформаційних ресурсів у зв'язку із зниженням якості відображення державних, національних інтересів, можливим послабленням їх значення в об'єктивному, оперативному інформуванні суспільства про найбільш значущі для нього події, у зв'язку із зниженням якості інформаційної діяльності, ослабленням суспільної ролі в утвердженні духовно-ціннісних орієнтирів сучасної України;

- із відставанням правової бази забезпечення інформаційного суверенітету від об'єктивних умов його реалізації;

- із порушенням основ збереження балансу вітчизняних (державних, національних) інтересів у міжнародному інформаційному співробітництві.

Порушення змістовної цілісності, її звуження в суверенних масивах інформації призводить до порушення стійкості соціальних структур сучасного суспільства в процесі його еволюції. Це характерно насамперед для тих його складових, що перейшли в сучасність із соціалістичного минулого, зазнавши певної трансформації, певних якісних змін. Найбільш наочно цей процес можна спостерігати на прикладі управлінських структур, громадських організацій, наукових установ та ін. Сама їх суспільна роль, зміст діяльності зазнали серйозних змін. І вимоги суспільства до таких структур далеко не повністю узгоджуються зі змістом тієї інформаційної бази, що була основою функціонування даних структур у минулому. Значна частина інформаційного ресурсу соціалістичного періоду функціонування таких структур

вже втратила свою актуальність і навіть більше – увійшла у суперечності із сучасними потребами.

При недостатньому оновленні інформаційних баз і, особливо, суверенної частини інформації в них втрачається стійкість даних структур у суспільстві, що проявляється в зниженні ефективності їх функціонування і, у кінцевому підсумку, у зменшенні суспільної затребуваності цього функціонування. Недостатня вмотивованість формування нових соціальних структур суспільства, недостатнє, виходячи з потреб відповідної діяльності, інформаційне забезпечення інформаційних баз необхідною інформацією, слабке входження в систему сучасних соціальних комунікацій також призводить до аналогічних результатів. Нові соціальні структури в такому випадку не виконують до кінця затребуваних суспільством функцій, об'єктивно ослаблюючи його в процесі сучасного розвитку.

Варто зауважити, що в суверенні масиви інформації, до змісту всієї системи сучасних соціальних інформаційних баз тією чи іншою мірою мають входити (у співвідношенні часткового до цілого) також ресурси, що відображають духовно-ціннісні орієнтири, загальносуспільні цілі, перспективи розвитку. Такі складові у своїй загальносуспільній сутності відображають інформаційну базу існування і розвитку держави, нації, всієї системи соціальних структур, що становлять ту чи іншу суспільну єдність у сучасному світі, є основою для виховання патріотизму, національної самоідентифікації, самосвідомості, відповідного позиціонування в міжнародних відносинах. У зв'язку з цим треба зазначити, що в Україні протягом майже двох десятиліть розбудови державності, формування нового суспільства не вдалося добитися переконливих результатів в утвердженні загальносуспільних ідеалів, чітко визначеної, зрозумілої широкому загалу громадян стратегії розвитку, що могло стати основою формування інформаційного ресурсу забезпечення розвитку українського суспільства в умовах сьогодення.

У суспільній свідомості народу сучасної України, а отже, і в суверенних інформаційних ресурсах, ще свого місця не знайшло глибоке усвідомлення важливості й значення системи духовно-ціннісних орієнтирів, відповідної сучасному рівню розвитку. Інформаційні ресурси українського народу при цьому у своїй структурі зберігають цінну, освячену багатовіковою традицією інформацію. Однак вона використовується недостатньо. Усвідомлення такого використання слабо пов'язане з потребами сьогодення. На процес викорис-

тання духовних надбань минулих поколінь висувують свої претензії вузькі групи самовисувачів, які обґрунтовують своє виключне право на трактування і використання цих надбань особливою духовною близькістю, нерідко етнічною, і цим, об'єктивно, не сприяють поширенню загальнонародних духовних традицій у сучасному соціумі.

Ще однією істотною причиною неефективності використання інформаційних надбань минулого є недостатнє оновлення суверенних інформаційних ресурсів, пов'язаних із національною традицією забезпечення всіх напрямів розвитку українського суспільства, слабке ув'язування їх із проблематикою сьогодення. Ці ресурси сьогодні у зв'язку із слабо вираженою суспільною затребуваністю недостатньо поповнюються джерелами національного інфотворення:

– результатами вітчизняної наукової діяльності, зокрема – у гуманітарній сфері; культурного будівництва в умовах розвитку сучасного українського суспільства;

– продукцією мережі інформаційно-аналітичних центрів, що відповідно до закономірностей становлення інформаційного суспільства швидко розвиваються в Україні як спеціальні структури освоєння продукції зростаючого інформаційного виробництва;

– інформаційною продукцією всіх інших джерел інфотворення в Україні, враховуючи відповідні підрозділи управлінських структур, економічних, громадських організацій, а також системи ЗМІ. Серйозною проблемою, що в перспективі набуває дедалі більшої гостроти, є дуже слабке наповнення українського інформаційного простору потрібною суспільству для розвитку, відповідним чином адаптованою інформацією глобального інформаційного простору. Слабке використання цього перспективного джерела інформації в Україні робить її дедалі більш вразливою порівняно з державами, що більш активніше користуються цим ресурсом, задовольняючи суспільні потреби в тих сферах діяльності, де власна інформація не відповідає сучасним завданням розвитку.

Суттєві загрози дотриманню оптимального для розвитку суспільства інформаційного суверенітету пов'язані також із недостатньою ефективністю організаційної діяльності, пов'язаної з процесом оновлення суспільно значущих ресурсів інформації і їх використанням.

Найбільш актуальними серед цієї групи загроз в умовах інформатизації українського суспільства є такі:

а) недостатня підтримка державою наукових, науково-прикладних досліджень

у напрямі збереження і використання суверенних масивів інформації, обладнання центрів збереження інформаційних ресурсів (спеціальних, а також достатньої кількості бібліотечних, архівних, музичних установ) необхідним устаткуванням для збереження наявних інформаційних ресурсів на всіх носіях, а також, що дуже важливо, забезпечення довгострокового зберігання електронної інформації, розроблення методик ефективного входження центрів концентрації суспільних інформаційних ресурсів у сучасну систему соціальних інформаційних комунікацій і забезпечення дієвих механізмів оновлення ресурсів соціальних інформаційних баз українського суспільства;

б) недостатня ефективність використання національних інформаційних ресурсів у суспільному розвитку у зв'язку з розрізненістю центрів зберігання інформації, слабкою міжбібліотечною координацією, що утруднює використання наявних ресурсів, призводить до паралелізму під час комплектування новими ресурсами, не дає можливості представлення національних інформаційних ресурсів у всій повноті і потужності як повноправного суб'єкта глобального інформаційного простору;

в) недостатня робота із забезпечення розвитку дистантних форм інформаційного обслуговування і, особливо, електронними інформаційними ресурсами всіх категорій користувачів. Це, у свою чергу, обумовлює:

- недостатній доступ користувачів до інформаційних ресурсів, що суперечить умовам розвитку і вдосконалення процесу інформатизації;
- недостатню ефективність використання наявних інформаційних ресурсів, що негативно впливає на весь процес суспільного розвитку;
- негативний вплив на процеси національного інформаційного виробництва, що є важливою умовою суспільного розвитку на його інформаційному етапі;

г) недостатня увага до вирішення суспільно значущої проблеми – підготовки кадрів інформаційних працівників для задоволення потреб сучасної інформатизації, вирішення кадрового питання в процесі подальшого розподілу трудових ресурсів, нового розподілу у сфері праці прийдешнього інформаційного суспільства.

Загрози інформаційному суверенітету у зв'язку з відставанням техніко-технологічної бази інформаційної діяльності виникають під впливом інших обставин:

- відставання в розробці і впровадженні нової техніки, програмних продуктів, інформаційних технологій та недостатність забезпечення у зв'язку з цим ефективного функціонування інформаційної основи розвитку суспільства,

необхідного для цього рівня розвитку інформаційного суверенітету;

– повільне впровадження новітніх зарубіжних техніко-технологічних здобутків у процес інформатизації в Україні, використання їх без необхідної в інтересах українського суспільства адаптації, що негативно впливає на вітчизняний інформаційний суверенітет;

– недостатня участь у міжнародному інформаційному співробітництві, що на сьогодні є важливим стимулом розвитку науково-технічного прогресу, сприяє піднесенню технологічного рівня вітчизняної інформаційної діяльності до потреб сучасності, до забезпечення відповідної перспективи на майбутнє.

Загроза техніко-технологічного відставання інформаційної сфери існування українського суспільства зумовлює загрози інформаційного суверенітету під впливом цілого ряду негативних чинників. Серед них на сьогодні найбільш відчутною є, як правило, заснована на нових технологічних рішеннях комп'ютерна злочинність, комп'ютерний тероризм, несанкціоноване проникнення в суверенні масиви інформації, що становлять державну та іншу передбачену законом таємницю, інтелектуальну власність соціальних структур, окремих членів суспільства, а також інформацію, що є власністю держави чи спрямована на забезпечення потреб та інтересів українського суспільства. Як показує міжнародна практика, реальними на сьогодні є також загрози, пов'язані зі спробами введення в суверенні інформаційні масиви недостовірної, руйнівної для них інформації.

Негативним фактором є також неефективне використання інструментів захисту інформаційного суверенітету при поповненні відповідних суверенних масивів інформації новими надходженнями через канали всіх видів ЗМІ: друкованих, електронних, а також тих у їхньому складі, що набувають у процесі свого розвитку самобутності і виокремлюються як інтернет-ЗМІ. Враховуючи ту обставину, що під впливом процесів демократизації, розвитку інформаційних запитів членів суспільства, палітра всіх видів ЗМІ постійно розширюється, це ускладнює роботу із захисту інформаційного суверенітету. Інструменти цього захисту мають бути також різноманітними, адекватними зарозам і забезпечувати необхідний результат свого впливу.

Необхідно однак зауважити, що на сьогодні, порівняно з розвитком сучасних ЗМІ, інструменти захисту інформаційного суверенітету розвиваються слабо. Більше того, зацікавлені в їх нейтралізації сили і українського, і зарубіжного походження під прикриттям боротьби за свободу слова (дуже вразливої для

громадської думки на Заході теми і невід'ємного показника західної демократії) ведуть постійну боротьбу проти будь-яких намагань відстоювати державні, національні інтереси в розвитку інформаційного простору ЗМІ.

Викликає занепокоєння той факт, що в громадській думці українського суспільства така ситуація не знаходить належного розуміння, оскільки роз'яснення наших суспільних інтересів у інформаційній сфері, їх тотожність змісту демократизації, роль сучасних ЗМІ в демократичному процесі, у розвитку українського суспільства, це роз'яснення є епізодичним і малоефективним.

Наявна ситуація, коли зареєстровані в Україні зарубіжні ЗМІ приписують собі контрольні функції, оголошують самі себе «владною», не цікавлячись при цьому згодою на таку свою роль «підвладних», негативно впливає на збагачення суверенних для українського народу масивів інформації тими ресурсами, що мають надходити до них через ЗМІ. У той же час із позицій суверенних національних інтересів ці ресурси сьогодні відіграють особливе значення у зв'язку з фундаментальною перебудовою українського суспільства. Вони мають у своїй сукупності об'єктивно, збалансовано відображати закономірності перетворень, що відбуваються. Мають бути літописом самопочуття суспільства на складному етапі його розвитку, еволюції його самосвідомості, самоідентифікації в умовах глобальних перетворень.

З точки зору забезпечення інформаційного суверенітету саме наведені вище функції ЗМІ є найважливішими. Виключно наукова, науково-прикладна, навчальна, виховна, розважальна та будь-яка інша інформація у своєму популярному вигляді засобами масової інформації орієнтована на широку аудиторію користувачів, має для неї певне пізнавальне, виховне значення. При наповненні базових масивів інформації вона відіграє допоміжну роль разом з основною, що прямо сприяє суспільному розвитку і відображається в спеціальній літературі та спеціальних ЗМІ.

В умовах розвитку глобалізації, активізації впливів глобального інформаційного простору об'єктивно і збалансоване відображення розвитку суспільства засобами ЗМІ, наповнення ресурсів перебуває в площині стратегічних інтересів української держави і нації. Однак сьогодні можна констатувати, що сучасні українські ЗМІ у своїй сукупності не забезпечують необхідної збалансованості у відображенні суспільного життя. У їх спектрі нерівномірно представлені всі активні суб'єкти суспільного життя. Розвиток приватних ЗМІ призводить до втрати позицій в інформаційному просторі державних, а також

інших ЗМІ, що в організації своєї діяльності не спираються на кошти великих економічних структур. Реалізація цієї тенденції призводить до реального обмеження демократичних засад забезпечення свободи діяльності ЗМІ, звужує можливості Української держави в донесенні до громадян повною мірою змісту і результатів своєї діяльності. Останнім часом спостерігається постійна втрата позицій в інформаційному просторі України регіональних, обласних і місцевих друкованих ЗМІ. Відсутність ефективної концепції розвитку їх діяльності, відповідно, наявні матеріально-технічні, кадрові проблеми не дають можливості цим ЗМІ перейти на використання сучасних технологій і активно включатися в інформаційну діяльність, забезпечувати відображення особливостей регіонального розвитку в Україні.

Можна констатувати також, що в сучасних умовах не досить ефективними стали найважливіші інструменти забезпечення інформаційного суверенітету у сфері ЗМІ: аналітичні, організаційні, правові та технічні.

У сфері відповідного інфотворення неефективно проводиться робота із змістовного аналізу продукуваних інформаційних ресурсів. При цьому слабо враховуються державні, національні інтереси, потреби національного розвитку, необхідність висвітлення у ЗМІ процесів реалізації перспективних програм і планів суспільного розвитку.

Викликає занепокоєння якість використання на території Української держави української мови, а також рівень використання всіх інших мов, якими розмовляють наші громадяни. Рівень грамотності, словниковий запас у всіх видах спілкування, у тому числі і в переважній частині ЗМІ помітно знизився, престижність використання мови на сучасному літературному рівні не знаходить необхідної підтримки в суспільстві. Такий стан справ має місце, незважаючи на гучні демонстрації навколо мовного питання, характерні особливо в передвиборні періоди. Низька якість використання мовних можливостей у всіх видах спілкування негативно впливає на якість наповнення суверенних інформаційних ресурсів в Україні.

Оскільки процес забезпечення інформаційного суверенітету в сучасних умовах не визначається територіальним розмежуванням між державами, особливого значення набуває процес удосконалення системи організаційних заходів впливу на циркуляцію інформації, з урахуванням її сучасної технологічної специфіки. При цьому в певних ситуаціях складним інструментом впливу під час захисту інформаційного суверенітету може бути лише успішне використання

однотипних з об'єктом впливу технологій. Дієвість організаційних заходів, що забезпечують вплив на циркуляцію інформації і захист інформаційного суверенітету, визначається не в географічному, а в просторовому, об'ємному вимірі і окреслює межі реально існуючого суверенітету над інформаційними ресурсами і можливості його захисту. Продуктивність такого підходу особливо наочно бачиться з урахуванням розвитку інтернет-ЗМІ, зростаючою потужністю циркуляції всіх видів інформації в Інтернеті.

Необхідно підкреслити, що організаційні форми впливу на інформаційні процеси у справі забезпечення суверенітету забезпечують ефективність лише під час комплексного їх застосуванні. Можна констатувати, що елементи цього комплексу в українському суспільстві не повністю відповідають викликам сьогодення і, отже, сукупна їх дієвість також малоефективна.

Сказане вище найбільшою мірою стосується інформаційного виробництва в Україні, що має бути основним джерелом оновлення суверенних інформаційних ресурсів, ресурсів найпотрібніших у розвитку держави і суспільства. Невисока, порівняно з відповідними процесами в передових зарубіжних країнах, ефективність цього виробництва зумовлена недостатньо дієвою організацією запитів потенційних вітчизняних замовників інформації з науковими установами, інформаційно-аналітичними центрами різного призначення для інформаційного забезпечення процесу реалізації суспільно значущих планів і програм розвитку, для збагачення суверенних інформаційних ресурсів.

Вітчизняні центри зберігання інформації, складові забезпечення національного інформаційного суверенітету на сьогодні використовують малоефективні форми кооперації і не виступають як об'єднаний, потужний інформаційний, заснований на суверенних масивах інформації ресурс, орієнтований на задоволення запитів українського користувача, достойного представлення інформаційного потенціалу України в глобальному інформаційному просторі. Згадана проблема ускладнюється повільним впровадженням процесів оцифрування інформаційних ресурсів у бібліотечних, архівних та інших установах, електронних інформаційних технологій у центрах забезпечення інформаційних ресурсів, що полегшує доступ до інформації всім категоріям користувачів.

Недостатня увага в українському суспільстві до впровадження і використання сучасних інформаційних технологій між центрами зберігання і обробки інформаційних ресурсів, що базуються на суверенних масивах інформації, і різними категоріями сучасних користувачів негативно позначається на націо-

нальному інформаційному суверенітеті в цілому, оскільки:

– при цьому не забезпечується об'єднання інформаційних ресурсів, їх розвиток без дублювання на базі єдиної концепції розвитку;

– не надається вітчизняним користувачам можливість доступу до всього обсягу українських інформаційних ресурсів, що знижує сукупний потенціал вітчизняного інфотворення, оновлення суверенних інформаційних ресурсів;

– у разі зазіхання на український інформаційний суверенітет або спроб вторгнення в суверенні інформаційні ресурси чужорідної інформації, спроб «розбавлення» їх, витіснення уніфікованими низькоякісними ресурсами, нинішній технологічний рівень національної інформаційної сфери діяльності не забезпечує повністю можливості:

а) оперативного забезпечення реакції на інформаційний напад згідно зі змістом негативних інформаційних впливів;

б) при розгортанні багатоетапної інформаційної диверсії організації відповідного забезпечення аудиторії – об'єкта інформаційної атаки достовірною, переконливою інформацією на випередження;

в) оперативного тиражування достовірної політінформації в системі ЗМІ для охоплення всієї необхідної аудиторії користувачів;

г) ефективного використання державних ЗМІ для своєчасного, об'єктивного відображення життя держави і суспільства, що має суттєве значення для зміцнення інформаційного суверенітету.

Серйозною проблемою у справі забезпечення державного національного інформаційного суверенітету, суверенітету всіх складових соціальної структури суспільства лишається також програмно-технічна база діяльності сучасних вітчизняних електронних ЗМІ, що базується на зарубіжному комп'ютерному і програмному устаткуванні фактично залежно від зарубіжних технологій.

Серед нагальних проблем зберігання і розвитку інформаційного суверенітету в сучасних умовах набуває дедалі більшої актуальності формування ефективної правової бази. Варто зауважити, що у швидкоплинному перебігу подій суспільного життя з революційними процесами у розвитку інформаційних технологій значна частина існуючих уже нормативних актів як внутрішньо-державних, так і міжнародних поступово втрачає актуальність, відповідність процесам, які ними нормуються, і потребує уточнень або ж перегляду. Розвиток інформаційної діяльності створює необхідність правового урегулювання нових аспектів цієї діяльності. Потребує досконалого правового обґрунтування

питання забезпечення інформаційного суверенітету в умовах активізації глобальних впливів, в умовах нових інформаційних технологій.

У сучасних умовах потрібна ефективна регламентація правового використання сучасних інструментів забезпечення суверенних прав на інформаційні ресурси, насамперед організаційні. Потребує правової регламентації весь комплекс питань, пов'язаних з використанням суверенних інформаційних ресурсів на внутрішньому інформаційному ринку, що формується в Україні, а також на міжнародних ринках інформації. Потребує розробки також питання визначення інформаційного суверенітету над ресурсами, продукованими на спільних із зарубіжними економічними структурами підприємствах, питання приватного права на інтелектуальну власність у суверенних масивах інформації та ін. Цілий пласт організаційних та правових питань найближчим часом потребує вирішення в питанні з'ясування значення інформаційного суверенітету як основи зберігання балансу державних, національних, корпоративних інтересів у міжнародному співробітництві.

...Сьогодні людство проходить дуже відповідальний етап у своєму розвитку. Процеси глобалізації, каталізатором яких в останні десятиріччя стала інформатизація на основі електронних технологій, зумовлюють появу реальної загрози всесвітньої уніфікації, втрати народами національної самобутності, самосвідомості, а цивілізації – багатоваріантних можливостей подальшого розвитку. І тому вирішення проблеми якісного зберігання, ефективного використання і перспективного розвитку суверенних для кожної держави, нації масивів інформації, збереження інформації про практичний досвід, духовно-ціннісні орієнтири, вироблені багатьма поколіннями українського народу, як і інших народів світу, розвиток ефективних інструментів забезпечення інформаційного суверенітету в сучасних умовах є важливою умовою суспільного розвитку і першочерговим завданням першочергової ваги сьогодення.

Таблиця 1. Країни світу за індексом мережевої готовності

Country/ Economy	Rank	Score	Rank within income group*	
Sweden	1	5.60	HI	1
Singapore	2	5.59	HI	2
Finland	3	5.43	HI	3
Switzerland	4	5.33	HI	4
United States	5	5.33	HI	5
Taiwan, China	6	5.30	HI	6
Denmark	7	5.29	HI	7
Canada	8	5.21	HI	8
Norway	9	5.21	HI	9
Korea, Rep.	10	5.19	HI	10
Netherlands	11	5.19	HI	11
Hong Kong SAR	12	5.19	HI	12
Germany	13	5.14	HI	13
Luxembourg	14	5.14	HI	14
United Kingdom	15	5.12	HI	15
Iceland	16	5.07	HI	16
Australia	17	5.06	HI	17
New Zealand	18	5.03	HI	18
Japan	19	4.95	HI	19
France	20	4.92	HI	20
Austria	21	4.90	HI	21
Israel	22	4.81	HI	22
Belgium	23	4.80	HI	23
United Arab Emirates	24	4.80	HI	24
Qatar	25	4.79	HI	25
Estonia	26	4.76	HI	26
Malta	27	4.76	HI	27
Malaysia	28	4.74	UM	1
Ireland	29	4.71	HI	28
Bahrain	30	4.64	HI	29

Продовження табл. 1

Cyprus	31	4.50	HI	30
Portugal	32	4.50	HI	31
Saudi Arabia	33	4.44	HI	32
Slovenia	34	4.44	HI	33
Tunisia	35	4.35	LM	1
China	36	4.35	LM	2
Spain	37	4.33	HI	34
Barbados	38	4.32	HI	35
Chile	39	4.28	UM	2
Czech Republic	40	4.27	HI	36
Oman	41	4.25	HI	37
Lithuania	42	4.20	UM	3
Puerto Rico	43	4.10	HI	38
Montenegro	44	4.09	UM	4
Uruguay	45	4.06	UM	5
Costa Rica	46	4.05	UM	6
Mauritius	47	4.03	UM	7
India	48	4.03	LM	3
Hungary	49	4.03	HI	39
Jordan	50	4.00	LM	4
Italy	51	3.97	HI	40
Latvia	52	3.93	HI	41
Indonesia	53	3.92	LM	5
Croatia	54	3.91	HI	42
Vietnam	55	3.90	LM	6
Brazil	56	3.90	UM	8
Brunei Darussalam	57	3.89	HI	43
Colombia	58	3.89	UM	9
Thailand	59	3.89	LM	7
Panama	60	3.89	UM	10
South Africa	61	3.86	UM	11
Poland	62	3.84	HI	44
Trinidad and Tobago	63	3.83	HI	45
Greece	64	3.83	HI	46

Закінчення табл. 1

Romania	65	3.81	UM	12
Sri Lanka	66	3.81	LM	8
Kazakhstan	67	3.80	UM	13
Bulgaria	68	3.79	UM	14
Slovak Republic	69	3.79	HI	47
Azerbaijan	70	3.79	UM	15
Turkey	71	3.79	UM	16
Macedonia, FYR	72	3.79	UM	17
Jamaica	73	3.78	UM	18
Egypt	74	3.76	LM	9
Kuwait	75	3.74	HI	48
Gambia, The	76	3.70	LO	1
Russian Federation	77	3.69	UM	19
Mexico	78	3.69	UM	20
Dominican Republic	79	3.62	UM	21
Senegal	80	3.61	LM	10
Kenya	81	3.60	LO	2
Namibia	82	3.58	UM	22
Morocco	83	3.57	LM	11
Cape Verde	84	3.57	LM	12
Mongolia	85	3.57	LM	13
Philippines	86	3.57	LM	14
Albania	87	3.56	UM	23
Pakistan	86	3.54	LM	15
Peru	89	3.54	UM	24
Ukraine	90	3.53	LM	16
Botswana	91	3.53	UM	25
El Salvador	92	3.52	LM	17
Serbia	93	3.52	UM	26
Guatemala	94	3.51	LM	18
Lebanon	95	3.49	UM	27
Argentina	96	3.47	им	28

Джерело: World Economic Forum, The Global Information Technology Report 2010–2011. –
Mode of access: <http://www.weforum.org/reports>.

Таблиця 2. Країни світу за індексом глобальної конкурентоспроможності у 2007–2011 рр.

Країна	Позиції 2011/10200908–07	ІГК 2010–11	ІГК 2008–9	1-база	2-ефект.	3-Іннов.
Швейцарія	1 2	5.63	5,61	2=	4 / 8	2=
Швеція	2 4	5.56	5,53	4=	5 / 3	3 / 7
Сінгапур	3 5 (7)	5.48	5,53	3=	1 / 2	10 / 11
США	4–1	5.43	5,74	32 / 22	3 / 1	4 / 1
Німеччина	5 (7–5)	5.39	5,46	6 / 7	13 / 11	5 / 4
Фінляндія	6	5.37	5,5	5 / 1	14 / 13	6 / 5
Японія	6 (9–8)	5.37		26=	11 / 12	1 / 3
Голландія	8 (10)	5.33	5,41	9 / 10	8 / 7	8 / 9
Данія	9–3	5.32	5,58	7 / 6	9=	9 / 6
Канада	10 = (13)	5.30	5,37	11 / 8	6 / 5	14 / 16
Гонконг, Вб, Тайвань, Норв., Фр., Австр., Катар, Бельг.				1	2	24
Китай	27 (30 (34))	4.84	4,7	30 / 42	29 / 40	31 / 32
Ірландія	29	4.74		35	25	21
Естонія	33 / 3532–27	4.61	4,67	25 / 30	34 / 26	45 / 40
Чехія	36–33	4.57	4,62	45	28	25
Литва	47–44–38	4.38	4,45	46	43	49
Італія	48	4.37				
Індія	51–50–48	4.33	4,33	80	33	27
Росія	63–51–58	4.24	4,31	65 / 56	53 / 50	80 / 73
Польща	39 (53–51)	4.51	4,28	56 / 70	30 / 41	50 / 61
Латвія	70–54–45	4.14	4,26	55	47	84
Угорщина	62–47		4,22	64	48	55
Казахстан	72 / 67–66–61	4.12	4,11	74	64	77
Азербайджан	57 (69–66)	4.29	4,1	62	79	57
Україна	89–72 (73)	3.90	4,09	86	58	66
Болгарія	71–76–79	4.13	4,03	82	65	92
Греція	83 / 71	3.99				
Сербія	96–85 (91)	3.84	3,9	88	78	91

Джерело: World Economic Forum, The Global Competitiveness Report (2010–2011; 2008). – Mode of access: <http://www.weforum.org/reports>.

ЗМІСТ

Передмова	3
I. Інформаційний суверенітет у контексті сучасної інформатизації	5
II. Інформаційний суверенітет і розвиток вітчизняного інформаційного простору	20
III. Розвиток суверенітету і електронне урядування.....	37
IV. Бібліотеки як центри інформатизації	50
V. Особливості формування сучасної інформаційної інфраструктури	64
VI. Проблема інформаційних шумів при використанні оперативної інтернет-інформації.....	99
VII. Національний інформаційний суверенітет і проблеми інтеграції України в глобальний інформаційний простір	107
VIII. Проблеми збереження і розвитку сучасного інформаційного суверенітету	141
Додатки	155

Наукове видання

Олексій Семенович ОНИЩЕНКО, Валерій Микитович ГОРОВИЙ,
Володимир Іванович ПОПИК, Юлія Миколаївна ПОЛОВИНЧАК,
Леонід Андрійович ЧУПРИНА, Олег Володимирович ВОРОШИЛОВ,
Тетяна Гаврилівна КЕРЕКЕЗА

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ
У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ НОВІТНІХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

Редактори Н. Автономова, Т. Дубас, Л. Степченко, Ю. Шлапак
Технічні редактори Н. Автономова, Т. Дубас
Комп'ютерна верстка Г. Булахова

Підп. до друку 24.10.2011. Формат 70х100/16.
Друк офс. Ум. друк. арк. 15,48. Обл.-вид. арк. 8,39.
Наклад 300 пр. Зам. № 22.

Надруковано у НВЦ Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського
03039, Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.